Акра е името на ранновизантийска крепост, разположена на едноименен нос в околностите на гр. Черноморец, община Созопол. В продължение на два археологически сезона (2012–2013 г.) авторът на книгата доц. д-р Иван Христов успява заедно със своя екип да проучи цялостно крепостта.

Книгата обобщава резултатите от проучванията и в исторически план проследява развитието на тази слабо изследвана част от Българското Черноморие от VI до XVII век.

Akra is the name of an early Byzantine fortress located in the vicinity of the town of Chernomorets, Municipality of Sozopol, on a cape of the same name. During the two archaeological seasons (2012–2013) Ass. Prof. Ivan Hristov, Ph.D, author of the book and his team, managed to explore and study the entire fortress.

The book summarizes the results of the research work and traces the historical context in which this little explored part of the Bulgarian Black Sea coast developed from the 6th to the 17th century.

ISBN: 9789542953272

Акра между Анхиало и Созопол Иван Христов

UNICART

Иван Христов

Акра между Анхиало и Созопол
Akra between Anhialo and Sozopol

Ivan Hristov

UNICART

АКРА
МЕЖДУ
АНХИАЛО И СОЗОПОЛ

ИВАН ХРИСТОВ

AKRA
BETWEEN
ANHIALO AND SOZOPOL

IVAN HRISTOV

© Иван Христов / Ivan Hristov, 2013

© Издателство UNICART / Published by UNICART, 2013

ISBN 978-954-2953-27-2

Автор:
Иван Христов

Карти:
инж.Тотю Ангелов,
инж. Христо Мичев

Графична документация:
Иван Христов,
Стилиян Иванов,
Яна Мутафчиева,
Павлина Девлова

Фотографи:
Иван Христов,
Виктор Налбантов

Превод:
Цвета Райчевска

Предпечат:
Пламен Кастелов

Художник на корицата:
Анастасия Карталева

Author:
Ivan Hristov

Maps:
engineer Totyu Angelov,
engineer Hristo Michev

Graphic documentation:
Ivan Hristov,
Stiliyan Ivanov,
Yana Mutafchieva,
Pavlina Devlova

Photograph:
Ivan Hristov,
Victor Nalbantov

Translated by:
Tsveta Raychevska

Prepress:
Plamen Kastelov

Cover Design:
Anastasia Kartaleva

АКРА
МЕЖДУ
АНХИАЛО И СОЗОПОЛ

ИВАН ХРИСТОВ

AKRA
BETWEEN
ANHIALO AND SOZOPOL

IVAN HRISTOV

2013

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Предговор 7

II. Акра на траките 23

III. Ранновизантийска Акра

III.1. Крепостната стена.....51

III.2. Сгради и съоръжения във вътрешността на Акра 65

III.3. Археологически паметници
извън крепостната стена.....91

IV. Християните между морето и варварите

IV.1. Бит 99

IV.2. Търговия 123

IV.3. Монети и метрологични паметници.....135

IV.4. Созопол и неговите околности през VI век.
Краят на ранновизантийска Акра..... 141

V. Акра през Средните векове (X–XVII век) 153

Литература 163

CONTENTS

I. Foreword 7

II. Akra of the Thracians 23

III. Early Byzantine Akra

III.1. The fortress wall 51

III.2. Buildings and structures inside Akra 65

III.3. Archaeological monuments outside the city wall 91

IV. The Christians between the sea and the barbarians

IV.1. Everyday life 99

IV.2. Trade 123

IV.3. Coins and metrological items 135

IV.4. Sozopol and its surroundings in the 6th century. The end of early Byzantine Akra 141

V. Akra in the Middle Ages (the 10th–17th c.) 153

Literature 163

I

ПРЕДГОВОР FOREWORD

Нос Акра (Акин) е разположен в най-северната част на полуостров Свети Никола, землище на гр. Черноморец, Община Созопол. Той заема изключително стратегическо място в южната част на Бургаския залив. На запад от носа е разположен залива Вромос (Вромуса, Вромуша), граничещ с нос Атия. На изток се простира големият залив Свети Никола със своя по-малък залив Сертли (Традиционна морска култура по Българското Черноморие 2009, 124). В непосредствена близост до носа в морето се открояват група надводни скали, наречени Вуалите (Биволите, Асиволос), които са сериозно предизвикателство за корабоплаването през всички исторически епохи при лоша видимост. На север от Акра при по-голяма дистанция се намира гр. Поморие (ант. Анхиало), а на изток остров Св. Иван. Стратегическото разположение на Акра е оценено най-рано през VI век, когато в най-тясната южна част на носа е построена масивна крепостна стена, охраняваща площ от 12 дка. След дълго прекъсване от няколко столетия, през XX век започва „повторното“ военно експлоатиране на носа от

Cape Akra (Akin) is situated in the northern part of the peninsula of Sveti Nikola (St. Nikolas), within the boundaries of the town of Chernomorets, municipality of Sozopol. It occupies an extremely strategic location in the southern part of the Burgas Bay. To the west of the headland is a small bay called Vromos (Vromusa, Vromusha), bordering the cape of Atia. To the east, the large bay of Sveti Nikola extends with its smaller gulf Sertli (Традиционна морска култура по Българското Черноморие 2009, 124). A surface rock group called Vualite (Bivolite, i.e. Buffaloes, Asivolos) stands out in the sea near the cape, throughout history a serious challenge for shipping in poor visibility. North of Akra, at a greater distance is the town of Pomorie (ancient Anchialo) and east of it – the island of Sveti Ivan (St. John). The strategic location of Akra was estimated early in the 6th century when in the narrowest southern part of the promontory, a huge fortress wall was built to protect an area of 12 daa (decar). In the 20th century, after a long break of several centuries, the Bulgarian army started its “re-use” for military operations

българската армия предвид възможността брегова артилерия, базирана на носа, да контролира трафика към Бургаския залив.

Най-ранното историко-археологическо упоменаване на крепостта Акра срещаме при братя Шкорпил в далечната 1891 година. Твърде лаконично братята Шкорпил споменават, че северозападно от Свети Никола (дн. гр. Черноморец) се намира „градище на Бурун Акра“ (Шкорпил 1891, 145). До това градище се е намирал „манастира Св. Сотир, който уж бил изгорен от русите през 1829 г.“. Изследователите отбелязват и откриването на ранновизантийска монета от времето на император Юстиниан Велики и сребърна „рагузка“ (монета на италианския град Рагуза б.И.Х.) монета от 1647 г.

Гръцкият краевед Константинос Папайоанидис превежда името Акра като „край“. Според него Акра е западната част на първия изток-югоизток от трите носа, с който завършва полуостров Св. Никола. Според местните жители тук имало останки от селище (Папайоанидис 2004, 186).

По подобие на старинното име на нос Калиакра (Акра – Акре), името на носа при гр. Черноморец трябва да се преведе като „връх, край крепост“. Наименованието впрочем отговаря най-точно на разположението на носа със своите отвесни скали (Калиакра 1998, 12; Старогръцко-български речник 1939, 19). Другите две наименования на носа са Ативола (название на местните гръцки рибари и свързано по-скоро с Биволите), и Акин (Герджиков 1992, 8).

due to the possibility coastal artillery based on the headland to control the traffic to the Burgas Bay.

The earliest historical and archaeological reference to the fortress of Akra was made by the Škorpil brothers in the distant 1901. Rather concisely they mention that “ruins of a stronghold on the Burun Akra” could be seen to the north-west of Sveti Nikola (today the town of Chernomorets) (Шкорпил 1901, 145). Close to the ruins they say was “the monastery of Sveti Sotir that was allegedly burned by the Russians in 1829”. The researchers note also that an early Byzantine coin of Emperor Justinian the Great was found there, as well as a silver “raguzka”, i.e. a coin of the Italian city of Raguza (Dubrovnik) from 1647.

The Greek local historian Konstantinos Panayoanidis interprets the name of Akra as denoting “end”. In his opinion, the peninsula of Sv. Nikola ends with Akra, as it is the western part of the first of the three capes situated in east-southeast direction. According to the local people once there were remains of a settlement (Папайоанидис 2004, 186).

Much like the ancient name of Cape Kaliakra (Akra – Akrai), the name of the cape at Chernomorets should be translated as “peak near a fortress”. The name actually fits exactly the position of the cape and its sheer cliffs (Калиакра 1998, 12; Ancient Greek-Bulgarian Dictionary, 1939, 19). The other two names of the cape are Ativola (called thus by the local Greek fishermen and rather associated with Bivolite) and Akin (Герджиков 1992, 8)

Археологически проучвания на нос Акра до 2012 г. не са провеждани, и причината в това се крие в изключително строгия охранителен режим на военните обекти на полуострова и особено на носа. Единственото отбелязване на археологически предмети от Акра са дело на Ив. Карайотов, който през 1973 г. в качеството си на уредник в музея на гр. Бургас посещава военното поделение на носа. Тогава военните са открили при изкопни работи следните предмети: „голям долиум, едно широкоустно ойнохое, мраморна колонка, орнаментирана с акантови листа и пет бронзови монети от VI век от н.е.“ (Карайотов 1974, 13–22). Карайотов е забелязал останките от крепостна стена в южната част на носа, строена с ломени камъни, споени с хоросан. Впоследствие той публикува монетите, останали с нарицателното име „съкровището от Черноморец“.

Най-ранната монета, открита на носа от военните, е на император Юстин 1 (518–527 г.), а най-късната към 22 година от управлението на император Юстиниан Велики (548–549 г.). Всички пет бронзови монети са фолиси (40 нумии), сечени в различни монетарници на империята – Константинопол, Кизик, Антиохия.

Що се отнася до мраморната колонка, документирана от Ив. Карайотов, може да се изкаже предположение, че тя е част от украсата на представителна постройка – например голям християнски храм.

Две монети с неуточнено намиране в ройона на Черноморец се съхраняват в РИМ Бургас. Те са един и половин фолис на император Мав-

Archaeological research at Cape Akra had not been carried out before 2012 because of the very strict protective regime of the military bases in the peninsula, especially on the cape. The only archaeological objects from Acra were documented by Ivan Karayotov, who as a curator at the Regional Museum of Burgas visited the military unit on the cape in 1973. During some earthworks, the military had found the following objects: “a large dolium, a broad-mouthed oinochoe, a small marble column decorated with acanthus leaves and five bronze coins from the 6th century” (Карайотов 1974, 13–22). Karayotov also noticed the remains of a fortress wall in the southern part of the cape built of mortar-bound broken stones. Subsequently, he published the coins since then known as “the hoard from Chernomorets”.

The earliest coin the military found on the cape belongs to Emperor Justin (518 – 527) and the latest one is from the 22nd year of the reign of Emperor Justinian the Great (548 – 549). All five bronze coins are folles (40 nummi) issued at different mints of the Empire – Constantinople, Kyzikos and Antioch.

As to the marble column documented by Karayotov a suggestion can be made that it was a part of the decoration of some representative building e.g. such as a large Christian place of worship.

Two coins of unspecified finding in the area of Chernomorets are kept in the Regional History Museum, Burgas. They are one full follis and one half follis of Emperor Mauricius

рийкий Тиберий (Тенчова 2011).

Наличието на антично селище и останки от крепостна стена се отбелязват и от Димитър Недев (Археологически музей гр. Созопол) и доц. д-р Кръстина Панайотова (НАИМ при БАН), които първи вписват обекта в Археологическата карта на България.

Началото на целенасочено проучване на нос Акра започва през 2012 г. по идея и възлагане на проф. Божидар Димитров.

От 15 юни до 5 август 2012 г. в рамките на програма Виа Понтика са проведени спасителни археологически проучвания на крепостта. Разкопките протичат под ръководството на доц. д-р Иван Христов (НИМ) с консултант доц. д-р Людмил Вагалински (НАИМ при БАН). В екипа на експедицията участват докторант Павлина Девлова (НИМ), Яна Мутафчиева, Илия Киров и Стилиян Иванов.

Проучванията са проведени чрез обособяването на два сектора – южен и северен. Северният сектор е характерен с гъстото застрояване на подземни и надземни бетонни отбранителни съоръжения от XX век, поради което проучванията са осъществени в южния сектор, останал незасегнат от военна инфраструктура от времето на Втората световна война и насетне.

Посредством залагането на 21 строго фиксирани на плана на обекта сондажи са проучени крепостната стена на носа и част от вътрешността на носа Акра (Христов 2013, 222–225).

Тук трябва да се припомни, че

Tiberius (Тенчова 2011).

Dimitar Nedev (Archaeological museum in Sozopol) and Dr. Krastina Panayotova (NAIM at BAS) also draw attention to the remains of an ancient settlement and a fortress wall and were the first to register the site on the Archaeological map of Bulgaria.

The target research work focused on Cape Akra started in 2012 on the idea and assignment of Prof. Bozhidar Dimitrov.

From June 15 to August 5, 2012 rescue archaeological research of the fortress was conducted within the framework of the Via Pontica Program. The excavations took place under the direction of Dr. Ivan Hristov (NMH) and Dr. Lyudmil Vagalinski as a consultant (NAIM at BAS). The team of the expedition included Pavlina Devlova, PhD student (NMH), Yana Mutafchieva, MA, Iliya Kirov, MA and Stiliyan Ivanov, MA.

The investigation in the area was conducted through the formation of two sectors– northern and southern. The northern sector is characterized by a dense development of underground and surface concrete protective installations from the 20th century. Due to this circumstance, the excavations were carried out in the southern sector, which had remained untouched by the military infrastructure from the time of the Second World War and the later period.

The investigation of the fortress wall and the internal area of the cape were carried out through setting of 21 trenches, strictly marked on the plan of the site (Христов 2013, 222–225).

It should be noted here that un-

паралелно с т. нар. сухоземни проучвания, са проведени подводни археологически издирвания в залива Вромос. Проучванията са осъществени през м. септември 2012 г. с научен ръководител доц. д-р Иван Христов и консултант проф. д.и.н. Калин Порожанов. Тяхната задача е да проучат вече забелязани археологически структури в югозападното подножие на крепостната стена на нос Акра, както и да се регистрират други структури и движими културни ценности в акваторията на нос Акра. Преоритетно през този сезон е работено в залива Вромос.

В резултат на проучванията, които са естествено продължение на сухоземните проучвания на нос Акра, са локализирани следните археологически структури: антично селище в малкия залив, разположен южно от крепостта; кула и крепостна стена, залята от морската вода; предполагаемо пристанищно съоръжение западното подножие на крепостта Акра. Същевременно са открити десетки отделни предмети на различна дълбочина в залива (Христов 2013, 199–226).

След приключване на този първи етап от проучванията е издаден том първи от поредицата за разкопките на Акра (Акра 2013). Предприети са първи стъпки и за проектиране на консервация и реставрация на обекта. През късната есен на 2012 г. са проведени наблюденията на обекта. Чрез многократни посещения на обекта са наблюдавани консервационните дейности на крепостната стена на Акра. Същите са извършени по проект на арх. Юл. Фърков,

derwater archaeological examination was conducted in the gulf of Vromos simultaneously with the so called ground research work. The field surveys were carried out in September 2012 by an expert team, directed by Ass. Prof. Ivan Hristov, PhD, head of the team and Prof. Kalin Porozhanov, PhD, consultant. Their task was to investigate the archaeological structures, already observed in the south-western foot of the fortress wall on Cape Akra and to register other structures and movable cultural monuments in the water area of the cape. Priority in that season was the research work in the gulf of Vromos.

The underwater archaeological surveys which were natural extension of the field surveys on Cape Akra, localized the following structures: an ancient settlement in the small gulf to the south of the fortress; a tower and fortress wall flooded by the sea water; a supposed harbour facility at the western foot of the fortress of Akra. Meanwhile, dozens of various objects were found at different depths in the gulf (Христов 2013, 199–226).

Upon completion of this first phase of the research, the first volume of a series on the excavations in Acra was released (Акра 2013). Thus the first steps were taken to plan the restoration and conservation of the site. In the late autumn of 2012, the ongoing conservation of the fortress wall carried out according to the project of architect Farkov and agreed with the Ministry of Culture was strictly surveyed by repeated visits to the site.

The conservation works included

съгласувани с Министерство на културата.

Консервацията включва запечатка на рушевините на крепостната стена и подзиждане на разрушени лица на стената. Тя е съобразена с препоръките на междуведомствена комисия, назначена със заповед на Министъра на културата. Същевременно са покрити с изолационен материал всички разкрити структури във вътрешността на обекта (основи на жилищни сгради). Извършената консервация на крепостната стена не пречи за по-нататъшно развитие на реставрация на обекта. По същество тя е в основата на следващи стъпки, свързани с укрепване на паметника.

През 2013 г. разкопките са възобновени през месец април и се провеждат до началото на м. юни с научен ръководител доц. д-р Иван Христов, консултант доц. д-р Людмил Вагалински. В екипа на експедицията участват докторантите Яна Мутафчиева, Павлина Девлова и археолозите Илия Киров, Иво Тавитян, Милкица Точева.

Съгласно приетата програма на експедицията проучванията са проведени този път основно в т.нар. северен сектор на нос Акра, характерен с гъсто застроени терени от съвременни бетонни надземни и подземни военни съоръжения, както и три огромни вкопавания в терена до стерилен пласт, предназначени за артилерийски установки. Тази особеност на терена предопределя и специфичната методика на проучвания посредством сондажи, които са ситуирани в триизмерна координатна система, която се привърза към

sealing the ruins of the fortress wall and repairing the ruined masonry of the wall face. The conservation was consistent with the recommendations of the joint committee appointed by the Minister of Culture. Concurrently, all revealed structures within the site (foundations of residential buildings), were covered by protective insulating material. The undertaken conservation of the fortress wall was not an obstacle to further development of the restoration works on the site. In essence, it was the ground for the next steps in connection with the strengthening of the monument.

In 2013, the excavations were resumed in April and ran until the beginning of June. They were directed by Ass. Prof. Ivan Hristov, PhD and consulted by prof. Lyudmil Vagalinski, PhD. Members of the team were Yana Mutafchieva and Pavlina Devlova, PhD students, Iliya Kirov, Ivo Tavitian and Milkitsa Tocheva, archaeologists.

According to the adopted program of the expedition, this time the researches were conducted mainly in the northern sector of the cape, characterized by areas densely crammed with modern concrete surface and underground military facilities as well as by three large diggings into the terrain to a sterile layer for artillery launchers. These features of the area determined the specific methodology of the excavations using trenches which were located in a three-dimensional coordinate system that was tied to the state height grid. The research work on the terrain was carried out in preserved areas apparently undisturbed

държавната височинна мрежа. Разполагането на терена е съобразено със запазени участъци, видимо ненарушени от военната инфраструктура от целия XX век.

Археологическите разкопки на нос Акра протичат чрез залагането на нови 29 сондажи, обособени в квадрати в повечето случаи с размери 5/5 метра, разделени помежду си с ребра с дебелина 0,50 м. Сондажите са ситуирани основно на четири места на терена.

Първата група сондажи (№ 23–28) са заложени в най-северната незастроена част на Акра, граничещи от север с началото на подземните бетонни съоръжения, на югозапад с бетонно укритие за военна техника, на изток с бреговата линия на носа.

Втората група сондажи (№ 29–41; 49; 50) е заложена южно от първата група, обособена на терена на север и юг с изкопи за оръдийна система, а на изток със стръмния бряг на носа.

Третата група сондажи е заложена на границата между северния и южния сектор на обекта (№ 42–44). На практика те са продължение на сондажите от 2012 година.

Четвърта група сондажи (№ 22–45, 46, 47 и 48) са развити в южния сектор на обекта с цел изясняване степента на застрояване на югозападния склон на Акра.

В процеса на разкопаване са проучени 6 структури, интерпретирани като стопански и жилищни сгради.

Паралелно с цялостното проучване на Акра е извършена масирана реставрация на крепостната стена от нейната залята част в залива Вромос

by the military infrastructure of the 20th century.

The archaeological excavations on the cape of Akra included 29 new trenches, positioned into squares in most cases of a size 5/5 meters, separated by ribs of 0.50 m thickness. The trenches were located mainly in four places on the field.

The first group of trenches (№ 23–28) were set in the northernmost undeveloped part of Akra, bordering to the north with the forefront of the underground concrete defences, to the southwest – with a concrete shelter for military equipment and to the east – with the coastline of the cape.

The second group of trenches (№ 29–41; 49; 50) lay to the south of the first group and was outlined on the field to the north and south by ditches for the cannon system and to the east – by the steep shoreline of the cape.

The third group of trenches (№ 42–44) was situated on the border area between the northern and southern sectors of the site. Practically, they were a continuation of the preceding diggings in 2012.

The fourth group of trenches (№ 22–45–46–47 and 48) were developed in the southern sector of the field in order to clarify the extent to which the southwestern slope of Akra had been built over.

In the course of digging, 6 structures were examined and interpreted as dwellings and farm buildings.

Along with the overall research of Akra enormous restoration work of the fortress wall was carried out - from its flooded part in the gulf of Vromos to the highest elevation of the peninsula.

до най-високата кота на полуострова. Извършен е сложен строително-реставрационен процес, който позволява да се надгради над морското ниво част от крепостната стена и правоъгълна кула, останали заляти от морската вода в залива Вромос. Укрепен е пиластър от стената и издигнат до респектираща височина вътрешният бастион от стената. Обособен е паркинг пред фронта на укреплението и посредством информационни и указателни табели обектът е маркиран за туристи.

По традиция след сухоземните проучвания на полуострова са проведени подводни археологически разкопки на залято антично селище в малък залив южно от крепостната стена на Акра. Обектът е регистриран през 2012 г след подводни проучвания в залива Вромос до гр. Черноморец (Христов 2013e, 611–612). Ситуиран е в югоизточната част на споменатия залив южно от ниско възвишение, вдадено в морето, предпазващо от северните и североизточни ветрове.

Подводни проучвания в залива Вромос през лятото на 2013 г. допълват историята на района на нос Акра и полустров Св. Никола. Локализирането на селището в тихия залив южно от Акра с предполагаеми функции на тържище отваря много въпроси, които тепърва ще будят интерес.

The complex construction and restoration works allowed the fortress wall and the rectangular tower that had remained under water to be partly raised in superstructure above the sea level. A wall pilaster was reinforced and the inner bastion restored to a significant height. Also a parking lot was allocated in front of the fortification for the tourists and the site was marked with information plates and guiding signs to help them and facilitate their visit.

As is traditionally, after the ground surveys on the peninsula, underwater archaeological excavations of a flooded ancient settlement were conducted in a small gulf to the south of the fortress wall on Akra. The site was registered in 2012 after the underwater surveys in the gulf of Vromos near Chernomorets (Христов 2013a, 611–612). The settlement is situated in the southeastern part of the above mentioned gulf, to the south of a low hill jutting into the sea and protecting it from the north and north-east winds.

The underwater surveys in the gulf of Vromos during the summer of 2013 added to the history of the cape of Akra and the peninsula of Sv. Nikola. The localisation of the settlement in the quiet cove south of Akra with its supposed functions of a market place opened a lot of questions that have yet to arouse interest.

Полуостров Свети Никола.
The peninsula of Sv. Nikola.

Акра от изток.
Akra seen from the east.

Бетонни военни съоръжения в северния сектор на Акра.
Concrete military installations in the northern sector of Akra.

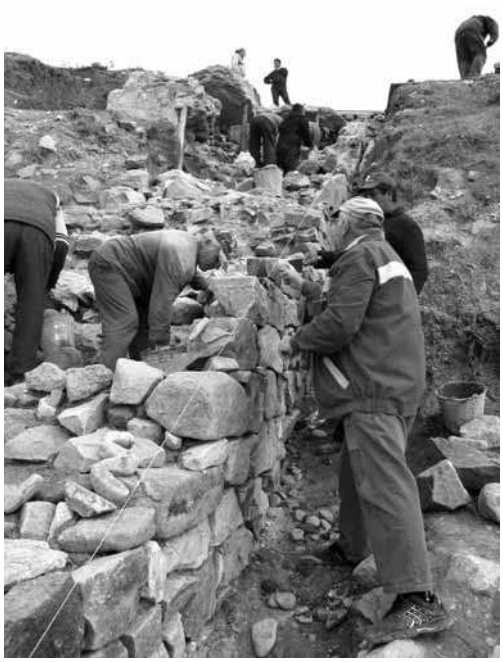

Консервация и реставрация на разкрити структури през 2012–2013 г.
Conservation and restoration of uncovered structures in 2012–2013.

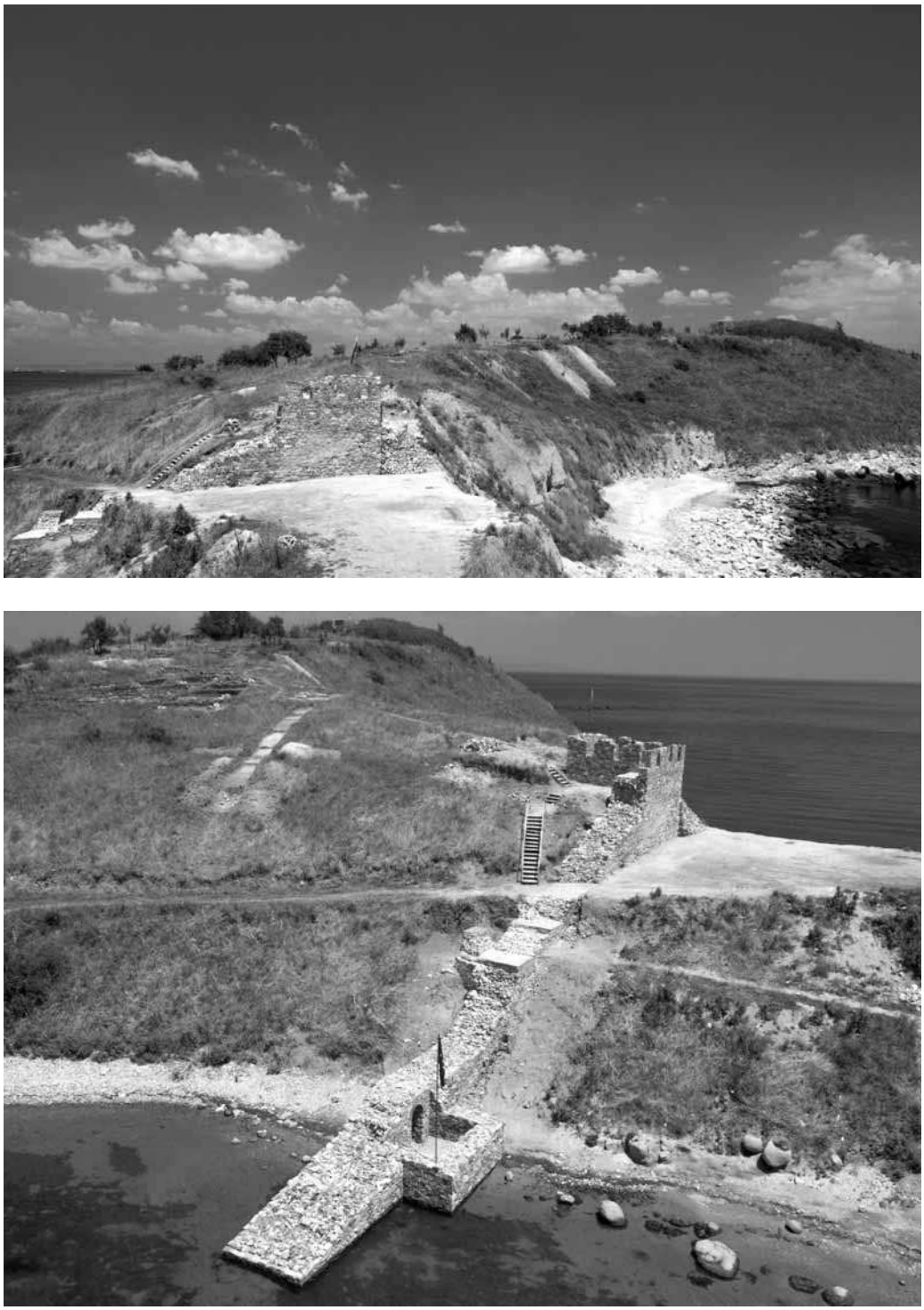

Крепостната стена на Акра след реставрация.
The fortress wall of Akra after the restoration.

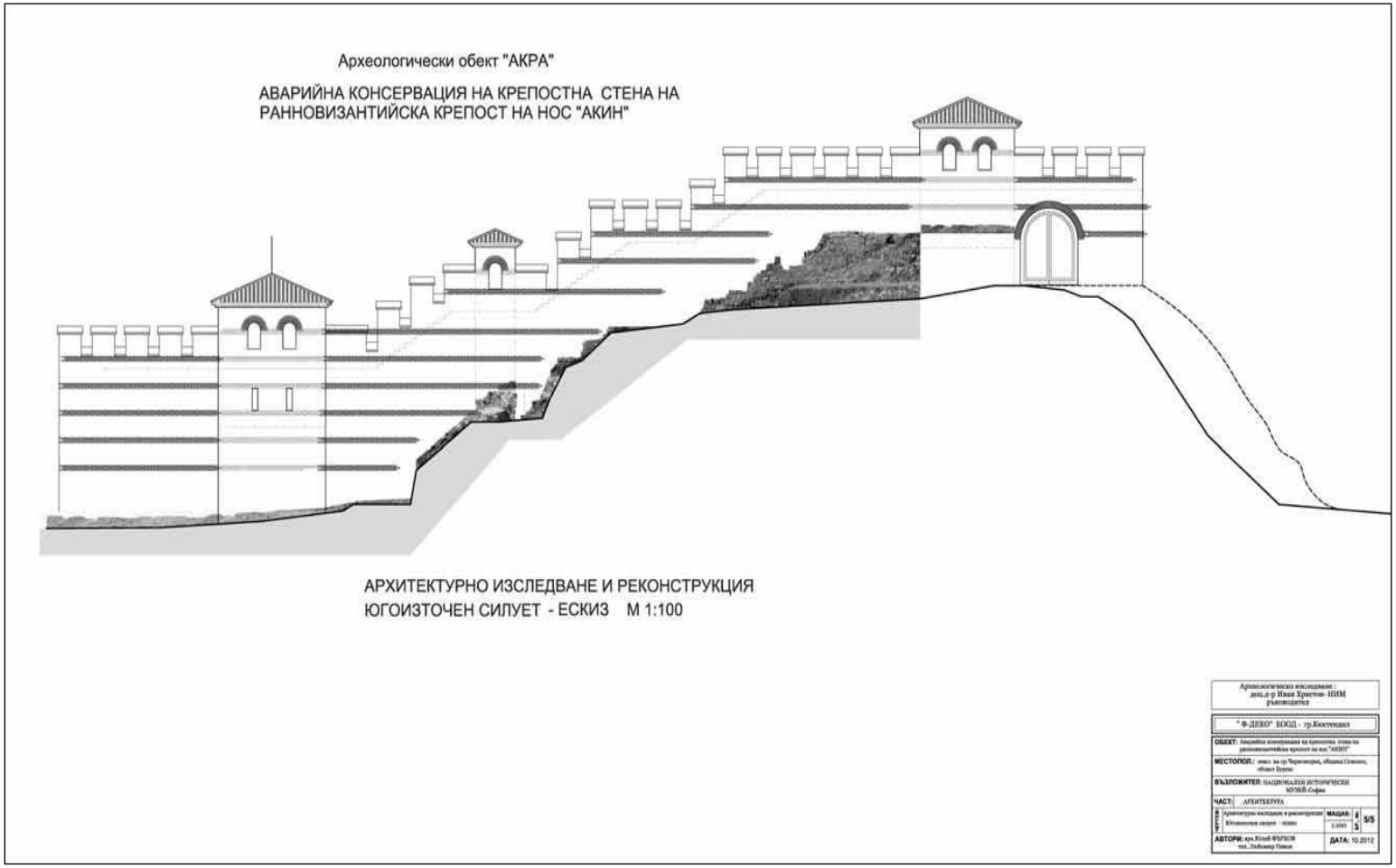

Идеен проект арх. Юл. Фърков за цялостна реставрация на крепостната стена на нос Акра.
Preliminary project of arh. Yul. Furkov for complete restoration of the fortress wall on the cape of Akra.

Бургаски залив - нос Акра

(обзорна карта)

М 1: 100 000

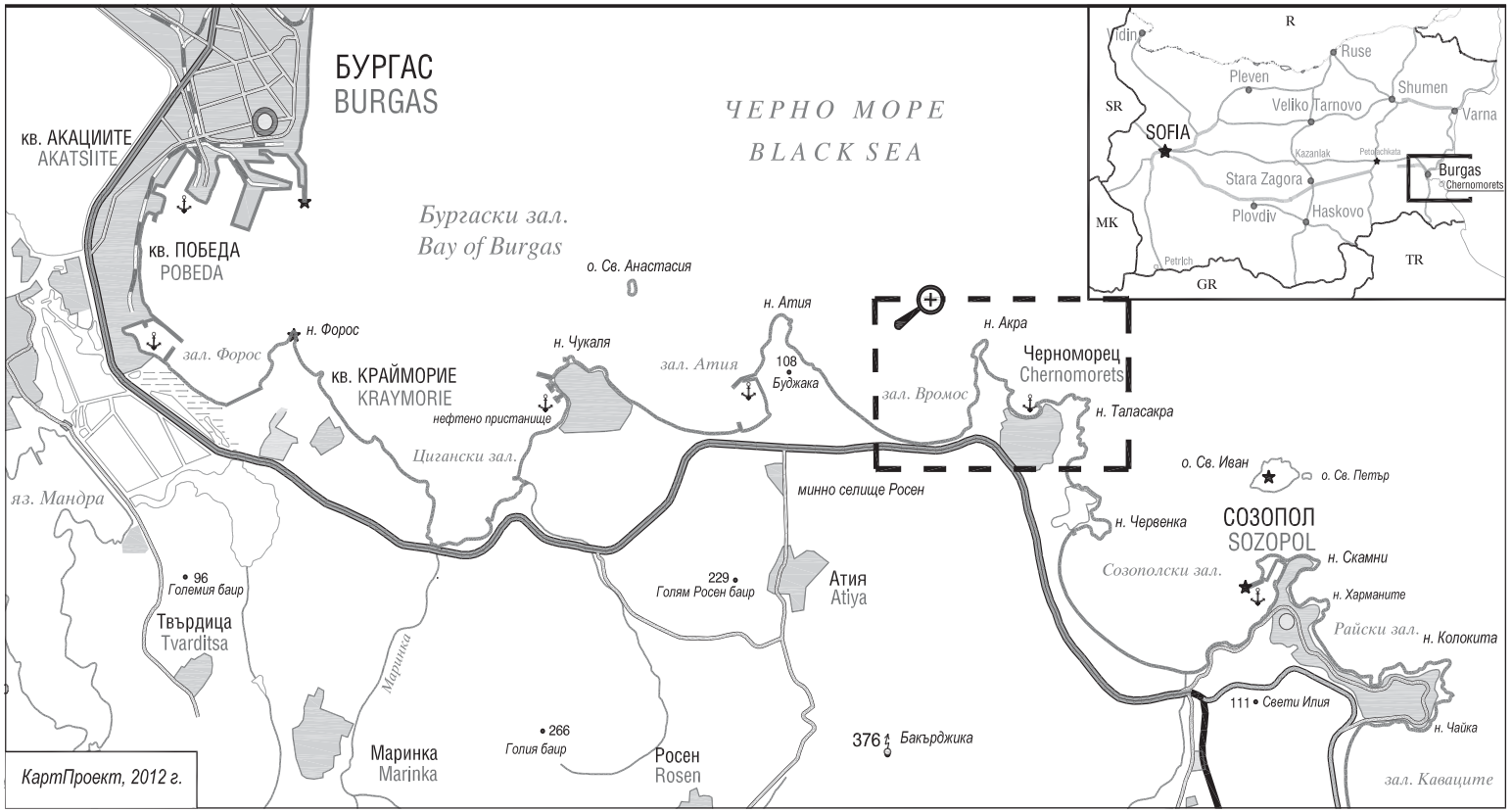

Съвременна карта на Бургаския залив и нос Акра.
Contemporary map of the Burgas Bay and Cape Akra.

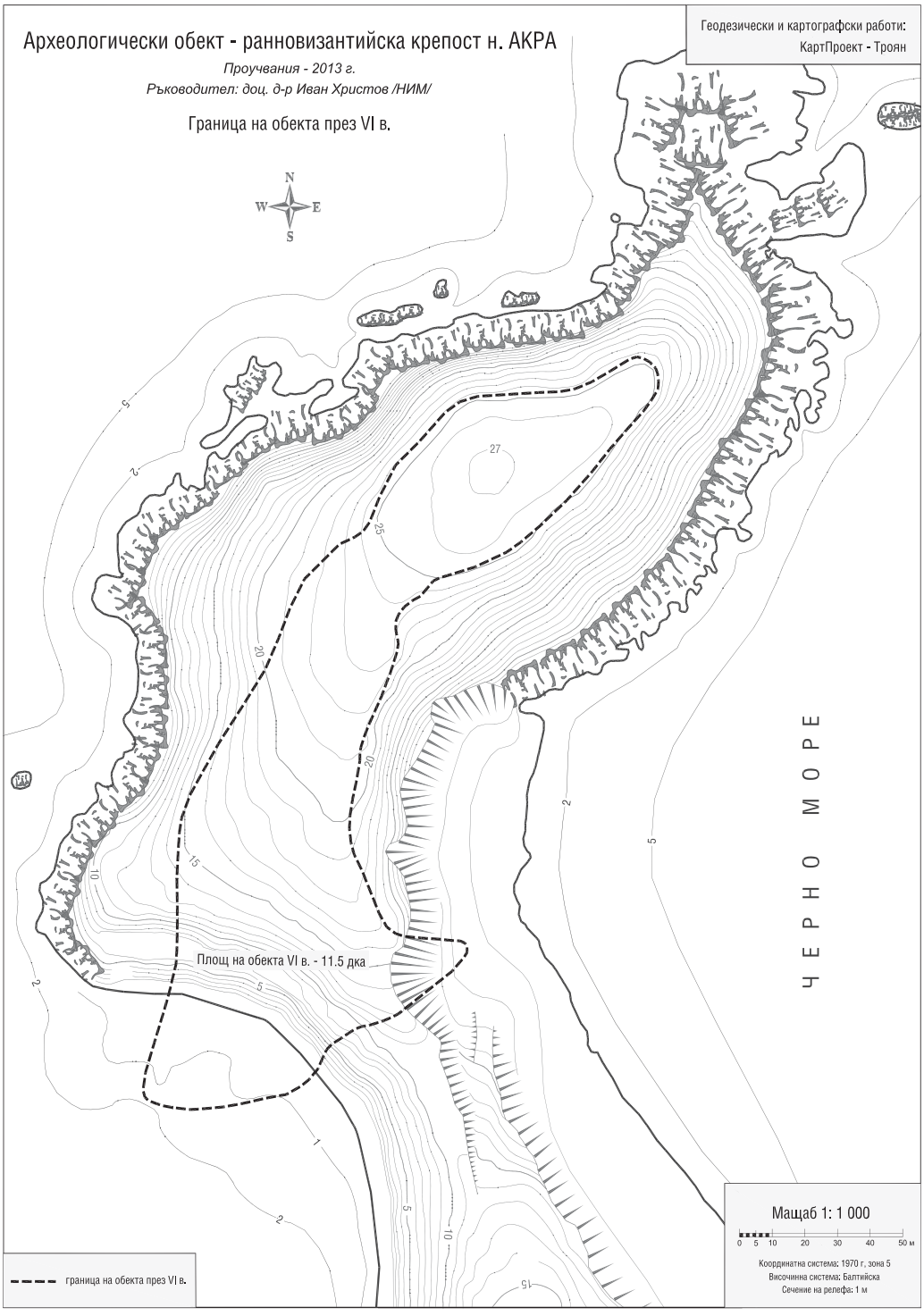

Граници на античния обект през VI век.
Boundaries of the ancient site in the 6th c.

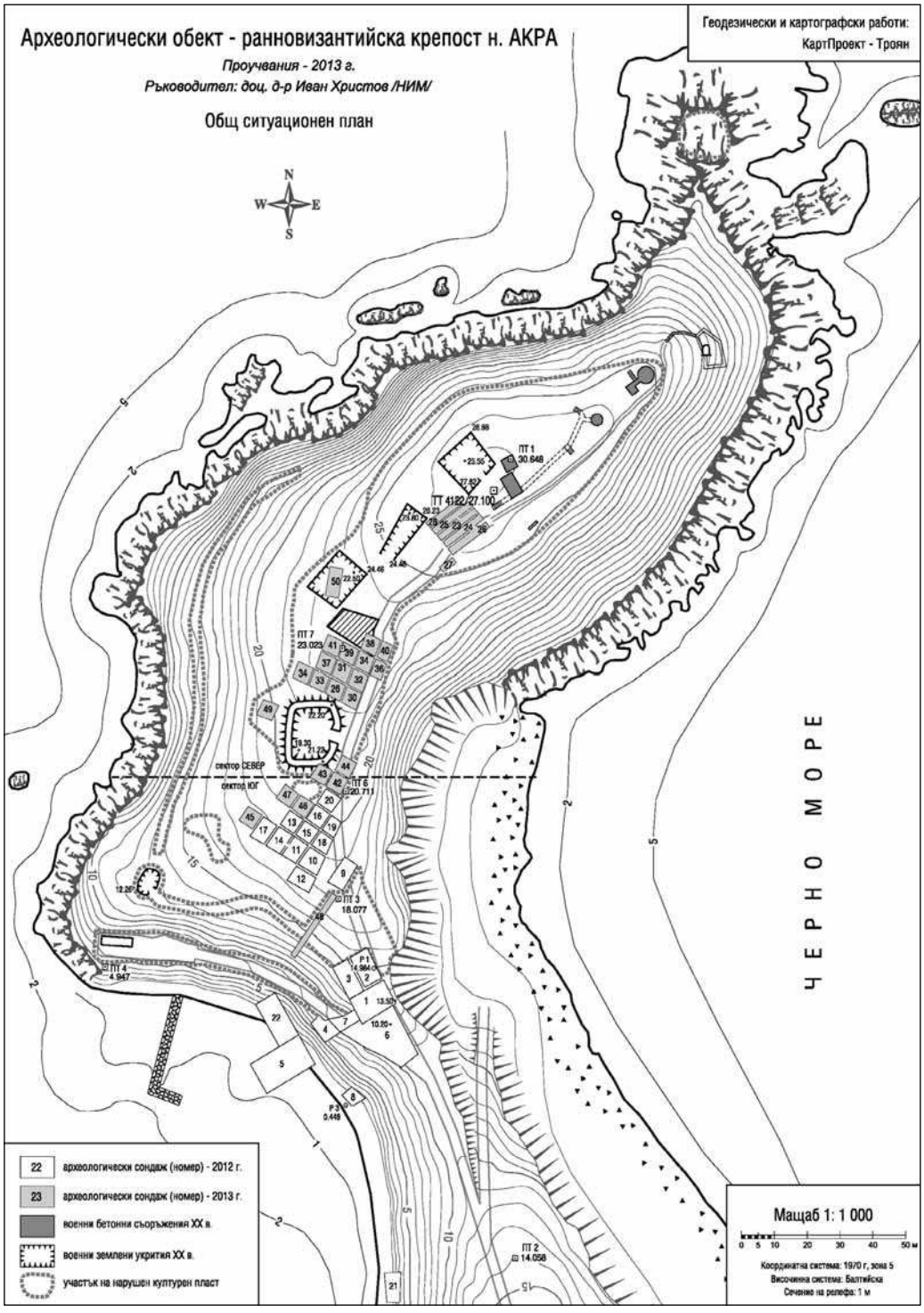

План на сондажите.
Plan of the trenches.

II

АКРА НА ТРАКИТЕ
AKRA OF THE THRACIANS

Най-ранната история на нос Акра може да бъде осветена благодарение на разкрити структури през лятото на 2013 г., разположени отчетливо под пластовете от VI век. Това са 4 ями с все още неясно предназначение, разположени на различни места във вътрешността на археологическия обект.

Така например направен сондаж до южния контрафорс на сградата № 9 (сондаж № 29 в северния сектор) дава интересна информация за разположението на по-ранен пласт от VI век. Установено е, че субструкцията на ранновизантийския зид е 0,80 см. На 40 см под нивото на слабо изразен банкет от него са открити керамични фрагменти от ранножелязната епоха. Може да се говори за определен контекст на намиране на трудно идентифициран пласт, състоящ се както от споменатите фрагменти, така и от множество мидени черупки.

Продължилите проучвания под подовото ниво на сградата в източната част показват наличието на четири изключително интересни структури за Акра. Първата струк-

The earliest history of Cape Akra can be revealed thanks to the structures uncovered in the summer of 2013, which are distinctly situated under the layers dated back to the 6th century. These are 4 pits of still unclear purpose scattered in various places inside the archaeological site.

For example, the trench made at the southern buttress of building № 9 (trench № 29 in the northern sector) gives interesting information about the location of an earlier, 6th century layer. It was found that the substructure of the early Byzantine wall measured 0.80 cm. Fragments of pottery from the early Iron Age were found 40 cm below the slightly marked rampart of the wall. We can then think about a particular context of a layer, difficult to identify, consisting of the said shards and a great number of shells.

The extended researches under the floor level of the building in the eastern part indicate four extremely interesting structures of Akra. The first one is a pit from the early Byz-

тура е яма от ранновизантийския период, запълнена с пропаднала част от покривна конструкция, керамични фрагменти от VI век, кости и монета от същия период. Другите три структури могат да бъдат интерпретирани също като ями, но с категорична датировка втора фаза на ранножелязната епоха.

Размери и форми на ямите:

1. Дължина 1,56 м; широчина 1,78 м; дълбочина 0,50 м. Форма на ямата – овална.

2. Дължина 0,93 м; широчина 0,68 м; дълбочина 0,71 м. Формата на ямата е кръгла, запълнена с материали от ранновизантийския период.

3. Ямата е с неправилна форма, близка до кръг, с максимални размери – 1,39/1,12 м; дълбочина 0,40 м.

4. Ямата е със силно разтеглена форма с приблизителни размери – 1,10/1,15 м; дълбочина 0,15 м.

Стратиграфски погледнато горната част на ямите попадат в пласт под подовото ниво на постройка № 9 и под основите на сградата.

Пета яма е открита и в сондаж № 45 в южния сектор на Акра. По подобие на вече описаните също е запълнена с няколко фрагменти от керамични тракийски съдове. Тя е с размери 0,70/0,50 м и е с почти правоъгълна форма. Тя е с дълбочина 0,50 м и е била затрупана с три средно големи камъни. На дъното на ямата бяха открити керамични фрагменти от ранножелязната епоха.

Във въпросните ями са открити фрагментирани широко разлати съдове, кантароси, купи, тежести за стан, глинени обмазки и животински кости. Преобладава набодена, релефantine period filled with the collapsed part of the roof construction, fragments from the 6th century, bones and coins from the same period. The other three structures can be also interpreted as pits but clearly dating from the second phase of the early Iron Age.

Dimensions and shapes of the pits:

1. Length 1.56 m, width 1.78 m, depth 0.50 m. Oval shape

2. Length 0.93 m, width 0.68 m, depth 0.71 m. The pit is round and filled with materials from the early Byzantine period

3. The pit is of irregular shape, close to a circle, with maximum size – 1.39/1.12 m, depth 0.40 m

4. The pit is of a strongly extended shape with approximate dimensions – 1.10/1.15 m, depth 0.15 m

Considering the stratigraphic context, the upper parts of the pits fall in a layer below the floor level of building № 9 and under its foundations.

A fifth pit was found in trench № 45 in the southern sector of Akra and like the already described pits was filled with some fragments of Thracian ceramic vessels. The pit had almost rectangular shape and measured 0.70/0.50 m. It was 0.50 m deep and was filled up with three medium-sized stones. Ceramic shards from the early Iron Age were also found on the bottom of the pit.

In the described pits, fragmented vessels with broad shallow bodies were found as well as kantharoi, bowls, loom weights, clay coatings and animal bones. The prevailing decoration is consists of dots, reliefs and

на и канелирана украса. Керамичните фрагменти от Акра и особено тяхната украса може да се сравни с откритите съдове и фрагменти от множество обекти в Тракия (крепостта Малкото кале при с. Равадиново, Община Созопол; тракийското светилище при с. Бабяк в Родопите, тракийското селище при гр. Раднево, ритуалните ями от землището на с. Малко Търново, Община Чирпан, край Свиленград (Домарадски, Карайотов, Гоцев 1992, 29–42; Гоцев, Божинова 2000, 73–94; Георгиева 1991, 91–104; Божкова, Ников 2010, 216; Нехризов под печат). Датировката на предметите е втора фаза на ранножелязната епоха VIII–VI в. пр. Хр. с подчертан превес към по-ранната граница.

Като ситуация на откриване ямите намират най-близък географски паралел с някои ями от ранножелязната епоха, откривани в Несебър (Божкова, Кияшкина 2013, 217–219). За по-прецизна датировка част от костите са предадени за радиовъглероден анализ в лаборатория в Германия, което би позволило резултатите да се сравнят с тези, извлечени от костен материал от ями, открити и проучени в Несебър.

Два са възможните варианти за решение на възникналия въпрос относно предназначението на ямите:

Първо, те спадат към т.нар. ритуални ями, откривани на десетки места в Тракия (Георгиева 1991, 1–11; Георгиева 1999, 165–183). Второ, ямите са част от неидентифицирани засега жилищни и стопански структури, бележещи ранното пребиваване на т.нар. понтийски траки на полуостров Свети Никола. Откри-

flutings. The ceramic fragments from Akra and particularly their decoration is comparable with that of the vessels or fragments found in many sites in Thrace: in the Malkoto kale fortress near Ravadinovo, municipality of Sozopol, the Thracian sanctuary at the village of Babyak in the Rhodopes, the Thracian settlement near the town of Radnevo, the ritual pits near the village of Malko Tarnovo, municipality of Chirpan, near Svilengrad (Домарадски, Карайотов, Гоцев 1992, 29–42; Гоцев, Божинова 2000, 73–94; Георгиева 1991, 91–104; Божкова, Ников 2010, 216; Нехризов in print). All objects datie from the second phase of the early Iron Age, but distinctly prevailing to the earlier border of the period.

Concerning the situation in which the pits were uncovered, its closest geographical parallel are some pits from the early Iron Age found in Nesebar (Божкова, Кияшкина 2013, 217–219). For more precise dating part of the bones were submitted to a laboratory in Germany for radiocarbon analysis, which would allow the results to be compared with those derived from the bone material in the pits discovered and researched in Nesebar.

There are two possible answers to the question concerning the function and use of the pits.

First, the pits might have belonged to the so called ritual pits, discovered in dozen of places in Thracia (Георгиева 1991,1–11; Георгиева 1999, 165–183). The second answer is that they might have been part of unidentified for now

ването на предгръцки колонизационен и предримски тракийски пласт не бива да учудва изследователите поради факта, че той не стои изолиран от вече локализирани структури от Първо хилядолетие пр. Хр. в източната част на Бургаския залив и по-конкретно землището на дн. гр. Черноморец.

Ранно тракийско (праисторическо) селище в района на Черноморец е открито южно от селището в м. „Аклади“. За тракийски поселения от цялото първо хилядолетие пр. Хр. сведения от теренни проучвания получаваме за същата местност, м. „Червенка“, полуостров Хрисосотира (Гюзелев 2009, 266).

Голямо антично селище, в което се откриват керамични фрагменти от късножелязната епоха, е разположено и в м. Димитриюрт. Местността обхваща площ повече от 10 дка и е ситуирана южно от полуостров Св. Никола на първите северни тераси на нископланинския Медни рид в подножието на връх Бакърлъка. Селището не е проучвано по археологически път, но то изглежда е връзката между селищата по крайбрежието и тези, разположени в Странджа планина. Северозападно от м. „Димитриюрт“ е разположена и голяма надгробна могила, за съжаление разкопана от иманяри.

Западно от Акра е разположен полуостров Атия. Той е най-северната точка на Меден рид. Тук се поставя селището Антиа, споменато в античните извори. Въпреки че полуостровът е бил посещаван няколко пъти от изследователите, археологически разкопки на полуострова не са

residential or farm structures marking the early presence of the so called Pontic Thracians on the peninsula of Sv. Nikola. The occurrence of a pre-Greek colonization and pre-Roman Thracian layer should not be surprising because this layer does not stand isolated from the already localized structures of the first millennium BC in the eastern part of the Burgas bay and particularly in the area of the present day Chernomorets.

An early Thracian (prehistoric) settlement in the territory of Chernomorets was found to the south of the town in the locality of Akladi. During the field surveys Thracian settlements from the first millennium BC were documented in the same place, the locality of Chervenka, the Hrisosotira peninsula (Гюзелев 2009, 266).

A large ancient settlement, in which ceramic fragments from the late Iron Age were found, is situated also in the locality of Dimitri yurt. It covers an area of 10 daa and is situated to the south of Sv. Nikola peninsula, on the first northern terraces of the low hill Medni rid and in the foothills of the Bakarlaka Mountain peaked top. The settlement has not been archeologically examined but it seems it was the link between the settlements along the coast and those located in Strandzha Mountain. A large mound is located to the northwest of the place Dimitri yurt, unfortunately disturbed by treasure hunters.

To the west of Cape Akra there is a small peninsula called Atia. It is the northernmost point of Meden rid. Here the settlement of Antia is

провеждани поради факта, че той е военна зона. Най-ранни керамични материали са извадени от дъното на морето при драгиране на военното пристанище през 1968 г. Сред тях могат да бъдат споменати фрагменти и цели керамични съдове от късния халколит, бронзовата епоха и цялото Първо хилядолетие пр. Хр. Наред с нея има и антична и средновековна керамика, включително амфорни фрагменти. Сред намерените материали е един аскос и фрагмент от питос с „микенски волути“. На полуостров Атия е намерена архаична мраморна статуя на курос от кр. на VI – нач. на V в. пр. Хр. При изравняването на терена в източната част на полуострова през 1927 г. били намерени няколко гроба, в които имало четири стрели-монети, глинено пръстенче, железен връх на копие, бронзов пръстен, лампа и глинен венец. От района на Атия е известен и фрагмент от керемида с печат НРА (на Аполония).

През далечната 1934 г. при изравняване на терена на северния бряг на полуострова е открит глинен съд, в който имало около 2000 стрели-монети, заедно с глинен калъп за изливането им, както и бронзова брадвичка. Подобни монетовидни знаци се откриват по целия западен и северозападен понтийски бряг, и някои изследователи виждат в тях предмонетни форми на гръцките преселници от метрополиите (Топалов 2007, 71–140). Върху някои от тях се вижда буквата А, самостоятелно или с изправена котва (Гюзелев 2009, 266–267).

На най-високата точка на полуострова – връх Буджака (108,8 м) са

located, referred to in the ancient sources. Although the peninsula was surveyed several times by the researchers, archaeological excavations have not been carried out because it was a closed military zone. The earliest ceramic materials were collected from the sea bottom during the dredging up the military port in 1968. Among the others we can mention fragments or intact pottery from the late Chalcolithic, Bronze Age and the entire first millennium BC. Along with these materials, ancient and medieval pottery was found, including fragments of amphorae. Among these findings are an askos and a fragment of a pithos decorated with “Mycenaean volutes”. Also an archaic marble statue of a kuros from the end of the 6th – beginning of the 5th c. BC was found on the peninsula. During leveling works on the terrain in the eastern part of the peninsula in 1972, several graves were revealed, in which four arrows-coins, a clay ringlet, an iron arrowhead, a bronze ring, a lamp and a clay wreath were found. Also a fragment of a tile, stamped HPA (of Apollonia) is known from the area of Atia.

Back in the distant 1934, again during leveling the terrain in the northern coast of the peninsula a clay vessel was found, which contained 2000 arrow-coins, together with a clay mould for casting such arrows as well as a bronze hatchet. Similar coin resembling signs were discovered on the entire western and north-western Pontic coast and some researchers interpret them as certain forms of pre-coins of the Greek settlers from

открити останки от укрепления, които до този момент не са проучени. При извършен оглед на терена през 2013 г. установих, че в най-високата част на върха е съществувала крепост, заемаща площ приблизително 1 дка. Днес крепостните зидове се очертават във формата на каменен разсип и очевидно са част от градежи на суха зидария – способ, характерен в района предимно за градежа на тракийски крепости (Венедиков, Димитров, Домардски, Карайотов, Цанева 1976, 128–156).

Присъствие на тракийско население на полуостров Свети Никола се долавя, макар и твърде условно, във вече залято антично селище, разположено на 300 м югоизточно от нос Акра до малък залив.

Селището е открито южно от ниско възвишение, вдадено в морето, предпазващо от северните и североизточни ветрове. Същата роля е играела група вулканични скали, продължение на възвишение на запад-югозапад – днес в по-голямата си част под вода. Въпросните скали образуват непрекъснат подводен рид, който в миналото се издигал над морското ниво и е играел ролята на естествен вълнолом. Обектът е обхващал площ приблизително около 3,5 дка на дълбочина от 0,50 м до 2,5 м. На дъното са открити и заснети ломени камъни, по-големи обработени каменни блокове и огромно количество цели и фрагментирани тухи и керемиди, животински кости, фрагменти от глинени обмазки. Покривната керамика се състои предимно от коринтски тип солени, датирани за V и IV в. пр. Хр.

the metropolises (Топалов 2007, 71–140). The letter A is seen on some of these arrow-coins, either alone or with an upright anchor (Гюзелев 2009, 266–267).

On the highest point of the peninsula i.e. the Budzhaka Mount (108.8 m) one can see the remains of fortifications, which have not been studied so far. During the field survey in 2013, I found that a fortress occupying an area of approximately 1 daa was once situated atop of the mount. Today, the fortress walls emerge in the form of stone spill and were obviously a part of dry masonry, a technique characteristic of the region primarily in the construction of Thracian fortresses (Венедиков, Димитров, Домардски, Карайотов, Цанева 1976, 128–156).

The presence of Thracian population is traceable though rather conditionally, in an already flooded ancient settlement located 300 m southeast of Cape Akra by a small cove.

The settlement was traced south of a low hill jutting into the sea, protecting it against the northern and north-eastern winds. The same role played a group of volcanic rocks, a west-southwest extension of a hill, and now for the most part under water. These rocks form a continuous underwater ridge, which in the past rose above the sea level and acted as a natural breakwater. The site is spread over an area of approximately 3.5 daa at a depth varying from 0.50 to 2.5 m. Broken stones, larger cut stone blocks and a huge amount of whole and fragmented bricks and tiles, animal bones, shards of clay coatings were found on

Внимателният оглед на дъното позволява някои струпвания на камъни да бъдат причислени към предполагаеми жилищни и стопански структури. Прави впечатление откриването на огромно количество цели и фрагментирани солени и калиптери, и респективно *tegulae* и *imbrices*. В зидовете на обекта е използвана смесена техника с използването на тухли, някои открити с хоросанов разтвор. В източната част на проучваната зона са открити няколко керамични водопроводни тръби, насочващи се в посока на близко разположен водоизточник със сладка вода. Въпреки силно объркваните стратиграфски пластове и разбитите структури от морските вълни, могат да се направят следните наблюдения за разположението в дълбочина на датиращи предмети. В най-горния пясъчен слой се откриват цели и фрагментирани съдове от късната античност (IV век). Следва пласт, изобилстващ със строителна и битова керамика от римската епоха (II–III век). Под този пласт следва друг, в който освен мидени черупки и пясък се откриват разбити части на зидове и керамични находки от римската, елинистическа епоха и класическата епоха. В най-дълбоко достигнатия пласт се откриват както керамични фрагменти от класическата и елинистическа епоха с подчертан импортен характер, така и типично местна тракийска керамика. Дълбочината на така описаните пластове варира различно в зависимост наклона на скалната основа на обекта, която се спуска от околния бряг в посока запад и юг.

the sea bed. The ceramic roof covering consisted mainly of Corinthian type of tiles (solenes), dated from the 5th and 4th c. BC.

The careful survey of the sea bottom indicated that some clusters of stones could supposedly be associated with residential and farm structures. It is worth mentioning the huge amount of intact and broken solenes and kalipters, and respectively – tegulae and imbrices that was found there. In the masonry of the walls, mixed technique was applied using bricks, with mortar on some of them. In the eastern part of the researched area, several ceramic water pipes were revealed, pointing towards a fresh water source in the proximity. Despite the very messy stratigraphic layers and the structures shattered by the waves, the following observations could be made about the occurrence of dating objects in the different strata. In the top sand layer there were whole and fragmented vessels from Late Antiquity (4th century). Another layer follows, which abounded in construction ceramic and pottery from the Roman period (2nd–3rd c.). Beneath this layer was another one, in which besides the shells and sand, broken pieces of masonry and ceramic finds from the Roman, Hellenistic and Classical era were found. In the deepest layer revealed, we found ceramic fragments from the Classical and Hellenistic era with enhanced import character as well as of typically local Thracian ceramics. The depth of the so described strata varies differently depending on the slope of the bedrock of the site which de-

На фона на стотици обработени керамични фрагменти и цели съдове и други предмети може да се обобщи, че обектът има дълга история, която започва в началото на V в. пр. Хр и преминава през всички следващи периоди до края на IV век. Локализиран е и водоизточника на селището – зидан кладенец за вода, разположен на сушата в непосредствена близост до терена на гмуркане.

Подводни проучвания в залива Вромос през 2012 и особено през 2013 г. допълват историята на района на Акра и полуостров Св. Никола. Ако приемем работната хипотеза за наличието на тържище – емпорион в залива Вромос, то тогава паралелите могат да бъдат посочени със сходни обекти в района на Бургаския залив (при северния квартал „Изгрев“ и южния квартал „Победа“ на гр. Бургас) и м. „Герена“ при Поморие (Гюзелев 2009, 95, 98–101; Стоянов 1993, 17–25; Порожанов 2012, 272–273). Изброените обекти се приемат за крайбрежни тържища със смесено население.

Първите керамични находки от предримския период, открити на носа северно над коментираното залято селище, са предпоставка там да се търси синхронно селище. Както показва логиката, в такива случаи това селище може да бъде укрепено и вероятно няма да е пресилено да се разсъждава в насока на търсене на поредния малък тюрзис по южното Черноморие (виж подобен пример с тюрзиса при Синеморец – Агре, Дичев 2009, 212–213).

Новооткритият обект вероятно е свързан с античното селище, попаscents from the surrounding coast in the west and south direction.

Amid hundreds of documented ceramic fragments and intact vessels as well as of other objects, it can be concluded that the site had a long history that began in the early 5th century BC and continued through all subsequent periods until the end of the 4th century. The fresh water source of the settlement was also localized – a built up water well, situated on the land adjacent to the area of diving.

The underwater surveys in the gulf of Vromos in 2012 and particularly in 2013 add to the history of the area of Akra and the peninsula of Sv. Nikola. If we assume the work hypothesis that in the gulf of Vromos once existed a trading place – an emporium, then we can make parallels to similar sites on the coast of the Burgas bay – in the north (“Izgrev”) and the south (“Pobeda”) residential quarters of Burgas, the locality of Gerena in Pomorie (Гюзелев 2009, 95, 98–101; Стоянов 1993, 17–25; Порожанов 2012, 272–273). The above mentioned sites are considered coastal markets with mixed population.

The first ceramic artefacts from the pre-Roman period found to the north of the flooded settlement indicate that a synchronous settlement could be sought there. In the terms of logic in similar cases, this settlement could be fortified and probably it will not be far-fetched to expect there another small fortified residence (tursis) on the southern Black Sea coast (see the similar case with the tursis at Sinemorets; Агре, Д., Дичев, Д. 2009, 212 – 213.)

дащо в зоната на военното поделение на противовъздушната отбрана, разположено на 400 м източно от малкия залив. В него при изкопни работи около 1980 г. са открити две мраморни колони с надписи на старогръцки и множество керамични фрагменти с неясна датировка. Твърде вероятно от пределите на този все още затворен за науката обект или близко разположен некропол е използван като сполиа за градежа на крепостната стена на Акра фрагмент от надгробна мраморна стела. Тя е открита пред фронта на крепостната стена в рушевини от ранновизантийския пласт. Върху запазената лицева повърхност се забелязват три старогръцки букви.

За съжаление по тези букви не може да се каже почти нищо. По всяка вероятност фрагментът е от типична надгробна стела с фронтон и акротерии, принадлежала на мъж, чието име завършва на –μος. Такива имена има са често срещани в епиграфските регистри и е възможно е да е с втора съставка -δημος, тъй като те са най-чести. Формите на σ и μ може да се датират според Николай Шаранков през III в. пр. Хр.

През есента на 2012 г. Димитър Недев открива в насипа пред крепостната стена на Акра добре запазена бронзова монета от римския период, сечена в Аполония. Монетата носи на лицевата страна изображение на император Марк Аврелий. Нейното откриване може да датира известно използване на носа преди ранновизантийския период. Известни податки за човешко присъствие на Акра преди VI век се явяват и

The newly-discovered site is probably connected with the ancient settlement that falls within the zone of the military air defence unit located 400 m east of the cove. Two marble columns with Old Greek inscriptions and numerous ceramic fragments of uncertain dating were found there during the diggings around 1980. The fragment of a marble grave stele used as spolia in the construction of the fortress wall of Akra very likely originates either from that site, which is still closed for the science or from the nearby necropolis. The marble stele was found in front of the fortress wall in the ruins of the early Byzantine layer.

Three old Greek letters are read on the preserved surface of the stele. Unfortunately, nothing much can be said about these letters. Most probably the fragment is from a typical tombstone with a pediment and acroteria, belonging to a man whose name ends in –μος. Such names are frequently met in the epigraphic registers and it is quite possible that it has a second suffix -δημος, since these suffixes are the most common. In the opinion of Nikolay Sharankov names with such suffixes (σ and μ) can be dated to the 3rd c. BC.

In the autumn of 2012, Dimitar Nedev found in the embankment before the fortress wall a well-preserved bronze coin from the Roman period minted in Apollonia. The obverse of the coin bears the image of Emperor Marcus Aurelius. Its occurrence can date certain activity on the cape prior to the early Byzantine period. Some evidence of human presence in Akra

от археологическите проучвания във вътрешността на Акра, където на места са открити фрагменти от покривна керамика, характерна поскоро за периода II–III век. Няколко медни монети, сечени по времето на император Аркадий и неговата съпруга Елия Евдоксия, намерени извън строго фиксирани жилищни структури от VI век, маркират поранно използване на носа.

Споменатите материали се явяват доказателство за поселищен континюитет на полуостров Свети Никола през античността. Вероятно след изоставянето на тържището в залива Вромос по причини, свързани с природни катаклизми, част от населението „припознава“ като сигурно убежище носа. При зачестилите варварски нашествия през V век в околностите на Аполония (Созопол) се достига до неизбежното решение да се построи крепостна стена, която да предпази нос Акра от юг.

before the 6th century is provided by the archaeological researches in the interior of the cape, where in places fragments of roofing ceramics were found rather typical for the period 2nd–3rd century. Several copper coins issued in the time of Emperor Arcadius and the Empress consort Aelia Eudoxia, were found outside the strictly fixed residential structures from the 6th century. The coins indicate to the earlier use of the cape.

Those materials apparently prove the habitation continuity on the peninsula of Sv. Nikola in Antiquity. Probably after the market place in the gulf of Vromos was abandoned because of the natural disasters, part of the population "recognized" the cape as a safe refuge. During the frequent barbarian incursions in the 5th century in the neighbourhood of Apollonia/Sozopol, the inevitable decision was taken to erect a fortress wall to protect Akra from the south.

Яма № 1 от тракийския пласт във вътрешността на Акра.
Pit № 1 of the Thracian layer inside Akra.

Яма № 1 и № 2 от тракийския пласт във вътрешността на Акра.
Pit № 1 and № 2 of the Thracian layer inside Akra.

Яма № 3 и № 4.
Pit № 3 and № 4.

Яма № 4.
Pit № 4.

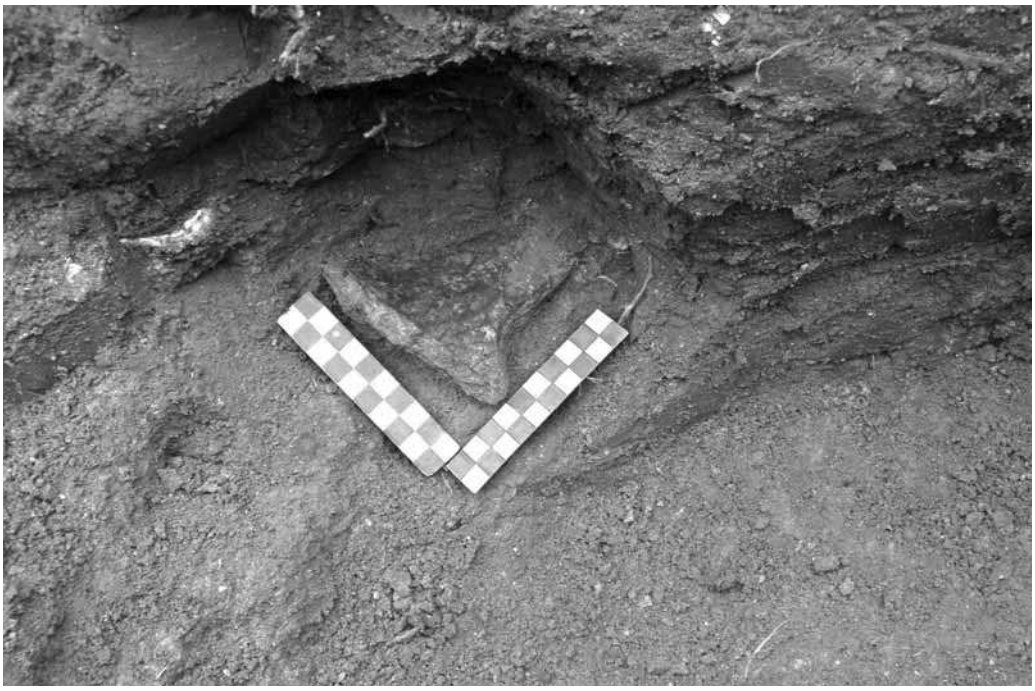

Керамичен фрагмент на дъното на яма № 5.
Ceramic fragment on the bottom of pit № 5.

Яма № 6.
Pit № 6.

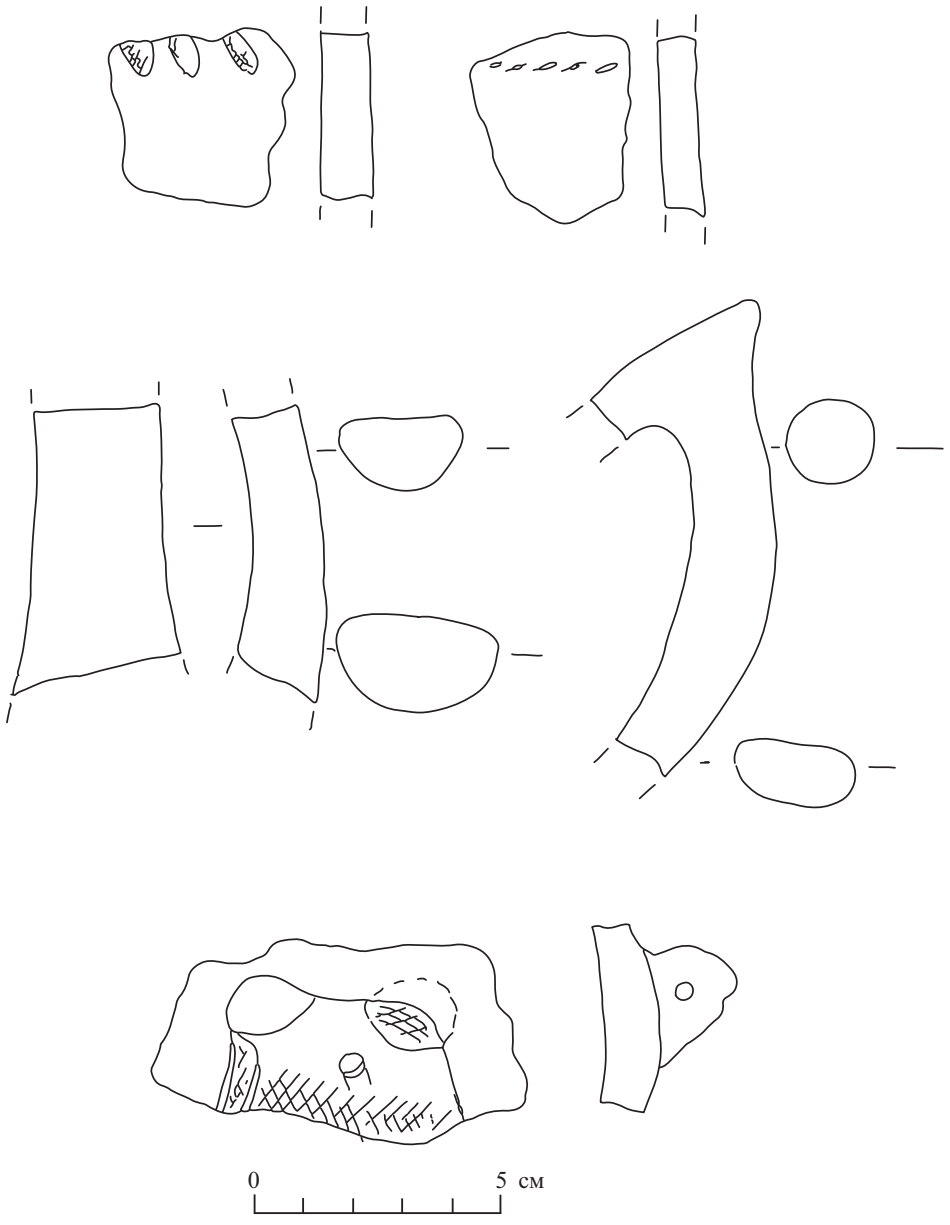

Фрагменти от керамични съдове от ранножелязната епоха,
открити в яма № 1 във вътрешността на нос Акра.
Fragments of pottery from the early Iron Age, found in pit № 1 inside the cape of Akra.

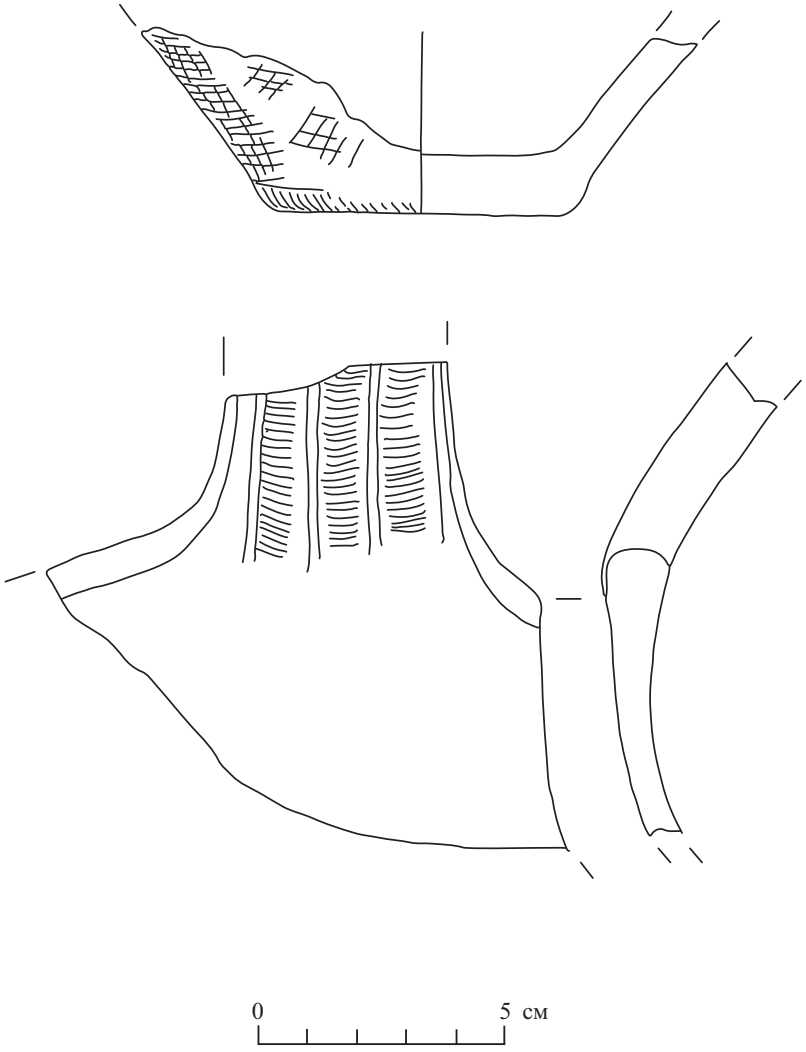

Фрагменти от керамични съдове от ранножелязната епоха,
открити в яма № 1 във вътрешността на нос Акра.
Fragments of pottery from the early Iron Age, found in pit № 1 inside the cape of Akra.

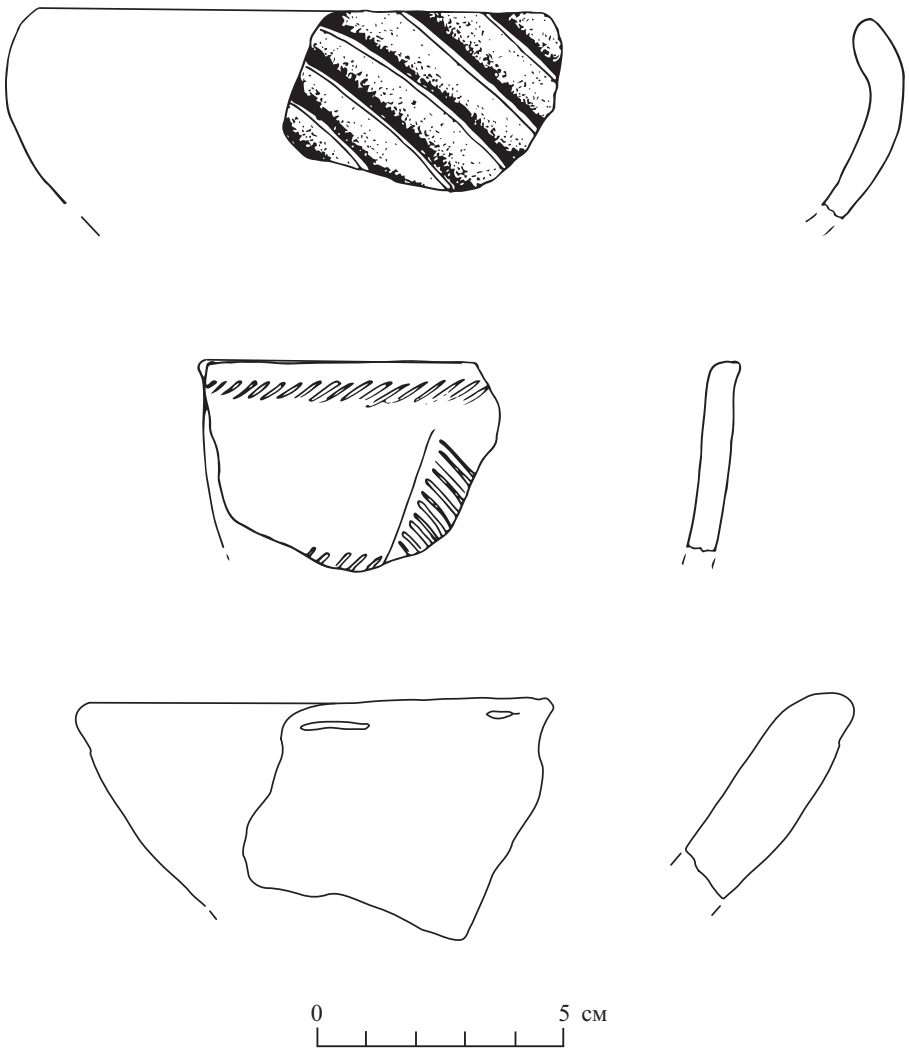

Фрагменти от керамични съдове от ранножелязната епоха,
открити в яма № 1 във вътрешността на нос Акра.
Fragments of pottery from the early Iron Age, found in pit № 1 inside the cape of Akra.

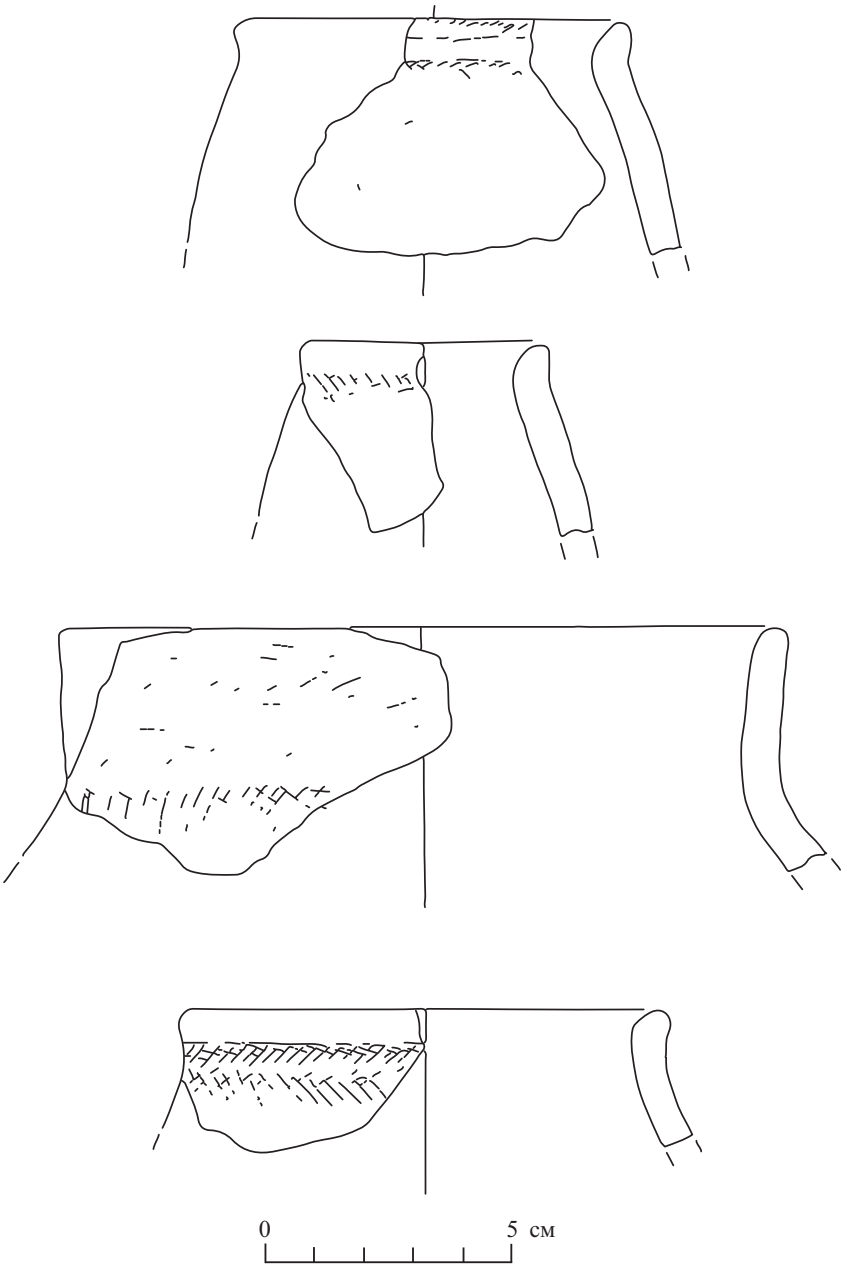

Фрагменти от керамични съдове от ранножелязната епоха,
открити в яма № 1 във вътрешността на нос Акра.
Fragments of pottery from the early Iron Age, found in pit № 1 inside the cape of Akra.

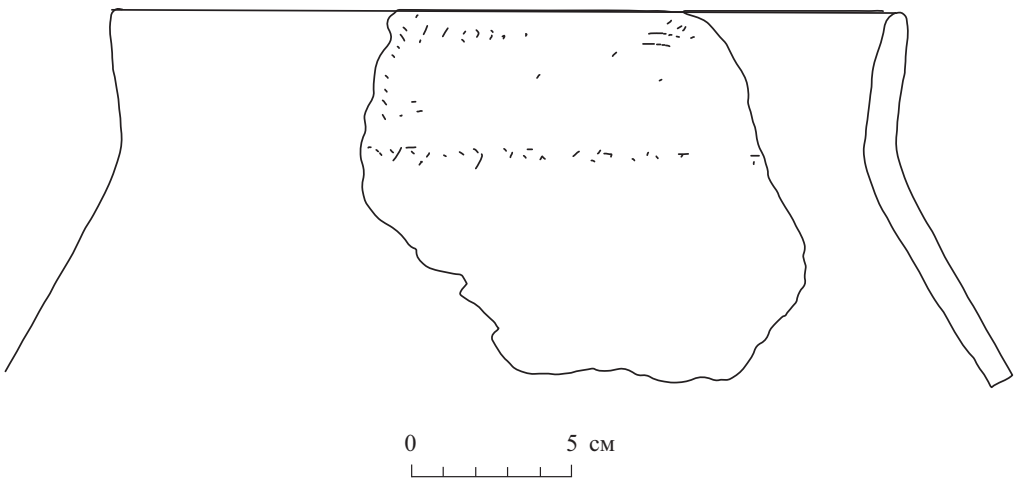

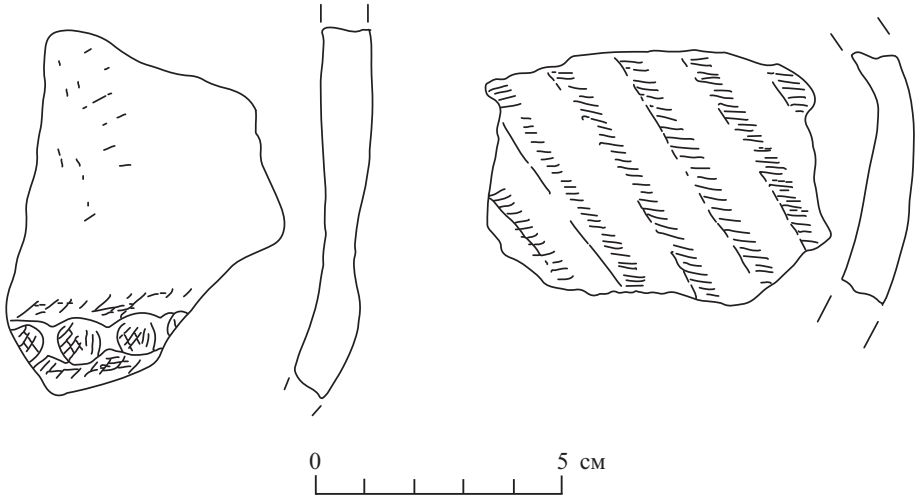

Фрагменти от керамични съдове от ранножелязната епоха,
открити в яма № 1 във вътрешността на нос Акра.
Fragments of pottery from the early Iron Age, found in pit № 1 inside the cape of Akra.

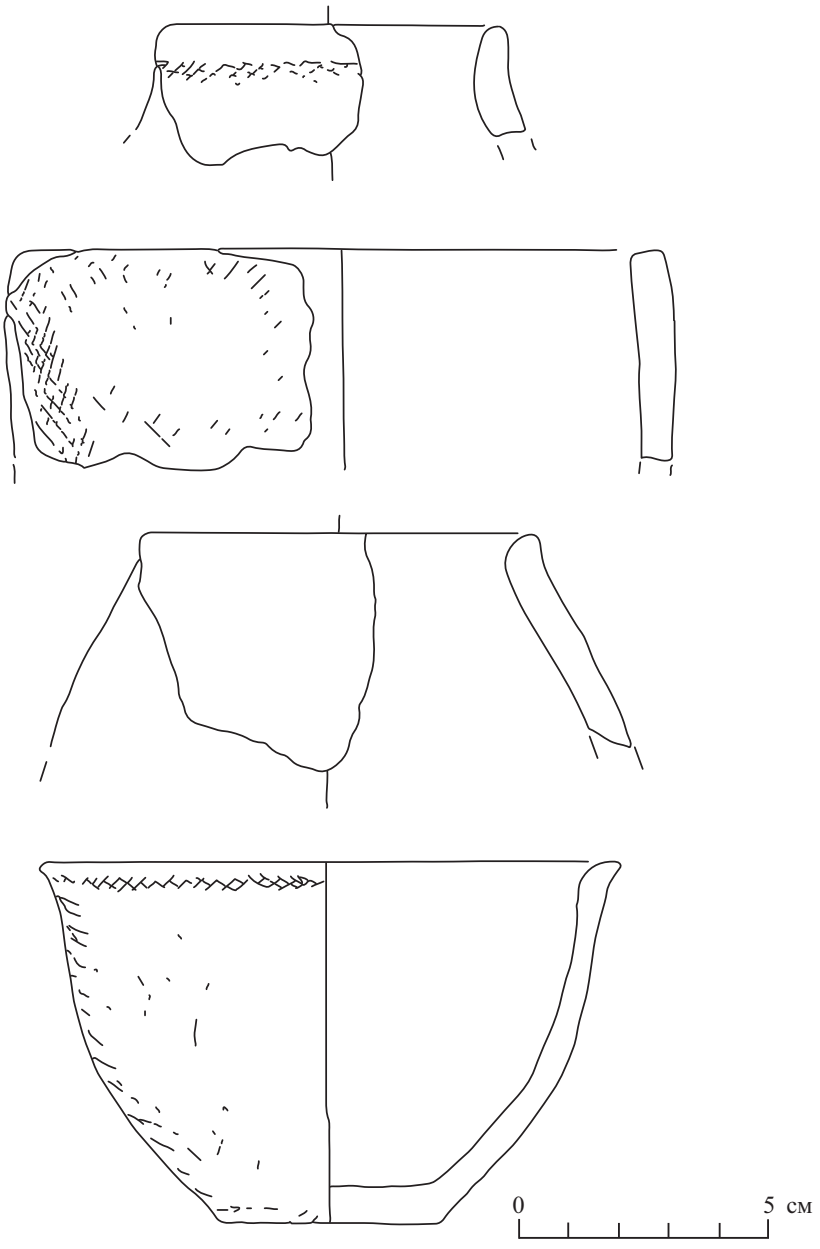

Фрагменти от керамични съдове от ранножелязната епоха,
открити в яма № 1 във вътрешността на нос Акра.
Fragments of pottery from the early Iron Age, found in pit № 1 inside the cape of Akra.

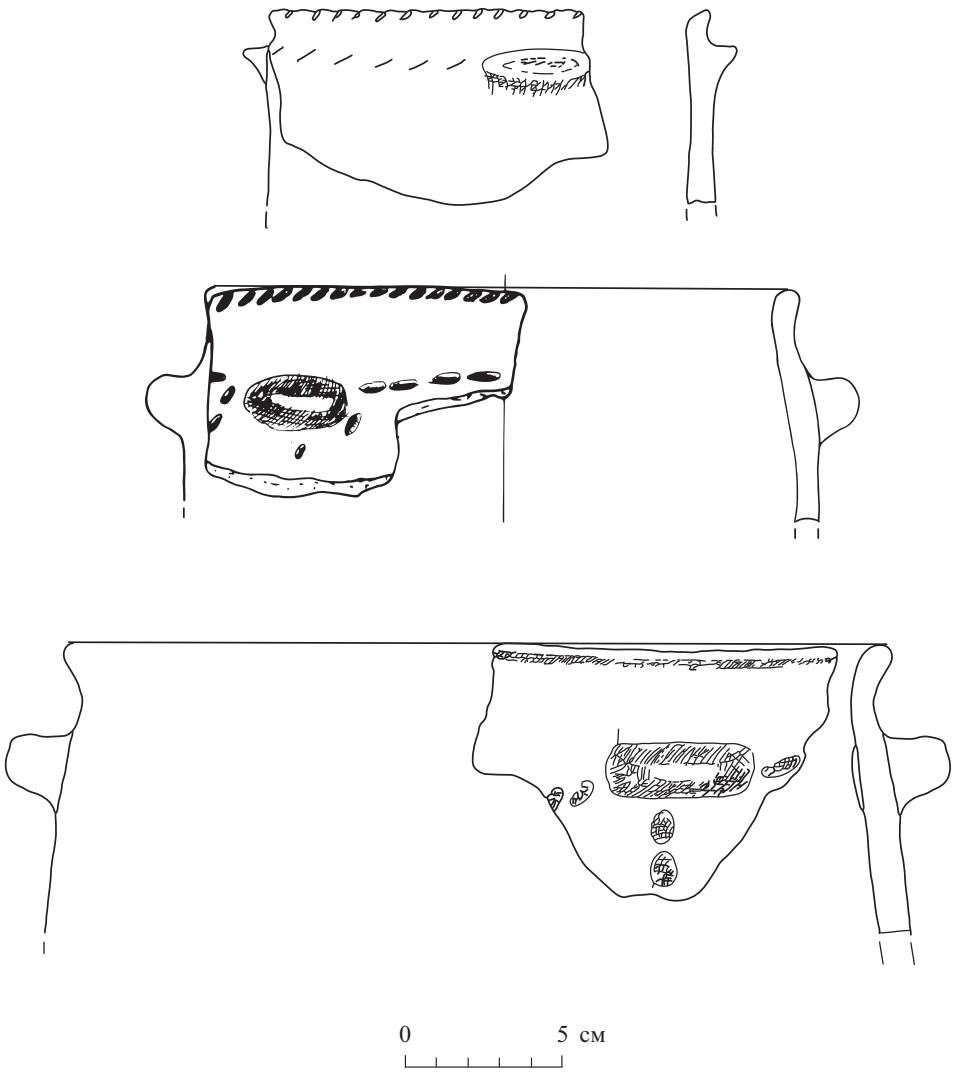

Фрагменти от керамични съдове от ранножелязната епоха,
открити в яма № 3 във вътрешността на нос Акра.
Fragments of pottery from the early Iron Age, found in pit № 3 inside the cape of Akra.

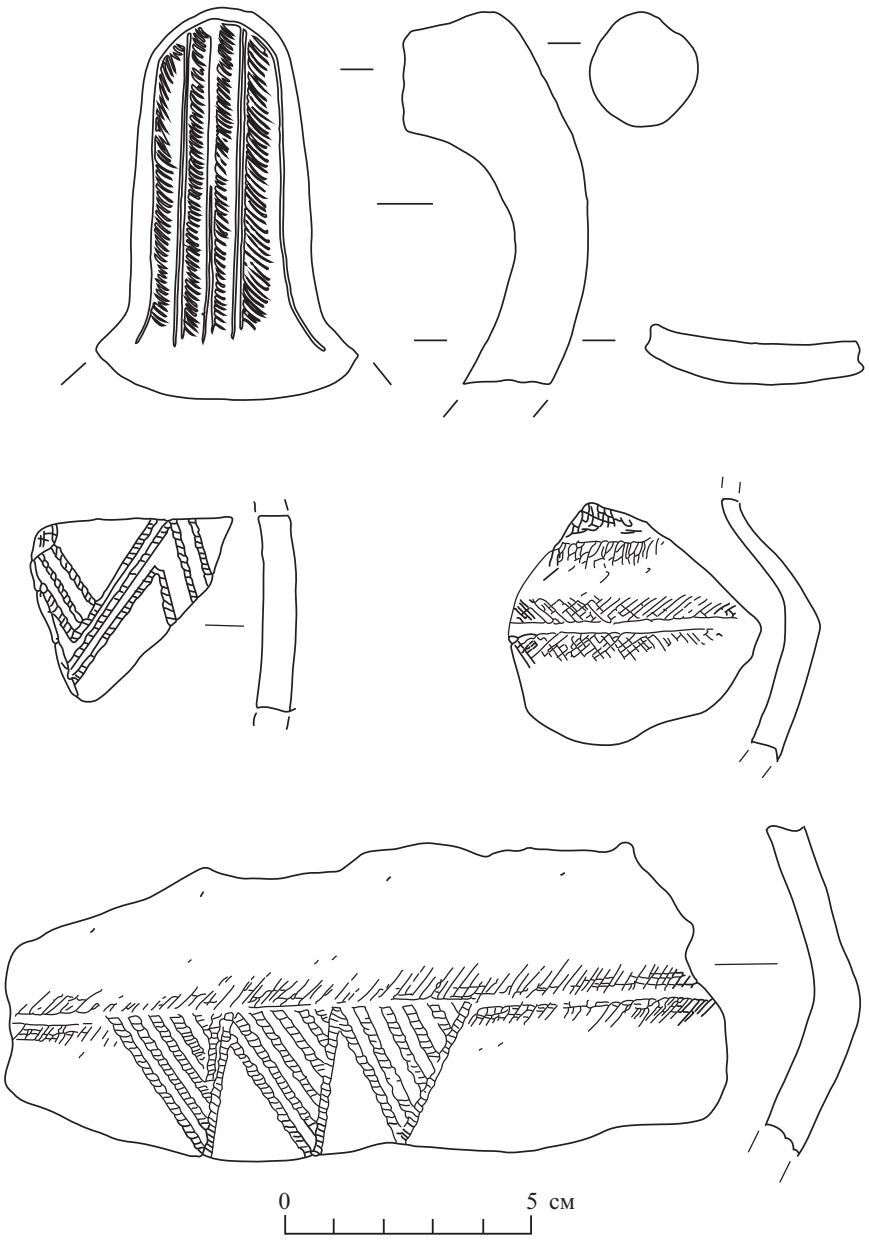

Фрагменти от керамични съдове от ранножелязната епоха,
открити в яма № 3 във вътрешността на нос Акра.
Fragments of pottery from the early Iron Age, found in pit № 3 inside the cape of Akra.

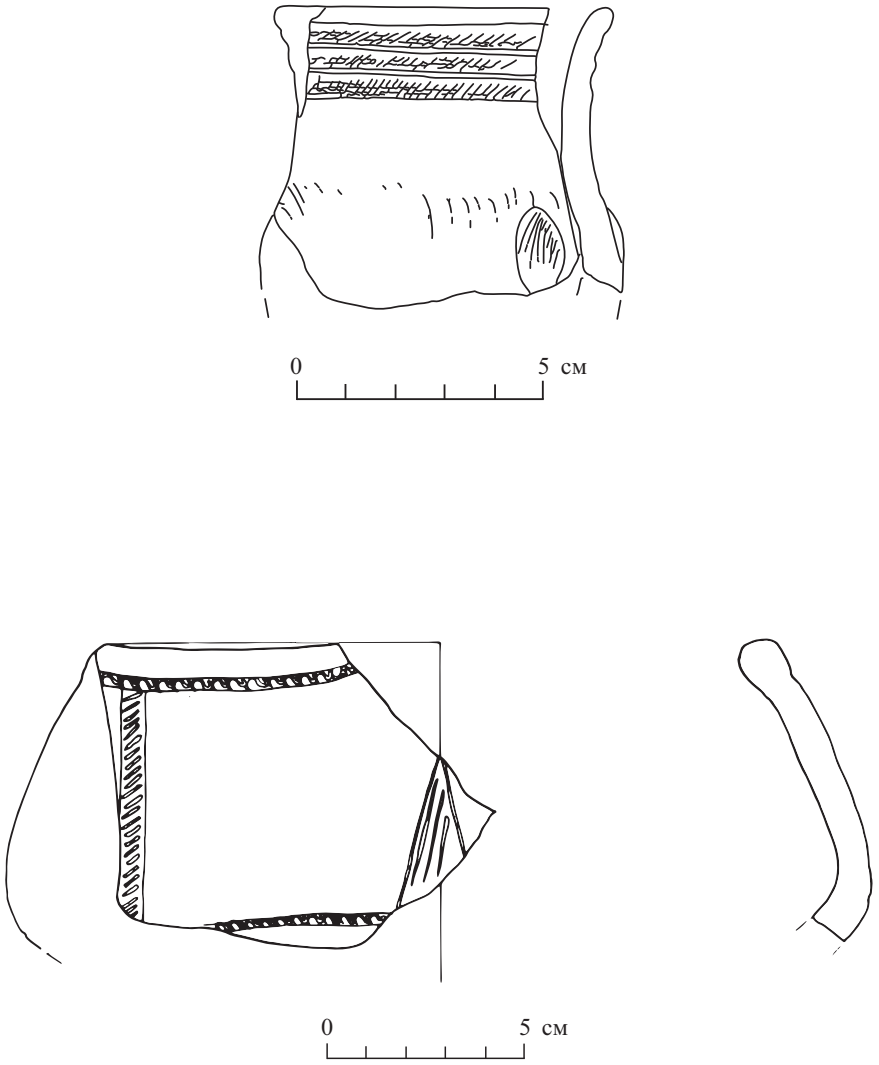

Фрагменти от керамични съдове от ранножелязната епоха,
открити в яма № 3 във вътрешността на нос Акра.
Fragments of pottery from the early Iron Age, found in pit № 3 inside the cape of Akra.

Югоизточната част на залива Вромос със залято антично тържище.
Southeastern part of the gulf of Vromos with the ancient emporium flooded by the sea.

Акватория на античното тържище.
Aquatory of the ancient emporium.

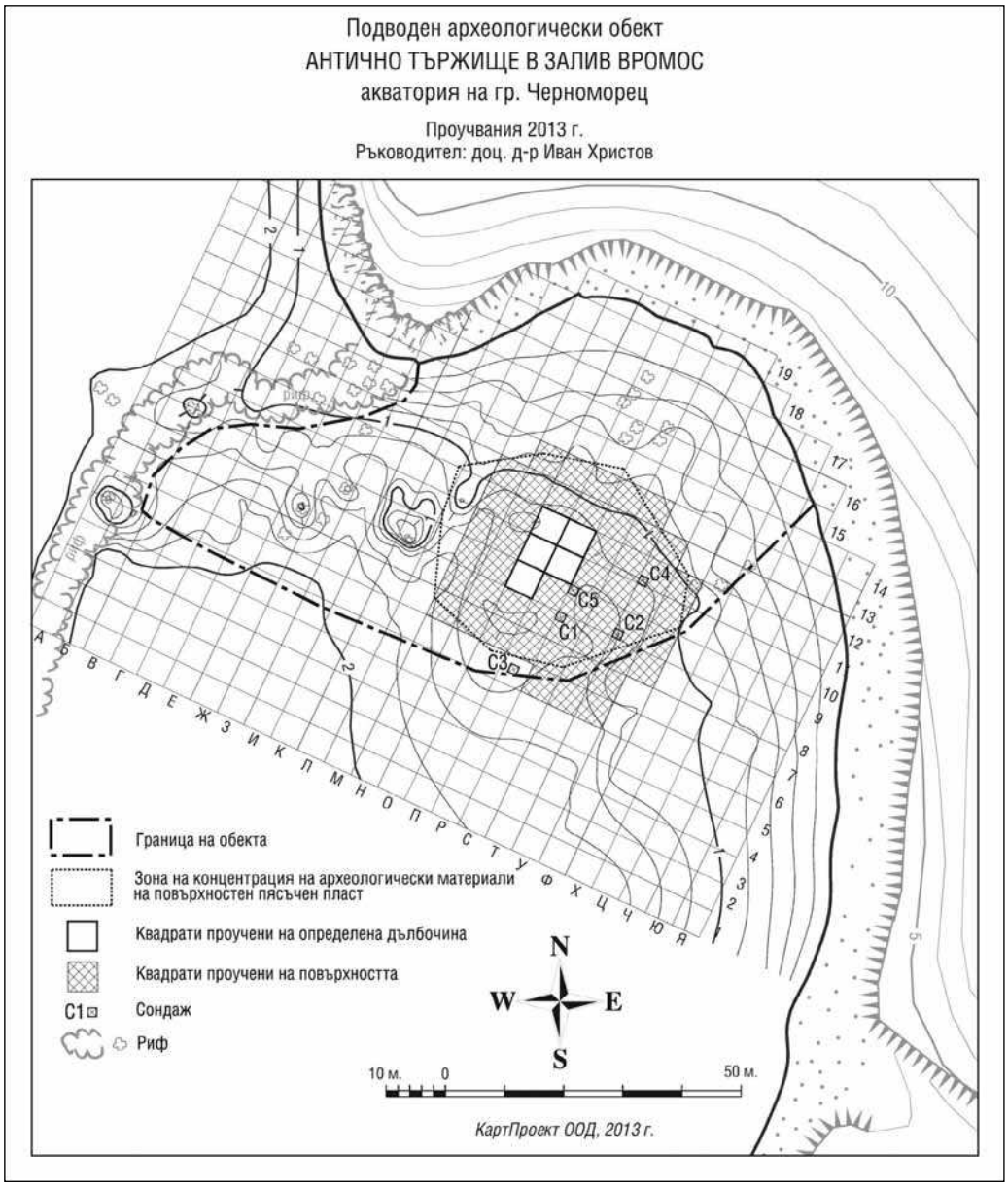

План на работните квадрати на дъното на античния обект.
Grid of work squares on-bottom of the ancient site.

Реставриран тракийски съд от тържището.
Restored Thracian vessel from the emporium.

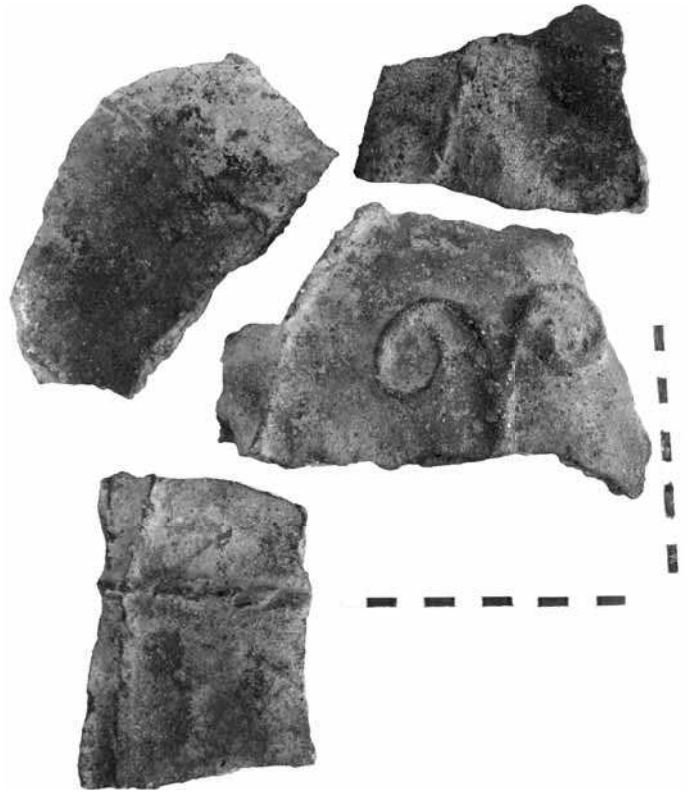

Керамични фрагменти от подводния обект в залива Вромос.
Ceramic fragments from the underwater site in the gulf of Vromos.

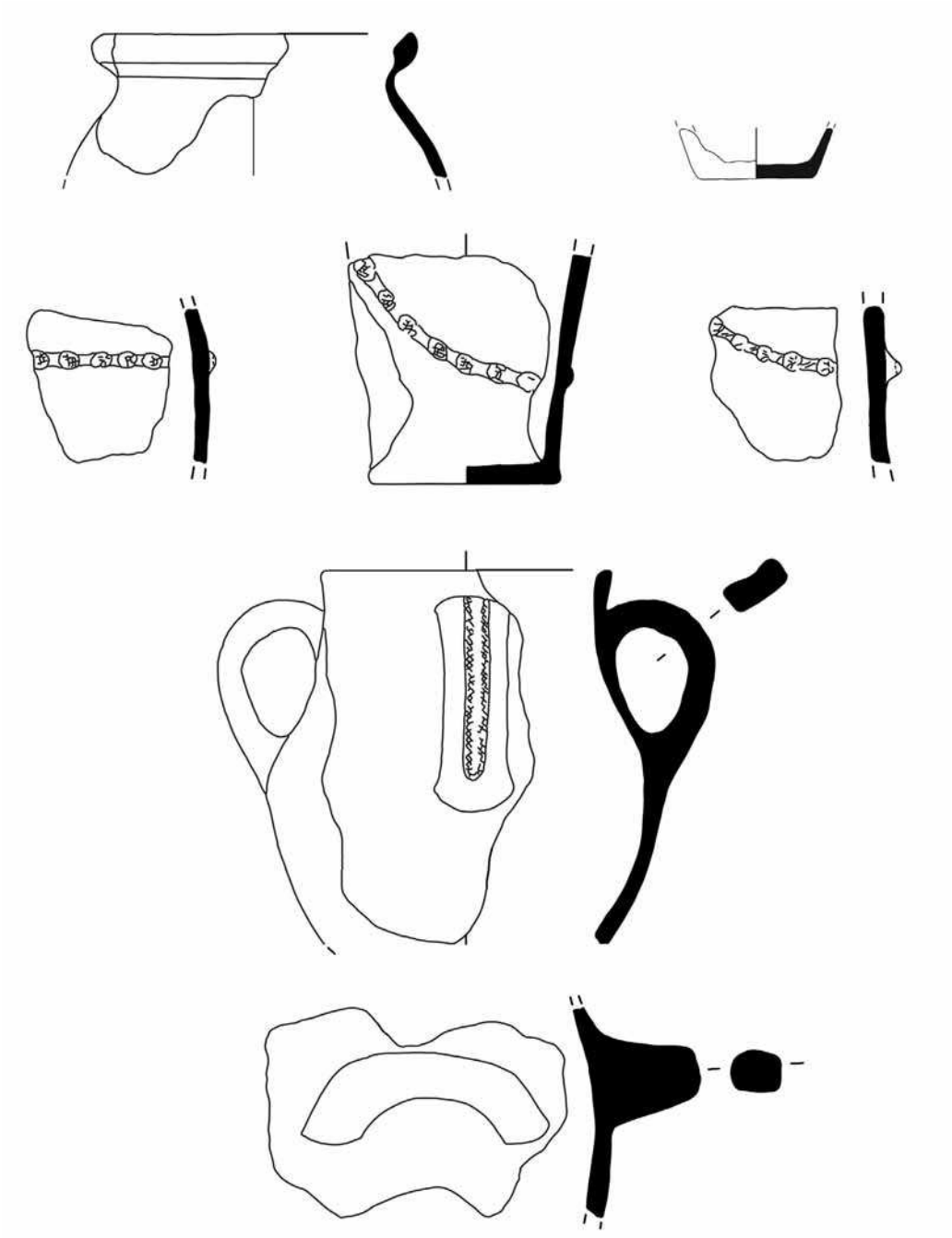

М 1:1

0 5 см

Керамични фрагменти от късножелязната епоха открити на дъното на античното тържище.
Ceramic fragments from the late Iron Age, found on the bottom of the ancient emporium.

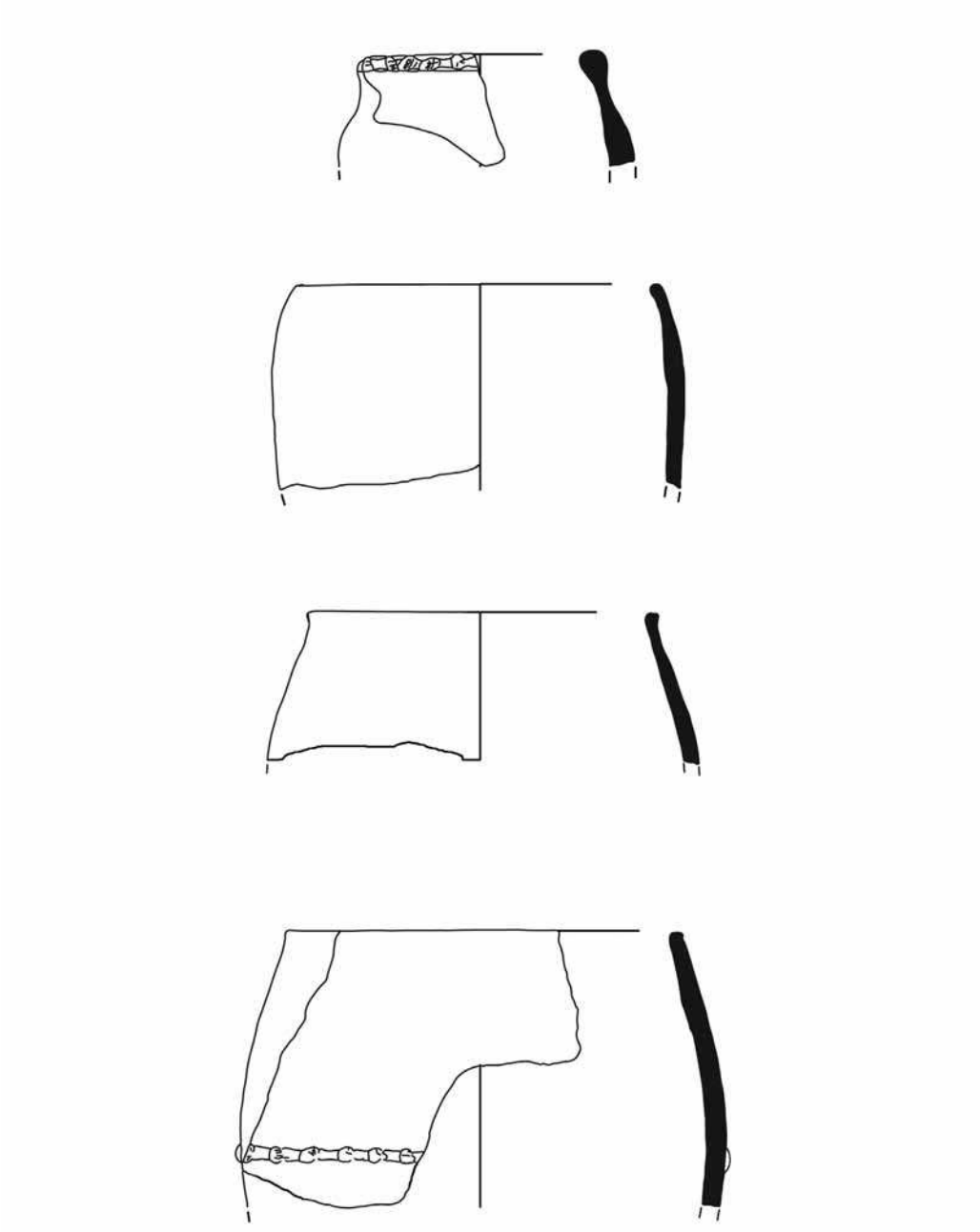

М 1:1

0 5 см

Керамични фрагменти от късножелязната епоха открити на дъното на античното тържище.
Ceramic fragments from the late Iron Age, found on the bottom of the ancient emporium.

Аверс на бронзова монета с лика на император Марк Аврелий открита в насипа пред крепостната стена на Акра.
Bronze coin with the image of Emperor Mark Aurelius on the obverse, found in the embankment in front of the fortress wall.

Реверс на бронзовата монета с изображение на Аполонийски храм.
The bronze coin with an Apollo temple on the reverse.

Фрагмент от гръцка надгробна стела открита пред крепостната стена на нос Акра.
Fragment from a Greek tomb stele, uncovered in front of the fortress wall on Cape Akra.

III

АКРА НА ПОЛУОСТРОВ СВ. НИКОЛА
AKRA ON THE PENINSULA OF SV. NIKOLA

III.1

Крепостната стена
The fortress wall

Крепостната стена на нос Акра е регистрирана и цялостно проучена в южната част на археологическия обект. Стръмните и високи брегове на морския нос са играели ролята на естествена защита, поради което строежът на отбранителни съоръжения е бил избегнат. Стената е пресичала в посока изток–запад шийката на носа от залива „Свети Никола“ до залива „Вромос“. Днес са запазени 50 линейни метра на места с различна височина. Стената е изградена от средно големи ломени и морски камъни, обилно споени с бял на цвят силно ронлив хоросан. Отличава се добре оформена лицева зидария с измазани фуги. Субструкцията на основния крепостен зид достига 0,80 м, като тя е вкопана директно в глинест пласт без оформянето на

The fortress wall on the cape of Akra is documented and entirely explored in the southern part of the archaeological site. The steep and high slopes of the cape once acted as a natural defence which is why the construction of fortifications was avoided. The wall crossed the neck of the cape in an east-west direction, from the gulf of Sv. Nikola to that of Vromos. Today, 50 linear meters of the wall have survived, its height varying in places. It was built of both middle-sized broken stones and stones pulled out of the sea, bound with plenty of white highly friable mortar. The well-shaped facing masonry with plastered joints is still distinguishable. The substructure of the main fortress wall reaches up to 0.80 m and is dug directly into the clay layer without a

банкет. Откроява се централна, сравнително равна, част от крепостната стена в тясната част на носа и два стръмни участъка, спускащи се към споменатите заливи (Христов 2013а, 25–64; Христов 2013в, 222–225).

По цялото протежение на стената, с изключение на един пиластър в югозападната част, не са открити следи от смесена зидария. Дебелината на стената в повечето места е 2,40 м като в западната част тя нараства на 2,50 м и дори 3,60 м крайния приводнен в залива Вромос участък.

Към отбранителните елементи на стената трябва да се посочат правоъгълна кула, пиластър, и два бастиона в централната част на стената.

Правоъгълната кула е документирана в по-голямата си част в морето. Тя е с размери 5,80/3,70 м. Интегрирана е плътно към крепостната стена, което показва, че е синхронна с времето на укрепване на южната част на нос Акра. Кулата е изнесена извън куртината. Стените ѝ са дебели 1 м.

Известно преустройство от вътрешна страна на кулата е документирано посредством един напречен зид на фуга, изграден с различен хоросанов пълнеж от основния. Хоросанът на въпросния зид е с по-голяма концентрация на счукани фрагменти от тухли и керемиди, а цветът му е с нюанси на розовеене. Това преустройство северно от приводнената кула в залива Вромос въз основа на някои находки, като оловен печат и анонимен фолис, се датира за XI век. За съжаление, опитът да се проучат въпросните структури е възпрепятстван от непрекъснатия натиск на

rampart. Of the fortress wall, a relatively level central part and two steep sections descending towards the mentioned gulfs are well-distinguished in the narrow part of the cape (Христов 2013а, 25–64).

All along the wall, with the exception of a pilaster in the southwestern part, there is no evidence of mixed masonry. The wall thickness in most places is 2.40 m, in the western part it increases to 2.50 m and even to 3.60 m in the extreme flooded segment in the gulf of Vromos.

To the defensive components of the wall we should add a rectangular tower, a pilaster and two bastions in the central part of the wall.

The documented rectangular tower is for its larger part in the sea. It has the following size: 5.80/3.70 m. It is tightly integrated to the fortress wall, which is an indication that it is synchronous with the period when the southern part of Cape Akra was fortified. The tower extends outwards from the curtain. Its walls are 1 m thick.

Some re-building of the inside of the tower is evidenced by a transverse wall on joint, whose mortar filling is different from that of the main wall. The mortar of the latter is of greater concentration of crushed brick and tile fragments, and its colour tends to shades of pink. This reconstruction of the part to the north of the overflowed tower in the gulf of Vromos dates back to the 11th century and that is based on some finds like a lead seal and an anonymous follis. Regrettably, attempts to explore the structures in question are hampered

морската вода, и бъдещите проучвания биха изисквали огромен финансов ресурс.

Единственият пиластър, открит по протежение на крепостната стена, е разположен на стръмния западен участък на стената. Той е с размери 2/2,20 м. Поради голямата денивелация на терена и опасността той да бъде разрушен, участъкът около него не е проучен изцяло. Достигнатата дълбочина в сондажа, в който той е ситуиран, е 2 м, като самия пиластър се издига в проучения участък 1,20 м. Пиластърът притежава два петредови тухлени пояси. От втория ред са запазени само отделни детайли, като разстоянието във височина между двата реда е 0,80 м.

В равната част на крепостната стена, непосредствено преди източния край на запазената крепостна стена, е бил изграден вътрешен бастион с размери 5/4 м. Той е неделима част от стената. Построен е с добре подчертани лица, но вътрешността е запълнена със ситни камъни, обилно залети с хоросан. Бастионът е запазен в субструкция, като в източната си част той е силно разрушен. Един троен комуникационен кабел, вкопан от военните през XX век, е пресякъл почти през средата съоръжението, което е довело до големи разрушения. Непосредствено до източната част на бастиона е бил построен втори бастион, изнесен на 3,60 м южно пред куртината на стената. От вътрешна страна той се простирал отново на 3,60 м. Въпреки големите разрушения в тази част на стената, може да спомена, че вторият бастион е прилепен на фута

by the constant pressure of seawater, which means that the future research works would require huge financial resources.

The only pilaster found along the fortress wall is located on the steep western section of the wall. It measures 2/2.20 m. Due to the high displacement of the terrain and the danger of its being damaged the area around the pilaster has not been fully explored. The trench, in which it is situated, is 2 m deep; the pilaster itself is 1.20 m high. It has two five-line brick bands. Of the second band only separate details have survived. The distance between the two bands is 0.30 m in height.

In the level part of the fortress wall and just before the eastern end of the preserved sector, an internal bastion was built measuring 5/4 m. The bastion is an integral part of the wall and is constructed with well defined facings. Its interior, however, is filled with small stones thoroughly soaked in mortar. The bastion is preserved in substructure and is heavily ruined in its eastern part. A triple communication cable laid by the military in the 20th century crosses the bastion almost in the middle, which has caused serious damages. Adjacent to the eastern side of the bastion, a second bastion was built extending outwards 3.60 m south to the curtain wall. From inside this second bastion again stretches at 3.60 m. Despite the major damages in this part of the wall, one can depict the second bastion as glued to the main inner on joint.

Here I should explain that the archaeological researches did not

към основния вътрешен.

Тук е мястото да поясня, че при археологическите проучвания не бе изяснен един от важните въпроси на фортификацията, а именно наличието на вход (порта) на стената. Вероятно тя е била разположена именно в източната част на стената на мястото на втория бастион. Тук са съществували две вероятни решения: вторият източен бастион е запушил мястото на портата на крепостта и входът е бил изместен още по на изток. Другото вариантно решение на въпроса предполага проникване във вътрешността на крепостта именно през новоизградения бастион. Допълнителни податки за наличието на вход на изток от описаните отбранителни съоръжения е липсата на застроен площ от вътрешнната страна на плътната кула и участъка южно от нея. Може да се предположи, че именно около входа по стара традиция не е имало сгради и съоръжения.

Идея как би изглеждала портата на крепостта дава разкопания бастион и вход на северната ранновизантийска крепостна стена на Созополис (дн. Созопол). При проучванията на Ивайло Кънев (НИМ) е открита плътна кула с размери 4/4 м, изнесена извън куртината. Входът е разположен непосредствено източно от бастиона. Той е с широчина 1,20 м. На изток следва куртината на стената. Липсва втора отбранителна кула.

Предполага се, че от крепостната стена на изток е пропаднал участък от 10 линейни метра, повличащ със себе си площ от близо 2 дка от носа. Източният участък на стената е запазен само в субструкция, плътно

clarify one of the important issues of fortification, namely the existence of an entrance (gate) in the wall. It might have been located precisely in the eastern part of the wall on the place of the second bastion. Here two possible solutions exist. The second eastern bastion plugged up the gate of the fortress and consequently the entrance was shifted further east. The other optional solution involves penetration into the fortress right through the newly-built bastion. Additional clue to the presence of an entrance to the east of the depicted bastion is the lack of a built-up area at the inner part of the solid tower and the quarter south of it. One can assume that traditionally no buildings and facilities occur An idea how the gate to the fortress would have looked like gives the revealed bastion and the gateway in the northern wall of the early Byzantine fortress of Sozopolis (today Sozopol). During his researches there, Ivaylo Kanev (NMH, Sofia) uncovered a solid tower measuring 4/4 m and extended outside the curtain; the entrance is situated immediately to the east of the bastion. It is 1.20 m wide. Eastwards, it follows the curtain of the wall. There is no second defence tower.

It is supposed that 10 linear meters of the eastern part of the fortress wall had fallen through, carrying away an area of nearly 2 daa of the cape. The eastern section of the wall is preserved only in substructure, which is solidly dug into the steep cliff.

No traces of a moat were found in front of the fortress wall. At this stage of the research, such a facil-

вкопана в стръмния бряг.

Пред лицето на крепостната стена следи от ров не са открити. На този етап на проучването подобно съоръжение трябва да се търси в обхвата на стрели и други оръжия на защитниците на стената след 10-ия метър на юг. Поради насипването на провлака между носа и полуострова с отпадъци десетилетия наред от жителите на с. Свети Никола, както и подравняването на терена от военнослужещите, откриването на рова засега остава трудна задача. Непосредствено пред равния участък от стената в тясната нивелирана кулминация при археологическите разкопки през 2012 г. бе открита яма, широка 3 м и дълга 6 м. Тя е била вкопана в околния терен около 1 м. Изключвам възможност тя да е част от ров, а по-скоро теренът да е запълнен с материал вследствие на някакво пропадане на уязвим участък пред крепостната стена. В ямата бе открито голямо количество фрагментирана битова керамика от VI век, както и дребни номинали на монети, отсечени след паричната реформа на император Анастасий.

Укрепването на Акра с една дълга линейна отбранителна линия в най-тясната част на носа е способ, засвидетелстван на различни носове с древни крепости както по западното, така и по северозападното крайбрежие на Понта. В по-мащабен имперски вид идеята е позната при големите сухоземни фортификационни системи при Източно-балканската преградна линия, Анастасиевата преградна линия в провинция Европа, преградата на

ity should be looked for within the shooting range of the arrows and other weapons of the defenders on the wall, after the 10th m to the south. Due to decades of filling the isthmus between the cape and the peninsula with waste materials by the residents of Sv. Nikola village and to levelling of the terrain by the military, to find the moat is an impossible task for now. Right in front of the even part of the wall and in the narrow levelled elevation, a pit 3 m wide and 6 m long was discovered during the excavations in 2013. The pit was dug into the surrounding terrain at a depth of 1 m. I exclude the option it is an element of a moat, rather the terrain was filled with material as a result of some collapse of the vulnerable ground in front of the fortress wall. A large amount of fragmented pottery from the 6th century was found in the pit as well as coins of small denominations, issued after the currency reform of Emperor Anastasius.

The narrowest part of Cape Akra was strengthened with a long linear defence, a familiar way witnessed on different capes with ancient fortresses both on the west and north-west coast of the Pontus. In a broader imperial context, this concept is known for larger land fortification systems as the Eastern Balkan Partition Line, the Anastasius Partition line in the province of Europe, the Isthmus Closure of Corinth, the partition of the Gallipoli Peninsula etc (See Динчев 2007: 123, обр. 71).

The examples of similar fortress construction for defending sea capes in today's Bulgarian lands refer to the

Коринтския провлак, преградата на Галиполския полуостров и др. (виж Динчев 2007: 123, обр. 71).

От днешните български предели примерите със сходно крепостно строителство за отбраната на морски носове се свързват с крепостта при нос Калиакра, Тауклиман (ваканционно селище Русалка), отбраната на носовете Урдовиза (гр. Китен), Маслен нос (между Созопол и Приморско), носа при гр. Приморско. Всички те са изградени или активно използвани в периода V–VI век (виж Христов 2013а, 31–36).

Тук като допълнителни паралели може да се посочат още две крепости. Първата, която има сходна историческа ситуация, е крепостта на нос Хрисосотерос (м. Червенка) в източната част на гр. Черноморец. Крепостната стена на носа е регистрирана от северозападна и западна страна на полуострова и загражда пространство от 5 дка. Тя е изградена от ломени камъни, обилно споени с хоросан. По подобие на Акра имаме отлично използване на терена за отбрана, бърз достъп до море посредством тих залив в южната подветрена страна. От значение е бързата комуникация с Аполония (Созопол) и по-големия залив, заключен между полуострова и Созопол.

Археологически проучвания на крепостните стени на нос Хрисосотерос не са провеждани, но някои сондажни разкопки във вътрешността на носа, извършени от К. Попконстантинов, Ц. Дражева и Р. Костова, доказват наличието на синхронен с Акра ранновизантийски пласт. Основата на профил, направен до северfortresses at Cape Kaliakra, Taukliman (the holiday resort Rusalka), the defenses on Cape Urdoviza (the town of Kiten), Maslen nos (between Sozopol and Primorsko), on the cape at Primorsko. All of them were built or actively used in the period between the 5th and the 6th centuries (See in: Христов 2013а, 31–36).

Two other fortresses may be pointed out as additional parallels. The first one, which is in a similar historical situation, is the fortress on the cape of Hrisosoteros (locality of Chervenka) in the eastern part of Chernomorets. The fortress wall is registered in the north-western and western part of the peninsula. It encloses an area of 5 daa. It is built of broken stones abundantly mortar-bound. Much like in Akra, here we have an excellent use of the terrain for defence purposes, quick access to the sea through a quiet small bay in its southern leeward side. The fast communication with Apollonia/Sozopol and the larger bay enclosed between the peninsula and Sozopol, also were an important setting.

Archaeological excavations of the fortress wall on Cape Hrisosoteros have not been conducted. However, the trial trenching in the interior of the cape, carried out by K. Popkonstantinov, Ts. Drazheva and R. Kostova proved the presence of an early Byzantine layer, synchronous with that on Akra. The base of the stratigraphic profile at the northern side of a passage to the quarry on the peninsula, the ceramic material in the archaeological layers and the building uncovered in the

ната страна на проход към каменната кариера на полуострова, керамичния материал в пластовете, както и сграда, открита в южната тераса на обекта, показват според проучвателите наличието на селище от V–VI век, което се вписва сполучливо в ранновизантийската история на околностите на Созопол (Попконстантинов, Дражева, Костова 2010, 593–595).

Вторият пример географски погледнато е по-далечен, но кореспондира с общата късноантична концепция за отбрана на крайбрежните зони на империята. Тук визирам едноименната крепост на нос Акра на Кримския полуостров. Поредната Акра в случая е неголям древногръцки пристанищен град в Крим, който има дълга историческа съдба от края на VI в. пр. Хр. до IV сл. Хр. Той е разположен на най-южната точка на Керченския пролив в подножието на нос Такил и заема площ около 3,5 ха. Страбон нарича Кримската Акра незамръзващото пристанище на Боспорското царство. Вследствие на природни катаклизми, познати и по дн. Българско черноморие, по-голяма част от селището, в това число и 30 метров отрязък от крепостната стена, днес се намират до 4 м под вода. Тази теренна ситуация е повод някои историци да назоват Акра „Кримската Атлантида“. Споменаването на Акра на Кримския полуостров е удачно поради факта, че фортификацията на селището е близка до тази на западночерноморската Акра.

Благодарение на проучванията на руските археолози през годините е открита голяма част от стената. Та

southern terrace of the site indicate according to the researchers, the presence of a settlement from the 5th–6th century, an opinion that fits successfully in the early Byzantine history of the surroundings of Sozopol (Попконстантинов, Дражева, Костова 2010, 593–595)

The second parallel is geographically more distant, but it corresponds with the general late Antiquity concept of defence of coastal areas in the empire. Here I refer to the fortress of the same name on the cape of Akra on the Crimean Peninsula. Akra in this case is a small ancient Greek port town in Crimea, which had a long historical existence from the end of the 6th c. BC to the 4th c. AD. The town is located on the southernmost end of the Kerch Strait at the foot of Cape *Takil* and covers an area of about 3.5 ha. Strabo calls the Crimean port of Akra “the non-freezing” port of the Bosporan Kingdom. Due to the natural disasters, still known on the Bulgarian Black sea coast, the greater part of the settlement including also a 30-meter stretch of the fortress wall are today up to 4 m. submerged in water. This topographical context was the reason some historians to call Akra “the Crimean Atlantis”. The reference to Akra on the Crimean peninsula is appropriate because of the fact that the fortification of the settlement is close to that of Akra on the west Black Sea coast.

Thanks to the research work of the Russian archaeologists over the years a large part of the wall was revealed. It has the same linear pro-

притежава същата линейна проекция и провъгълна кула с параметри, близки на тези на Акра на полуостров Свети Никола. Паралелите се допъ лват и от способа на градеж, разположение и историческа съдба, зависеща преди всичко от географските особености на терена (Вахонеев 2012, 75–79; Шилик 1984, 19; Kulikov 2007, 1023–1056).

jection and rectangular tower with parameters close to those of Akra on the peninsula of Sveti Nikola. The parallels are complemented by the masonry type, location and historical fate dependant primarily on the geography of the terrain (Вахонеев 2012, 75–79; Шилик 1984, 19; Kulikov 2007, 1023–1056).

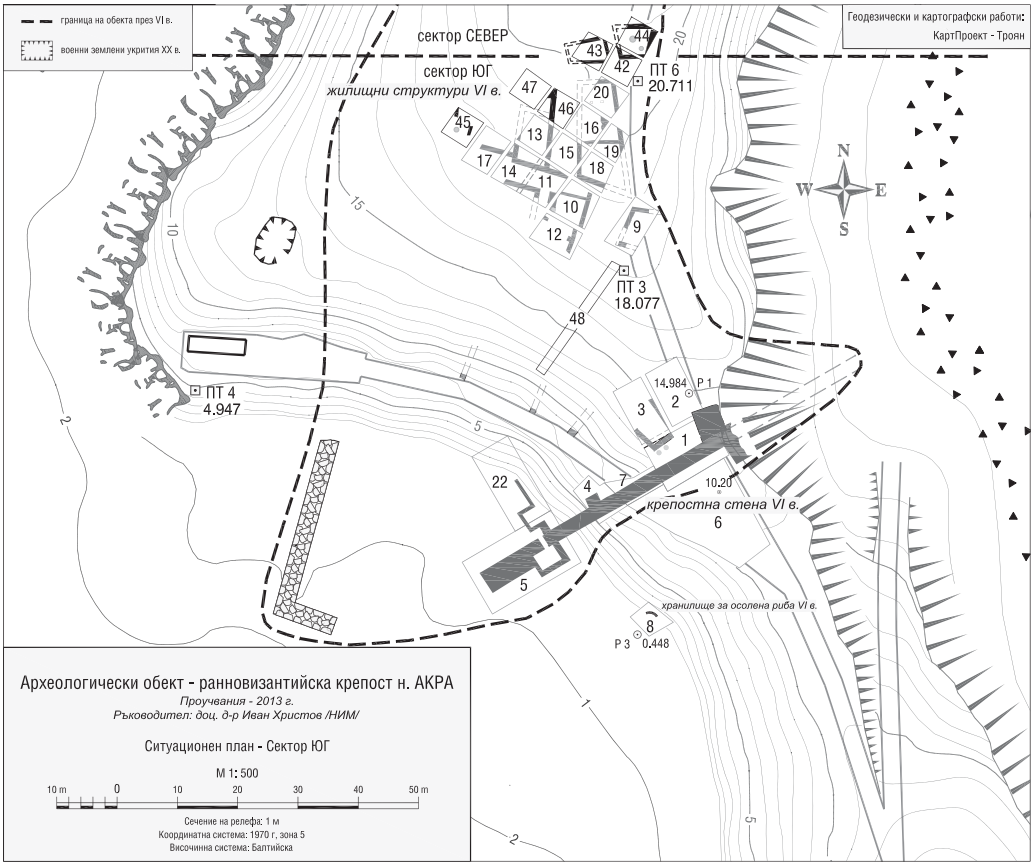

План на южния сектор на Акра с крепостната стена.
Plan of the south sector of Akra with the fortress wall.

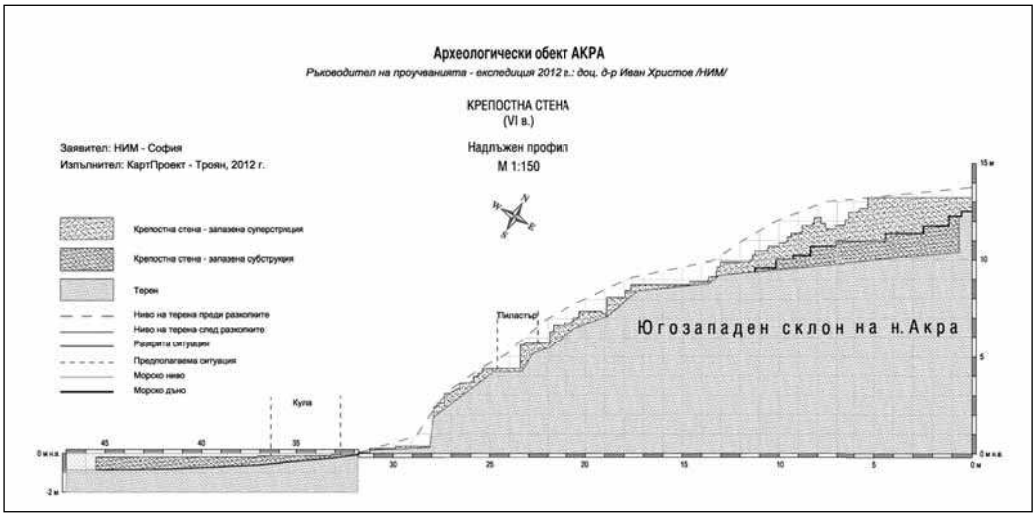

Надлъжен профил на крепостната стена.
Longitudinal profile of the fortress wall.

Пиластър от правоъгълна кула преди реставрация.
Pilaster from a rectangular tower before restoration.

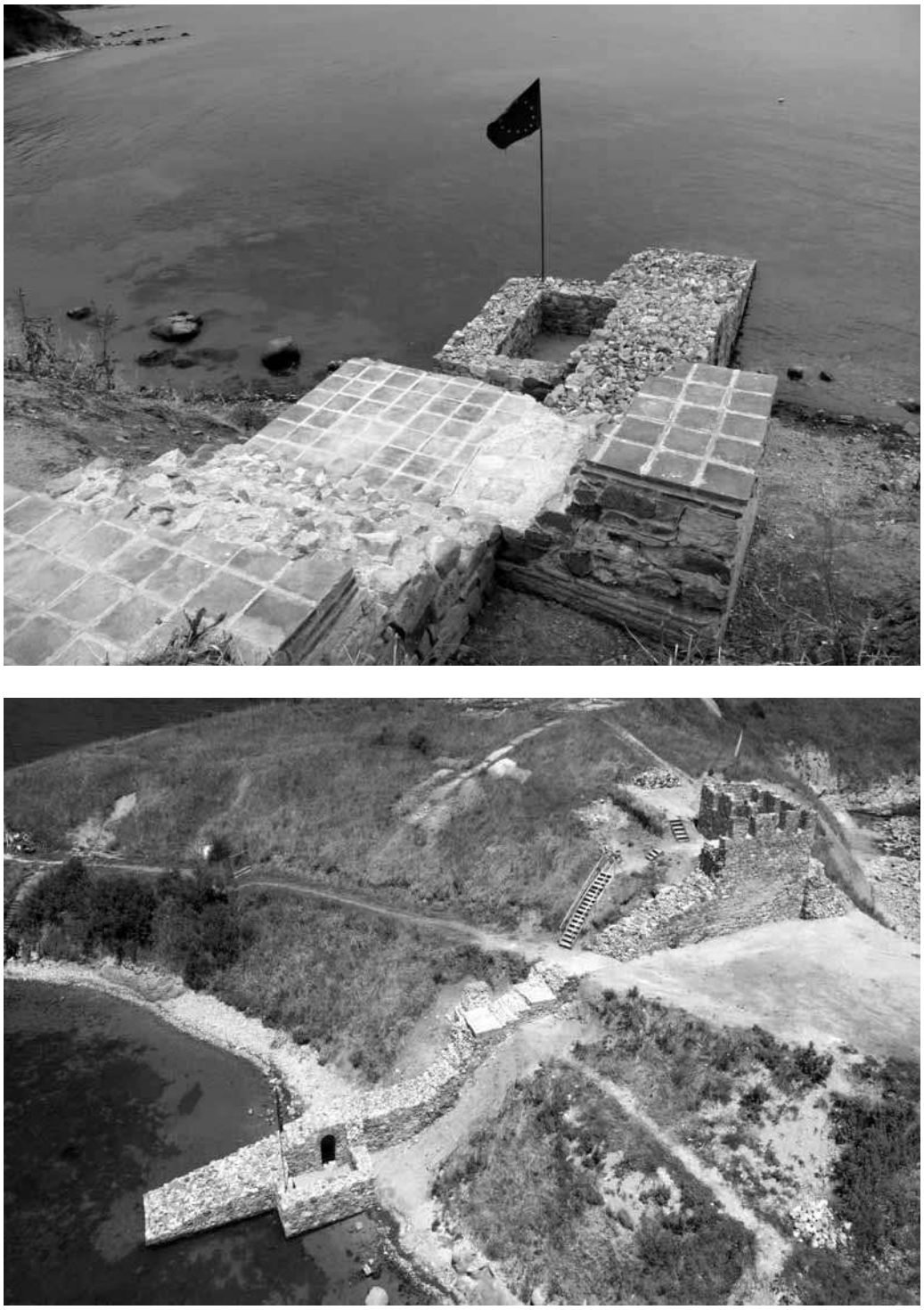

Пиластър от правоъгълна кула след реставрация.
Pilaster from a rectangular tower after restoration.

Основа на вътрешен бастион в процес на проучване.
Base of an internal bastion under research.

Бастионът след реставрация.
The bastion after restoration.

Основа на външен бастион прилепен на фуга към вътрешния бастион на стената.
Base of an external bastion adherent on joint to the inner bastion of the wall.

Основата на външния бастион след реставрация.
The base of the external bastion after restoration.

Реставрираната крепостна стена – поглед от въздуха.
The restored fortress wall – an aerial view.

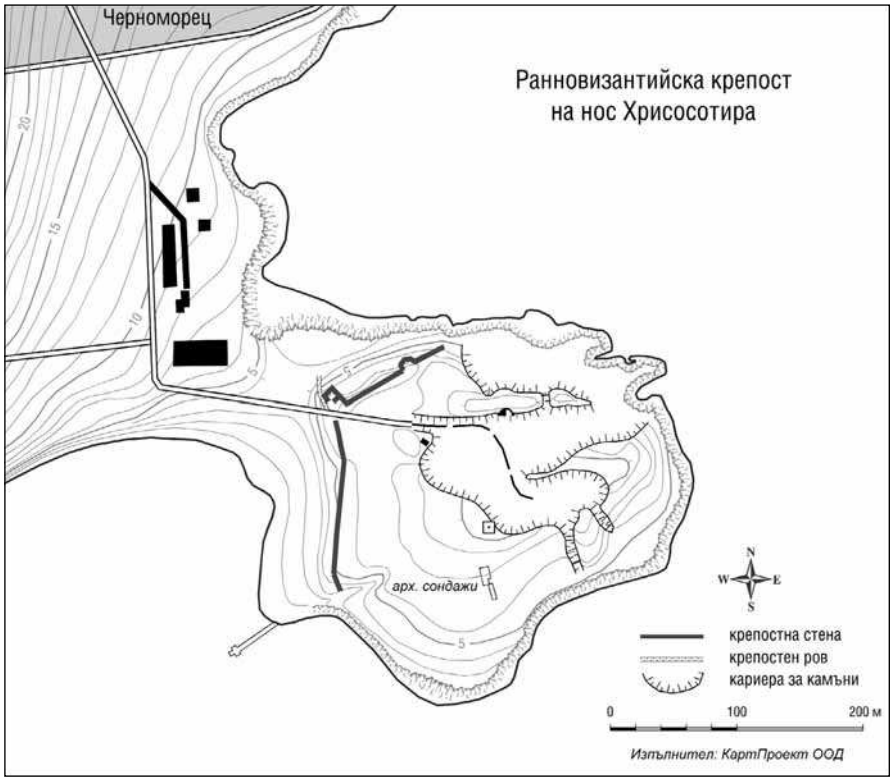

План на ранновизантийската крепост на полуостров Хрисосотира.
Plan of the early Byzantine fortress on the Hrisosotira peninsula.

Детайл от северната крепостна стена на полуостров Хрисосотира.
Detail of the northern fortress wall on the peninsula of Hrisosotira.

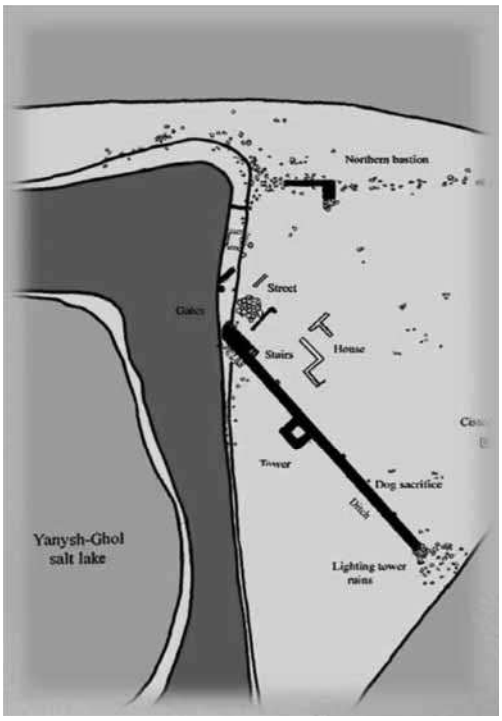

План на залятата от водите на Черно море крепостна стена на Кримската Акра (по V. Vakhoniev – S. Solvjov).
Plan of the fortress wall of the Crimean Acre, flooded by the waters of the Black Sea (after V.Vakhoniev – S. Solvjov).

Крепостната стена на ранновизантийска Урдовиза (дн. гр. Китен) – един нагледен пример за линейна фортификация на морски носове на западния Понт.
The fortress wall of the early Byzantine Urdoviza (today the town of Kiten) – an illustration of linear fortification of capes on the western Pontus.

III.2

СГРАДИ И СЪОРЪЖЕНИЯ ВЪВ ВЪТРЕШНОСТТА НА АКРА

BUILDINGS AND STRUCTURES INSIDE AKRA

Благодарение на масираните археологически проучвания през 2012 и 2013 г. е проучена до голяма степен вътрешността на укрепения обект. Археологическите разкопки са проведени в зони, където съвременните военни съоръжения и подземни комуникации не са нанесли сериозни поражения върху археологическите структури.

Цялата вътрешност на нос Акра е била обособена съобразно терена на три зони на застрояване.

Първата зона обхваща участъка непосредствено от вътрешна страна на крепостната стена и продължава по стръмния западен склон до залива Вромос. Втората зона обхваща т.нар. южен, сравнително равен сектор. Трета зона обхваща високия северен сектор, чиято крайна част е безвъзвратно унищожена от бетонни съоръжения.

В първата зона непосредствено от северната вътрешна страна на крепостната стена предполагам, че

Thanks to the large-scale archaeological researches in 2012 and 2013, the inside area of the fortified site has been studied to a great degree. The archaeological excavations were conducted in areas where contemporary military installations and underground communication systems had not damaged seriously the archaeological structures.

Three zones of construction development that depended on the terrain are recognized in the overall internal area of Cape Akra.

The first zone covers the area immediately inside the fortress wall and continues along the steep western slope to the gulf of Vromos. The second zone covers the so-called southern relatively flat sector.

A third zone covers the high northern sector, whose endmost part is irreversibly destroyed by concrete structures.

In my opinion, in the first zone, immediately to the north internal

са били разположени складови помещения, състоящи се от множество питоси, подредени в редица, успоредна на самата стена. От тях са документирани 3 и останки от още 4 по западния стръмен склон.

През лятото на 2012 г. заложените 14 сондажа във втората зона на Акра показват наличието на гъстозастроена площ с жилищни и стопански сгради, ситуирани преди всичко чрез терасиране на югозападния и западен склон на носа. На площ от 734 кв. м са открити основите на първите 7 постройки. Те са ориентирани на дългата си страна в посока север–юг и са със среден размер 6/4,5 метра. Прави впечтление, че всички 6 постройки във вътрешността на Акра са с размери 4,5 м на късата страна. Сградите са полувкопани с основи от камъни, споени с калова спойка, от които в повечето случаи са запазени едва 2–3 реда. Надстройката на места е била от кирпич или друг нетраен материал. Връхната част на сградите е била с масивни покриви от плоски и извити късноримски керемиди (Христов 2013б, 41–57).

Стратиграфските наблюдения при разкопките са еднотипни – най-отгоре е разположен съвременен хумусен пласт, често използван през XIX–XX век за земеделие; следва плътен слой от разтрошени керемиди; след това от черен до пепелив пласт вследствие на пожар; и накрая трудно идентифицирано подово ниво, състоящо се от трамбована глина над стерилния пласт, характерен с бяла или тъмнозелена на цвят глина.

В процеса на разкопаването на третата северна зона във вътреш-

side of fortress wall, there were store rooms, containing a great amount of pitoi, arranged in a row parallel to the wall itself. Of them, three intact and the remains of four other were documented on the western steep slope.

The 14 trenches dug in the second zone of Akra in the summer of 2012, indicate an area densely built up with residential and farm buildings situated primarily on terraces on the south-west and western slope of the cape. The foundations of the first 7 buildings were revealed in an area of 734 sq. m. They are north-south orientated with their long side and are of a medium size – 6/4.5 m. The impression is that the short side of all six structures in the interior of Akra is 4.5 m. The buildings are half-dug into the ground, with foundations of mud-bound stones, and in most cases only two or three lines of them are preserved. The superstructure in places was of sun-dried bricks or some other perishable material. The top part of the buildings was evidently made of solid roofs of flat or curved late Roman tiles (Христов 2013б, 41–57).

The stratigraphic sequence is similar. At the top there is a contemporary humus layer, frequently used in the past 19th–20th centuries in farming. A thick layer of broken tiles follows, then a layer of black-greyish colour caused by a fire and finally, a floor level of rammed clay over the sterile layer characterized by the white or dark green colour of the clay. The identification of the floor level is rather problematic.

ността на обекта през 2013 г. са проучени 6 структури, интерпретирани като стопански и жилищни сгради:

Сграда № 8 е разположена в най-северния достъпен терен за проучване. Представлява издължена в посока североизток–югозапад двуделна сграда, оградена от север с ограден зид. Първото (централно) помещение е със запазена дължина 12 м. Широко е 6,40 м. Притежава добре оформен вход с праг от североизток, широк 1,78 м. Дебелината на зидовете е 0,64 м. Изградени са от ломени камъни с калова спойка. Помещението е вкопано в околния терен с 0,70 м. На север до оградния зид е оформена 2,60 м широка улична настилка, състояща се от дребни по размери плочи и разтрошен строителен материал. В основното помещение на сграда № 8 са открити *in situ* 3 питоса. Стратиграфските наблюдения в профилите на сондажите показват абсолютно еднаква картина на разположение на пластовете в сравнение с проучвания в южния сектор на Акра. Ясно се открояват на дълбочина от 0,80 м следните пластове: 1. тънък хумусен пласт; 2. следи от рухнала покривна конструкция, следваща се от горял пласт, получен вследствие на опожаряване на сградата. 3. следва пепелив пласт и изключително тънка линия, маркираща подовото ниво на помещение.

Датиращи времето на използване на сградата, освен фрагментирания керамичен материал, са бронзова екзагия, отговаряща на теглото на 6 номизми, и фолис на император Маврикий Тиберий, отсечен в периода 585–586 г.

In 2013, during the excavations in the third northern area inside the site, six structures were studied, which are interpreted as farm buildings and dwellings.

Building № 8 is situated in the northernmost terrain accessible for research work. It is a two-roomed building, stretched out in the north-east – south-east direction, fenced to the north with a stone wall. The first (central) room is 12 m long and 6.4 m wide. It has a well-shaped entrance with a threshold from the north-east, 1.78 m wide. The walls are 0.64 m thick and built of broken stones bound with mud. The room is dug into the surrounding terrain to a depth of 0.70 m. On the north at the stone fence, a 2.60 m wide street pavement is revealed, consisting of small-sized stone slabs and broken building material. In the main room of building № 8, three pitoi were found *in situ*. The stratigraphic context of the trench profiles reveals exactly the same picture of sequence of the layers compared to those, investigated in the south area of Akra. The following layers are clearly identified at a depth of 0.80 m.

1. A thin humus layer;

2. Traces of a collapsed roof construction caused by a burnt layer due to a fire that had reduced the building to ashes.

3. An ashy layer and an extremely thin line marking the floor level of the room

Apart from the fragmented ceramic material, the other artifacts, indicating the time when the building was used, are a bronze exagium corre-

Южното помещение на сграда № 8 е успоредно на централното. То притежава подово ниво, на места изразено с плочи, и е вкопано с 40 см по-дълбоко от централното. Характерното за него е наличието на кирпичена суперструкция. В това помещение е открито голямо количество фрагменти от стъклени съдове и накити, характерни за VI век. Като цяло може да се отчете, че сграда № 8 е притежавала по-солиден градеж на калова спойка, откроявящ се от досега проучените жилищни помещения. Липсата на възможност цялостно да се проучи сградата ограничава хипотезите относно нейното предназначение.

Интересна ситуация в описваната северна зона на сондажите ни дават разкопките в сондаж № 25. На север от оградния зид на постройка № 8 е документиран зид с широчина 0,80 м и запазена основа едва първи ред камъни. Той е вкопан в пласт от VI век, но не може да бъде отнесен за по-късни времена, което е доказателство за различни строителни преустройства в рамките на три човешки поколения.

Сграда № 9 попада в сондажи № 29–35. Представлява двуделна постройка с обща дължина 19,16 м и широчина 6,36 м. Входът на постройката е в крайния източен край на южния зид и е широк 1,79 м. Зидовете на сградата са широки 0,83 м и са вкопани като суперструкция средно с 0,70 м в околния терен. Сградата притежава два контрафорса, разположени в първото източно помещение, вдадени с 0,90 м навътре в сградата. Южният контрафорс от изток

sponding to the weight of six nomisma and a follis of Emperor Mauricius Tiberius, issued in the period between 585 and 587.

The southern room of building № 8 is parallel to the central one. Its floor level is in some places marked with slabs and is dug into the ground 40 cm deeper than that of the central.

A characteristic feature of this floor level is the presence of an adobe superstructure. A large quantity of fragments of glassware and adornments typical for the 6th century were found in this room. Overall, it can be noted that building № 8 has a more solid masonry bound by mud, distinguished from the previously researched rooms. The lack of opportunity to fully explore the building limits the hypotheses concerning its function.

The diggings in trench № 25 provide an interesting situation in the described northern area of trenching. North of the fencing stone wall of building № 8, a 0.80 m wide wall was documented, of which only the first row of stones was preserved. It was buried in a layer from the 6th century and not later than that which indicates different building renovations within three human generations.

Building № 9 falls into trenches № 29–35. It is two-roomed with total length of 19.16 m and width of 6.36 m. The entrance to the building is in the extreme eastern part of the south wall and is 1.79 m wide. The walls buried as superstructure in the surrounding terrain at a depth of 70 cm, are 0.83 m wide. The two buttresses, jutting by 0.90 m inside

е прилепен на фуга към източната част на зида, което е доказателство за известно преустройство на сградата, но в рамките отново на VI век. Запазената каменна суперструкция е 0,61 м. Следвала е във височина и кирпичена надстройка.

Пред южния зид на сградата е запазена широка 2 м улична настилка, състояща се от широки масивни плочести камъни, износени от продължително преминаване. Непосредствено южно от въпросната настилка е била вкопана неизяснена като функции структура с добре очертана на терена правоъгълна форма.

Наблюденията в профилите показват типичната за Акра картина на опожаряване на постройката. Като цяло дебелината на рухналия покрив и изгорелите греди е еднаква със всички досега проучени сгради. В конкретният случай имаме дебел 0,50 м първи пласт от орница.

Сградата можем да определим като стопанска предвид откритите 6 хромела, 3 питоса и 9 броя глинени капаци, единият от които с врязан равнораменен кръст. Силно фрагментираният керамичен материал се характеризира с форми като амфори, кани и чаши.

Датиращи времето на използване на сградата са изключително добре запазен фолис на император Анастасий, пентанумии на Юстин Първи и бронзова тока за колан с ажурно врязан кръст. Интерес предизвиква открита горна част на калъп за изработката на глинени лампи, цялостно запазени амфори и глинена еднофитилна лапма.

При постройка № 9 източната

the building, are located in the first eastern room. With its eastern side, the southern buttress is attached to the eastern part of the wall, which is an evidence of certain renovation of the building, again within the 6th century. The survived stone superstructure is 0.61 m. An additional adobe structure followed atop the stone one.

In front of the southern wall of the building, a 2 m wide street pavement of large solid stone slabs is preserved, worn by long treading on it. A structure of unidentified function and well-defined rectangular shape is dug in the ground immediately to the south of the pavement.

The sequence of the layers indicates a picture typical of Akra, i.e. a building destroyed by fire. On the whole, the thickness of the collapsed roof and the burnt beams is the same in all previously researched buildings. In this particular case, we have a 0.50 m thick first layer of plough land.

The building may be defined as a farm structure, taking into consideration the six millstones, three pitoi and nine clay covers, on one of which an equal-arms cross is cut. The shape of the highly fragmented ceramic material is characteristic of such vessels as amphorae, jugs and cups.

An extremely well-preserved follis of Emperor Anastasius, the pentanummi of Justin I and a bronze belt buckle with an engraved open-work cross indicate the time of use of the building. The retrieved upper part of a mould for the manufacture of clay lamps, fully preserved amphorae and a clay one-wicked lamp are of certain interest.

част е по-добре запазена за разлика от западната, където теренът е с лек наклон на югозапад, довел до по-бързото разрушаване на археологическите структури в дълбочина вследствие на обработка на терена от земеделци от с. Свети Никола (дн. гр. Черноморец).

Постройка № 10 е разположена североизточно от сграда № 9. Широка е 6,80 дълга е 6,90 м. Постройката е притежавала 4 питоса. Датира се въз основа на керамичния и нумизматичен материал най-общо за VI век. В нея се открити *in situ* две керамични чаши и широк разлат каменен съд.

Сграда № 11 е двуделна и е разположена северно от сграда № 9. Тя е с размери 12,20 на 4,90 м. Постройката е силно разрушена. Параметрите на източното помещение са неуточнени, а западното помещение е с размери 4,90 на 6,84 м. Притежава вход на север с широчина 0,75 м. В процеса на проучванията са открити костни предмети, железни инструменти и керамичен отвор (комин).

На север от сграда № 10 се намират следи от друга постройка (№ 12), за съжаление унищожена от дълбоките основи на съвременна военна сграда. От нея е останала основа на зид, прилепен към източния зид на постройка № 10. Ситуацията на откриване на въпросния зид показва един по-късен етап на изграждане на постройка, но вероятно в рамките на 6-то столетие. Под горелия пласт в тази сграда на пода са открити железни земеделски иструменти, каменни тежести за мрежи, каменни ядра за прашка и силно обгорял фолис на император Юстиниан Велики.

The eastern part of building № 9 is better preserved than the western one, where the terrain is slightly sloping to the southwest, a circumstance that explains the more rapid depleting of the archaeological structures in depth as a result of agricultural activity in the field, carried out by the farmers from the village of Sv. Nikola (today the town of Chernomorets)

Building № 10 is located to the northeast of building № 9. It is 6.80 m wide and 6.90 m long. Four pitoi were found inside. The dating is based on ceramic and numismatic material and refers in general to the 6th century. Two ceramic cups and a stone vessel of a wide flat body were found *in situ*.

Building № 11 is a two-roomed structure and is located to the north of building № 9. It is 12.20 m long and 4.90 m wide and is highly ruined. The dimensions of the eastern room are unspecified and those of the western room are 6.84 m and 4.90 m respectively. The entrance is from the north and is 0.75 m wide. During the excavations bone objects, iron tools and a ceramic vent-hole (chimney) were uncovered.

Another building (№ 12) can be traced to the north of building № 10, unfortunately ruined by the deeply-set foundations of a contemporary military building. The foundation of a wall joined to the eastern wall of building № 10 is all that has survived from the old structure. The archaeological situation, in which the indicated wall was found, shows a later stage of construction, most probably within the 6th century. On the floor beneath the burnt layer in that building,

В пълнежа на източния зид е открит сравнително добре запазен фолис на император Анастасий – находка, която още веднъж дава определена представа за времето на застрояването на Акра.

Сграда № 13 е разположена северно от сондаж № 20. Тя е ситуирана на трасето на широк път, обработван от съвременните военни чрез верижна машина, което е довело до почти пълното унищожение на културния пласт. За късмет са уточнени нейните размери 6/6,30 м. Зидовете на калова спойка с широчина 0,80 м са запазени до втори ред камъни субструкция. Открити са два питоса, вкопани в стерилен пласт, с различни диаметри. Липсва промяна в датировката на сградата.

Сондаж № 45 е продължение на сондаж № 17 на запад. При него отново е забелязана тенденцията, характерна за наклонените площи на Акра, при която имаме естествено свличане на хумусния пласт и орницата. Вследствие на този процес и земеделската обработка на бившите частни парцели са унищожени жилищни структури. В сондаж № 45 е останала незначителна част от зид с неясни параметри.

Въз основа на теренните наблюдения във вътрешността на Акра можем да обобщим, че общия брой на постройките е надхвърлял 50, но за съжаление голяма част от тях са били унищожени.

По подобие на обикновеното жилищно строителство в селищните крепости на *Thracia* и *Dacia,* при Акра липсва прецизното обработване на камъка. Няма данни и за ма-

iron agricultural tools, stone fishing-net weights, stone sling bullets and a strongly burnt follis of Emperor Justinian the Great were found.

A comparatively well-preserved follis of Emperor Anastasius was retrieved in the filling of the eastern wall, a find that once again gives an idea about the time when the settlement of Akra emerged.

Building № 13 is situated to the north of trench № 20, on the roadbed of a wide highway, built by the military with modern chain machines, which has led to the almost complete destruction of the cultural layer. Luckily, the dimensions of the building could be specified – 6/6.30 m. The mud-bound walls are 0.80 m wide and preserved up to the second stone row of the substructure. The two pitoi buried in a sterile layer have different diameters. There is no change in the dating of the building.

Trench № 45 is an extension of trench № 17 to the west. In the pit again the same tendency characteristic of the sloping areas of Akra is observed, i.e. a natural slide of the humus and plough layers. Residential structures have been destroyed because of this process and the agricultural cultivation of the former private plots. Insignificant part of a wall of unclear dimensions has remained in trench № 45.

As a result of the field surveys in the interior of Akra, we can conclude that the total number of the buildings there does not exceed 30. Unfortunately, a great number of them were destroyed.

No precise processing of the

сова употреба на тухли. Същото се отнася и за хоросана.

Домакинствата в укрепеното селище на Акра са предимно с каменно-кирпичен градеж (с необработени и полуобработени камъни, споени с глина или кал, в основите и долните части на стените, и с кирпичи в горните части на стените), или с паянтов градеж (със стени от дървени греди и плет, обмазан с глина). Под термина домакинство приемаме вече утвърдения термин от В. Динчев, под който се разбира жилището на отделния жител, неговото семейство, както и стопанските постройки, прилежащи към жилищната част (Dintchev 1997,47–63).

На места, каквато е ситуацията при постройка № 9, каменно-кирпичен градеж позволява издигането на солидна сграда със значителни размери и горен етаж. Покривните конструкции, чието качество варира според вида и обработката на използвания дървен материал, са покривани с *tegulae* и *imbrices*. Ограничено е количеството на разкриваните тухли или фрагменти от такива. При проучванията е открит само един фрагмент от глинена тръба.

Разкриваните керемиди предполагат начин на подреждане на покривите чрез използване на плоски и покриващи керемиди. Различните типове керемиди показват, че по-ранните римски традиции са пренесени в ранновизантискиият период (Biernacki *2003: 19)*. Друг съществен момент е откриването на по-голямо количество покриващи керемиди в сондажите около крепостната стена и сравнително по-малкия им брой в

stones is observed in Akra, very much alike the ordinary house construction in the urban strongholds in Thracia and Dacia. Also there is no evidence for the widespread use of bricks. The same holds true of the mortar.

The households in the fortified settlement on Cape Akra are mostly of stone-adobe masonry (of mud or clay-bound unprocessed or semi-processed stones in the foundations and the lower parts of the walls and of adobe in the upper parts) or of frame-built masonry (walls of wooden beams and clay-daubed wattle). Here the term "a household" denotes the long-accepted definition of V. Dinchev, according to which a household includes the dwelling of the individual resident, his family and the farm buildings adjacent to the living area (Dintchev 1997, 47–63).

In some places, as is the case with building № 9, the stone-adobe masonry permits the erecting of a solid building with significant dimensions and an upper floor. In the roofing constructions whose quality varies according to the type and treatment of the wood material, tegulae and imbrices were used. The amount of the retrieved bricks and fragments of bricks is limited. Only a single piece of a clay pipe was found.

The recovered tiles suggest that the rooftops were covered with flat and overlapping tiles. The different types of roof-tiles show that the earlier Roman traditions were brought to the early Byzantine period (Biernacki *2003: 19)*. Another important point is the discovery of a large amount of overlapping tiles in the trenches

сондажите във вътрешността, което не изключва възможността за използване на различни покривни системи (Киров 2013,153–168).

Трамбованите землени или глинени подове обикновено са без допълнителни настилки. Отоплянето на жилищните помещения на Акра е чрез открити огнища. Интерес предизвиква откриването в помещение № 11 на керамичен отвор (комин).

На Акра е съществувал голям християнски храм и доказателство за това са няколко предмета, открити на различни места в крепостта. Сред ценните метални предмети са бронзова лампа с фрагментирана поставка (candelabra), характерни за по-богати домакинства и сгради с по-големи помещения и подчертано културно предназначение (Ненова–Мерджанова 2008, 25–26), и бронзово кандило (*Kandèla)*. Кандилабърът намира паралели с подобни предмети от V–VI в (Xanthopoulou 2010, 262, 263, 269). Същата бележка може да се отнесе и за кандилото (Xanthopoulou 2010, 280).

Архитектурните детайли са няколко. В южният сектор е открит фрагмент от мраморна олтарна преграда (размери 32/32 – 6 см дебелина). Изработен е от ситнозърнест мрамор и вероятно е внос от някое ателие, работещо в близост до Константинопол. Мраморният къс е открит в горните пластове над жилищно помещение заедно със силно фрагментирани мраморни колонки, които също трябва да се свържат с източната част на голяма християнска постройка на Акра.

През 2013 г., отново в южния

around the fortress wall and their comparatively low number in the trenches in the interior area, which, however, does not exclude the possibility of applying different roofing systems in the construction (Киров 2013, 153–168).

The rammed earthen or clay floors usually are without additional covering. The living quarters of Akra were heated by open hearths. Interesting in this context is the ceramic vent-hole (chimney) uncovered in room № 11.

A large Christian church had existed in Akra evidenced by several objects found in various places in the fortress. Among the valuable metal items is a bronze lamp with a fragmented holder of the candelabrum type, characteristic of the wealthier households and buildings with larger rooms and marked religious use (Ненова–Мерджанова 2008, 25–26) as well as a bronze church-lamp (candela*)*. The candelabrum finds parallels with similar objects from the 5th–6th century (Xanthopoulou 2010, 262, 263, 269). The same thing may also apply to church-lamp (Xanthopoulou 2010, 280).

The architectural details are several. A fragment of a marble altar screen measuring 32/32 cm and 6 cm thick was found in the southern sector. It is made of fine-grained marble, most probably imported from some workshop near Constantinople. The marble piece was found in the upper layers over the living space together with highly fragmented small marble columns, which should also be connected with the eastern part of a large Christian edifice in Akra.

In 2013, again in the southern

сектор, е открит мраморен капител със стилизирани растителни орнаменти, по всяка вероятност част от колона на киворий (гр. κιβώριον, лат. *Ciborium*). Изброените предмети намират паралели с архитектурните детайли на някои созополски храмове и са предпоставка при следващи археологически проучвания на Акра да се потърсят още детайли от изчезналия храм (виж Dosseva 2012).

Предполагаема връзка с търсения храм е и епиграфски паметник, открит в един от военните изкопи на Акра. Представлява фрагмент от мраморна плоча. Дебелина 1,8 см; 15,5/14 см. Височина на буквите 2,5 см. Чете се:

Според Николай Шаранков най-вероятно ΚΕΤ е част от думата [οἰ]|κέτ[ης] „роб“/“раб“, а Θω- би трябвало да е форма от името Θω[μᾶς]; възможно е да е било инвокация от типа „Господи, помагай на своя раб Тома“. Като палеография Шаранков го отнася към V век датировка, която се споделя и от Казимир Попконстантинов. Коментарът на двамата известни епиграфи е въз основа на снимков материал. Проф. Попконстантинов не приема разчитането на Шаранков що се отнася до буквите от втория ред.

sector, a marble capital with stylized floral ornamentation, most likely part of a column of a ciborium was found (Gr. κιβώριον, Lat. *Ciborium*). The discussed objects have parallels with the architectural details of some Sozopolan places of worship and are prerequisite for future archaeological researches in Akra to seek further details from the perished church (See in Doseva 2012).

A supposed link with the lost church is also an epigraphic inscribed fragment of a marble slab found in one of the military diggings in Akra. It is sized 15.5 cm/14 cm and 1.8 cm thick. The letters are 2.5 cm high. It reads:

According to Nikolay Sharankov, most probably ΚΕΤ is part of the word [οἰ]|κέτ[ης], “slave, servant”, and Θω- may have been a form of the name Θω[μᾶς]; possibly an invocation of the type “Lord, help your servant Toma”. From paleographic point of view, Sharankov dates it back to the 5th century. The same dating is maintained by Kazimir Popkonstantinov as well. The conclusion of the two eminent epigraphs is based on photographs only. Prof. Popkonstantinov does not, however, accept Sharankov’s reading of the second line.

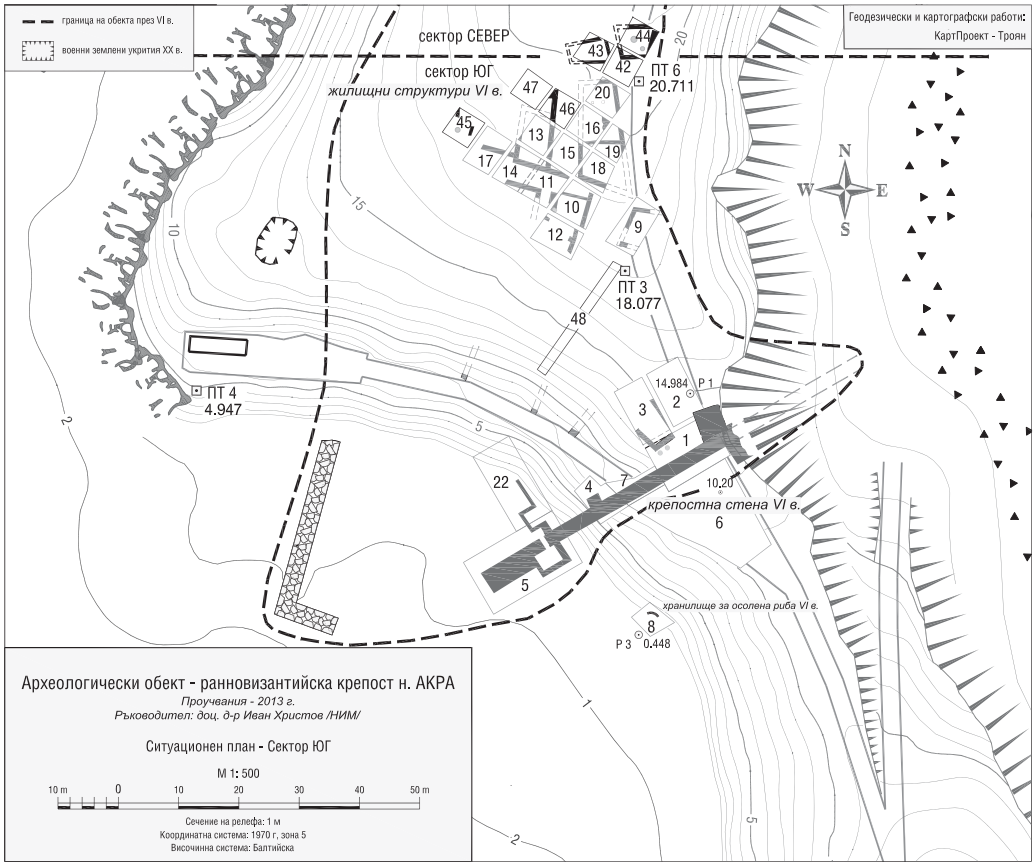

План на разкрити военни, жилищни и стопански сгради в южния сектор на Акра.
Plan of military, residential and farm buildings in the southern sector of Akra.

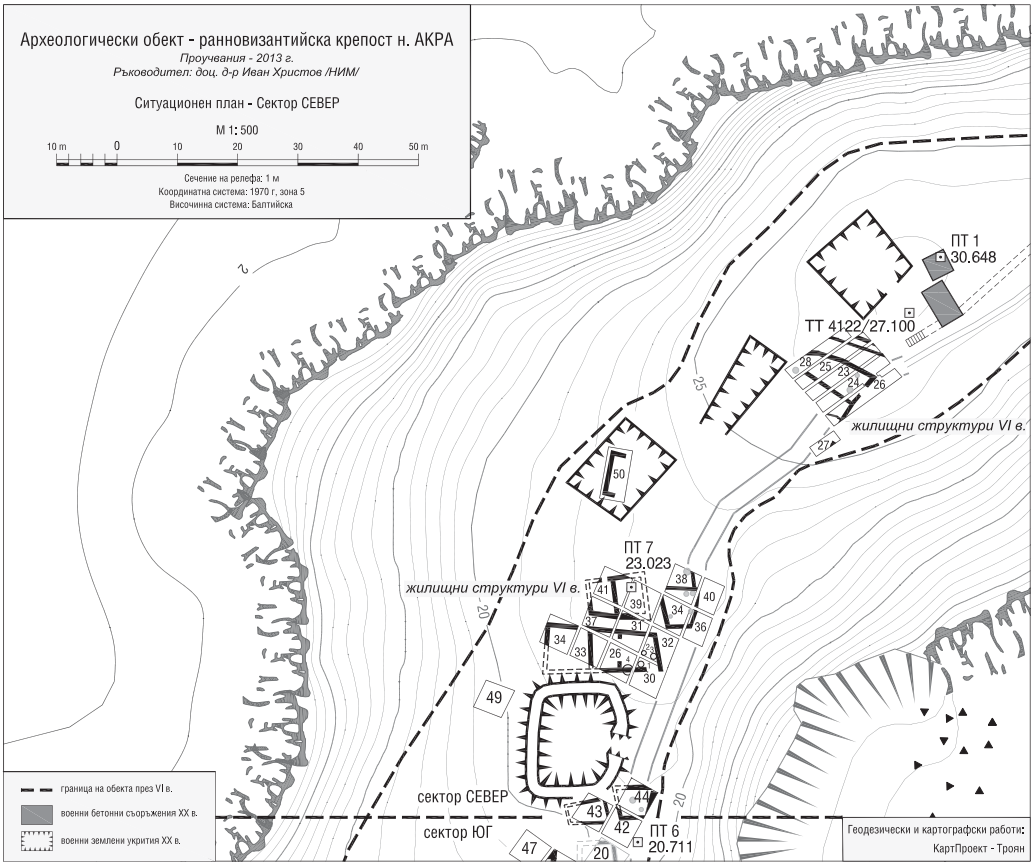

План на разкрити, жилищни и стопански сгради в северния сектор.
Plan of residential and farm buildings in the northern sector.

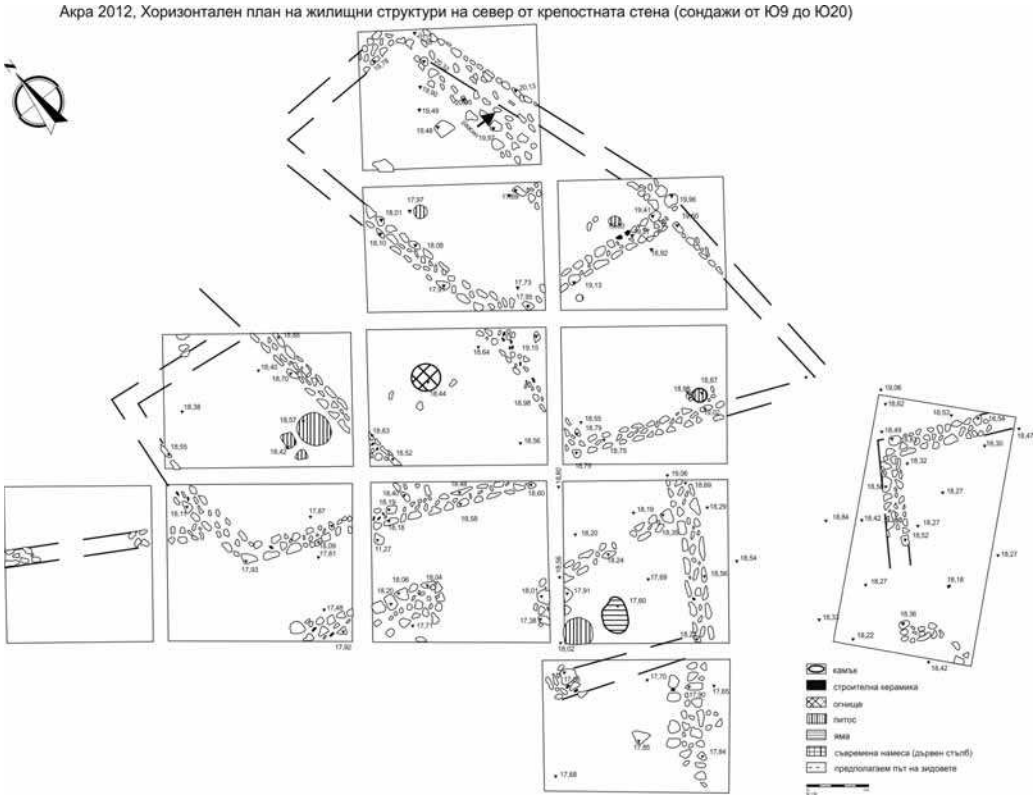

План на жилищни сгради проучени през 2012 г. в южния сектор.
Plan of residential buildings in the southern sector, excavated in 2012.

Въздушна снимка на сгради в южния сектор на обекта.
Aerial photos of buildings in the southern sector of the site.

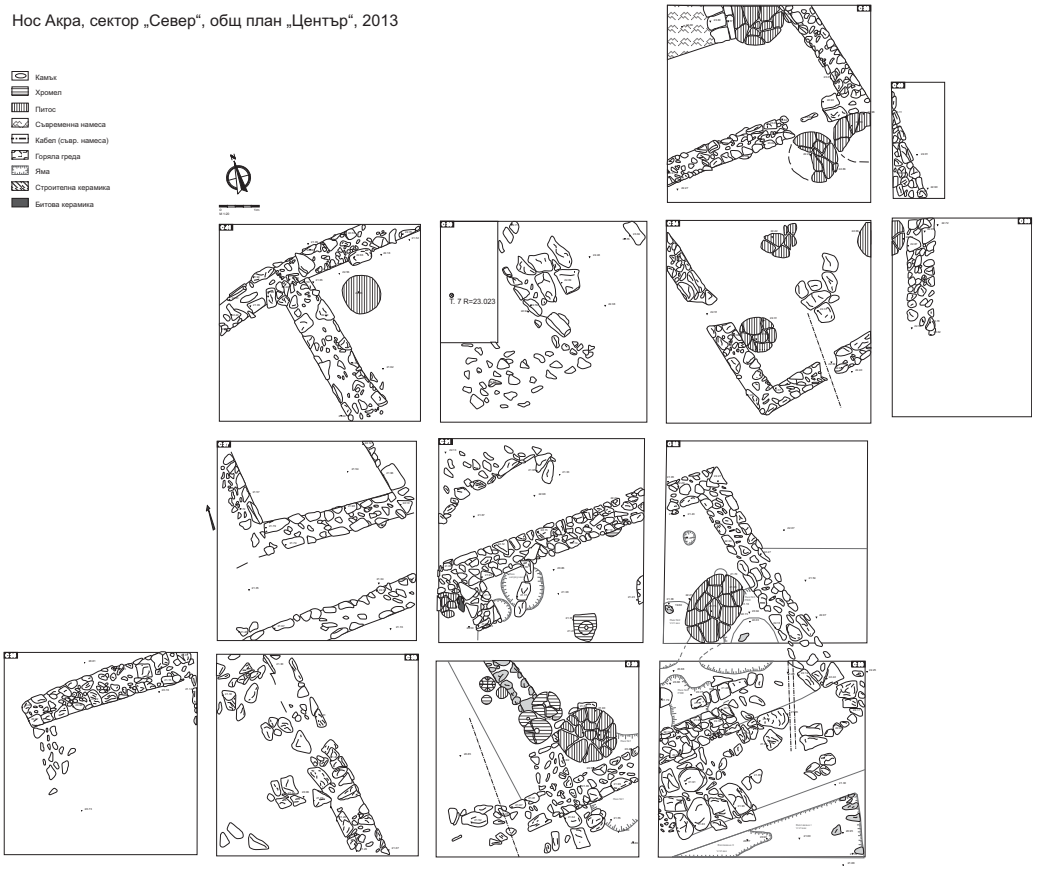

План на жилищни сгради проучени през 2013 г. в южната част на северния сектор.
Plan of residential buildings in the southern part of the north sector, researched in 2013–10–26.

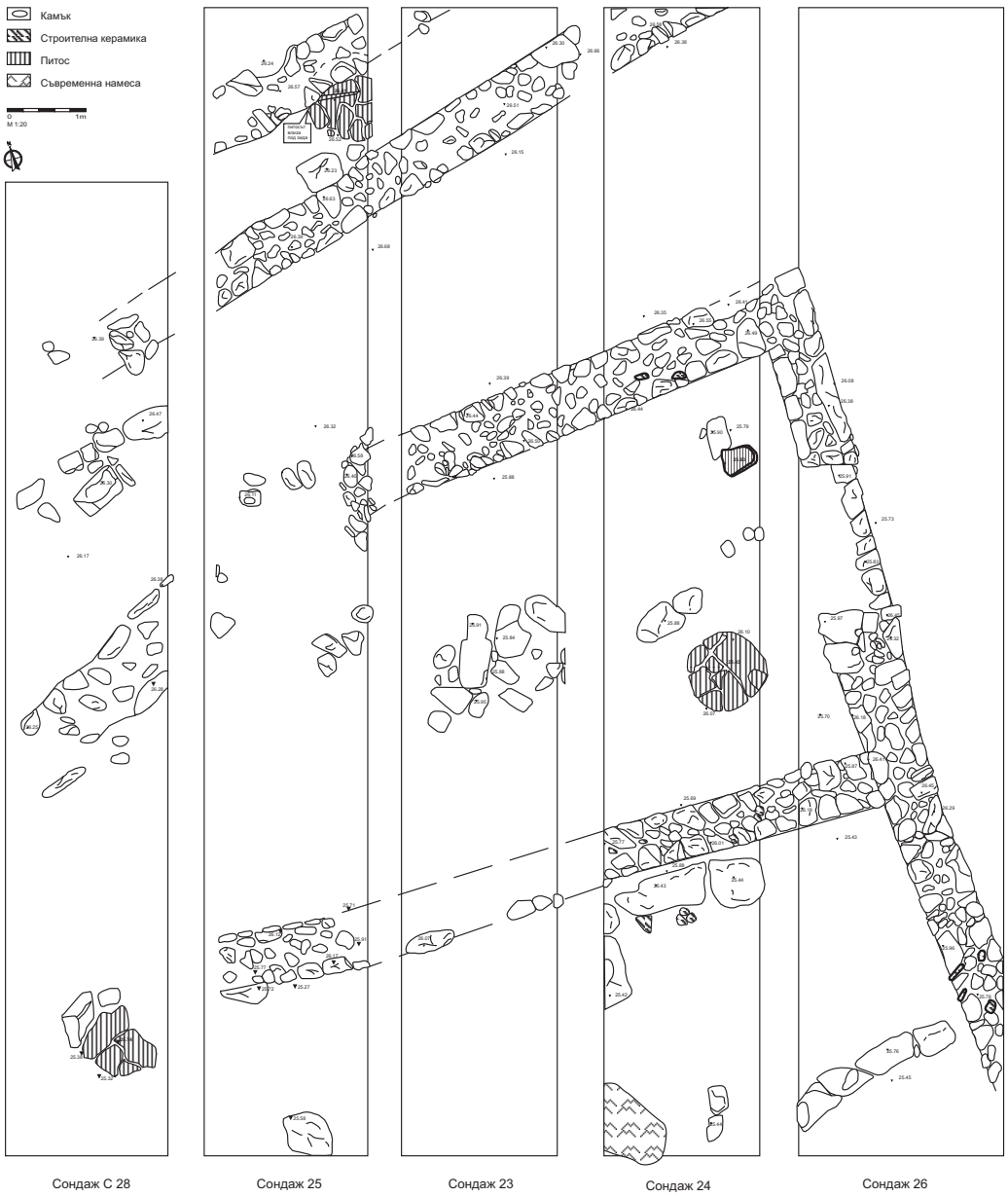

План на жилищни сгради проучени през 2013 г. в северната част на северния сектор.
Plan of residential buildings in the northern part of the north sector, researched in 2013.

Въздушна снимка на сгради в южния сектор на обекта.
Aerial photos of buildings in the southern sector of the site.

Въздушна снимка на сгради № 9, 10, 11 и 12.
Aerial photo of buildings № 9, 10, 11 and 12.

Сграда № 8.
Building № 8.

Питоси покрай вътрешната страна на крепостната стена.
Pithoi along the inner side of the fortress wall.

Сграда № 1.
Building № 1.

Сгради в южния сектор проучени през 2012 г.
Buildings in the southern sector, researched in 2012.

Сгради в южния сектор проучени през 2012 г.
Buildings in the southern sector, researched in 2012.

Сграда № 13.
Building № 13.

Сграда № 13.
Building № 13.

Сграда № 9.
Building № 9.

Сграда № 9.
Building № 9.

Улична настилка пред сграда № 9.
Street pavement in front of building № 9.

Сграда № 11.
Building № 11.

Сграда № 10.
Building № 10.

Сграда № 12.
Building № 12.

Помещения от сграда № 8.
Premises in building № 8.

Помещения от сграда № 8.
Premises in building № 8.

Вход на сграда № 8 от изток.
Entrance to building № 8 from the east.

Детайл от мраморна олтарна преграда от християнски храм.
Detail of marble altar screen of a Christian church.

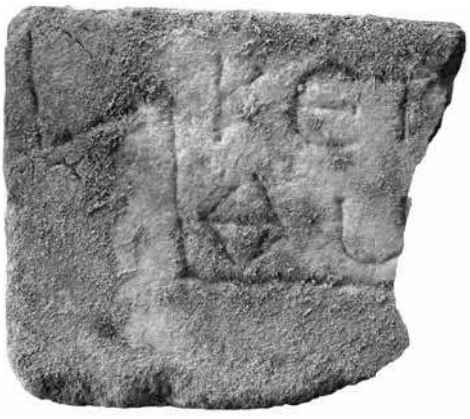

Фрагмент от епиграфски паметник.
Fragment of the epigraphic monument.

Бронзово кандило.
Bronze church-lamp.

Бронзов канделабър.
Bronze candelabrum.

Капител от киворий на църква.
Capital of a church ciborium.

Мраморни фрагменти
от представителна сграда.
Marble fragments
of a representative building.

Отвор на керамичен комин
от сграда № 11.
Vent-hole of a ceramic chimney
in building № 11.

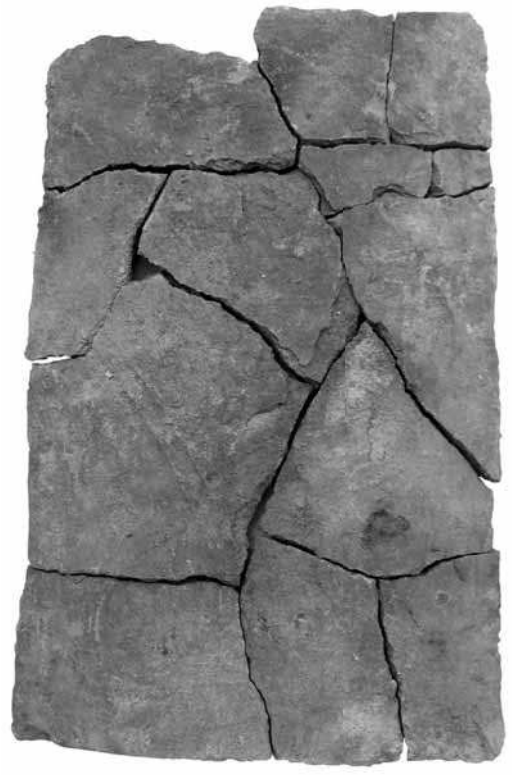

Късноримски керемиди от Акра.
Late Roman tiles from Akra.

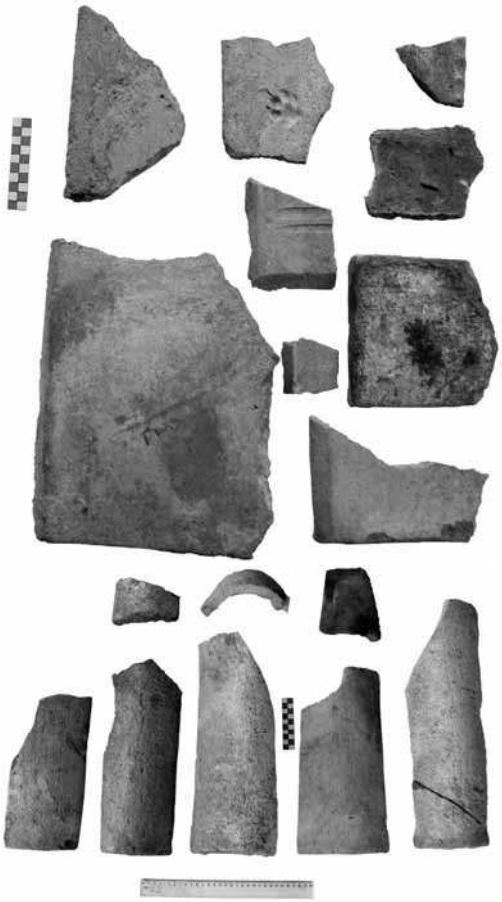

III.3

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПАМЕТНИЦИ ИЗВЪН КРЕПОСТНАТА СТЕНА

ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS OUTSIDE THE FORTRESS WALL

Освен крепостта на нос Акра, трябва да отбележа наличието на следи от множество постройки, две древни рибарски съоръжения, разположени южно от най-тясната част на носа, и предполагаемо пристанищно съоръжение, разположено днес под вода западно от крепостната стена в залива Вромос. Предполагам развитието на неукрепен жилищен квартал през ранновизантийския период и доказателство за това са както теренните наблюдения, така и документираните жилищни структури в западния бряг на полуостров Свети Никола към залива Вромос, където зимните бури на 2012 г. са подкопали брега (Христов 2013в, 58–64).

Добра представа за тази ситуация ни дава сондаж № 21, който покрива периметър с дължина 10 м от морския бряг и височина 2 м. В профилът на сондажа ясно се открояват пласт от ранновизантийската епоха с дебелина 1 м. Заснети са зидове с дебелина 0,55 м. Стратиграфията на

Besides the fortress on Cape Akra, I should refer to the traces of many buildings, two ancient fishing facilities to the south of the narrowest part of the cape and a supposed port facility today submerged in the waters of the gulf of Vromos, situated west of the fortress wall. I suggest here the development of an unfortified residential quarter in the early Byzantine period and the proof of that was afforded by both the field surveys and the documented dwelling structures on the western coast of the Sv. Nikola peninsula at the gulf of Vromos, where in 2012 the winter storms watered down the shore.

A good picture of the situation is provided by trench № 21, which covers a perimeter of 10 m length from the sea shore and of 2 m height. A 1 m thick layer from the early Byzantine period clearly stands out in the profile of the trench. Documented are 0.55 m thick walls. The stratigraphy of the

културните напластявания е идентична с тази в жилищната зона във вътрешността на Акра.

Общата дължина на брега, по който се откриват следи от жилищно-стопански структури, е повече 200 м. Съдейки по откриваната фрагментираната керамика по цялата дължина на пътя, който свързва крепостта Акра с Черноморец, то може да се предположи, че широчината на предградието в посока изток–запад е около 100 м. На източния бряг на полуострова на 50 м пред крепостните стени е съществувала древна пещ, пропаднала в морето вследствие на ерозия.

Що се отнася до рибарските съоръжения, открити също от зимните щормове на морето, трябва да подчертая, че се касае за т. нар. „лакани, лакана“ – място за временно съхранение на скумрия от есенния риболов. Наименованието е познато на част от възрастните жители на гр. Черноморец и рибарите от таляна при нос Агалина при курортното селище Дюни. При Агалина днес са запазени 6 малки цилиндрични ями, свързани помежду си с канал за оттичане на вода. Ямите са изградени от дребни ломени камъни на калова спойка.

Днес частично е запазено само едното съоръжение. То е с кръгла форма (приблизителен диметър 4 м, височина 1 м), изградено от груби камъни, споени с кал, от което е останало само източната, вкопана в брега част. Като надморска височина фундирането съвпада с основите на скала на западната правоъгълна кула на крепостната стена. Съществува

cultural layers is identical to that of the residential area in the interior of Akra.

The overall length of the coast along which traces of dwelling and farm structures were recorded is over 200 m. Judging by the fragmented pottery retrieved along the road that connects the fortress of Akra with Chernomorets one can assume that the width of the suburb in the east-west direction is about 100 m. On the eastern coast of the peninsula and 50 m in front of the fortress walls, once there existed an ancient kiln/oven now fallen into the sea due to erosion.

As for the fishing facilities, revealed also by the winter sea storms I should say that they refer to the so called “lakani, lakana”, i.e. a place for temporary storage of mackerel from the autumn fishing. The appellation is familiar to a part of the elderly residents of Chernomorets and to the fishermen at Cape Agalina pound-net, near the Dyuni resort. Today there are six small cylindrical pits on the cape of Agalina, linked by a channel to drain water. The pits are built up of small mud-bound stones.

Today partly preserved is only one of the facilities. It is round-shaped (a diameter of approximately 4 m, height of 1 m), built up of mud-bound crude stones. Now, only its eastern part dug into the shore has survived. As altitude, the foundation coincides with the base of a rock at the western rectangular tower of the fortress wall. However, it is possible that the facility is of a later period.

обаче и вероятността това съоръжение да е от по-късни епохи.

Най-близкия паралел на това съоръжение са цистерните за съхранение на осолена риба в Херсонес. Тези съоръжения в Крим, за разлика от това при Акра, са с провоъгълна форма, а камъните от зидове са споени с хоросан. Датират се масово за периода VI–VII век (Романчук 1977, 18–26). Изключение прави една цистерна, обозначена с № 92, открита в северозападните части на пристанищния квартал на Херсонес.

Тя е с формата на „камбана". Тялото ѝ в разрез е с кръгла форма (Романчук 1995, 7–8). Дълбока е 8 м. Според откритите керамични материали и монети в цистерната нейното използване може да се датира за един дълъг хронологически период от края на VI до X век.

Споменато пристанищно съоръжение е разположено на 30 м западно от края на крепостната стена на Акра, която е залята от морето в залива Вромос. Съоръжението е изградено от средно големи каменни блокове без спойка, във формата на буквата „Г". Дългата страна на съоръжението е в линия посока север–юг с дължина 28 м. Късата страна е дълга около 10 м. Запазената височина на градежа е на места 2 м. Дебелината е 2,80 м.

Измерени са най-често срещаните размери на камъните от конструкцията:

1. 50/40/35 см
2. 40/40/45 см.
3. 65/50/35 см.
4. 25/30 см
5. 42/40/39 см.

The closest parallels to this facility are the storage tanks for salted fish in Chersonesus. These facilities in Crimea unlike that in Akra, are rectangular, and the wall stones are mortar-bound. They are dated in large numbers from the period 6th–7th century (Романчук 1977, 18–26).

An exception is the tank № 92, found in the northwestern area of the port district of Chersonesus. It is bell-shaped; its body is round in cross-section (Романчук 1995, 7–8). The tank is 8 m deep. Its use can be determined within the long chronological period from the end of the 6th until the 10th century, a dating based on the retrieved ceramic material and coins.

The indicated port facility is located 30 m to the west of the end of the fortress wall in Akra, now flooded by the sea water of the Vromos gulf. It is constructed of middle-sized dry stone blocks in the form of the letter "Г". The long side of the facility is 28 m in the north-south direction. The short side is about 10 m. The preserved height of the structure is 2 m in some places, and the thickness is 2.80 m.

Most frequently measured dimensions of the stones in the structure:

1. 50/40/35 cm
2. 40/40/45 cm.
3. 65/50/35 cm
4. 25/30 cm
5. 42/40/39 cm

Inside the structure there are three beams with a diameter of 7 cm, which are fixed into the sandy bottom. They were probably the groundwork

От вътрешна страна са открити три вкопани в пясъчното дъно греди с диаметър 7 см. Вероятно те са основа на дървена конструкция. Описаното съоръжение по всяка вероятност представлява пристанищно съоръжение, свързано с обслужването на малки кораби и лодки. То маркира относителната граница на сушата и морето през ранновизантийския период. Показател за датиране на съоръжението на този етап е концентрацията на ранновизантийска керамика около рушевините на стената.

of some wooden structure. The described facility may have performed some kind of service to small ships and boats in the harbour. It marks the relative boundary between the land and the sea in the early Byzantine period. At that stage, the concentration of early Byzantine ceramics around the remains of the wall may serve as an indication to the time of use of the facility.

Основи на жилищна сграда по западния склон на полуостров Св. Никола в близост до залива Вромос и Акра.
Foundations of a dwelling on the western slope of the peninsula of Sv. Nikola near the gulf of Vromos and Akra.

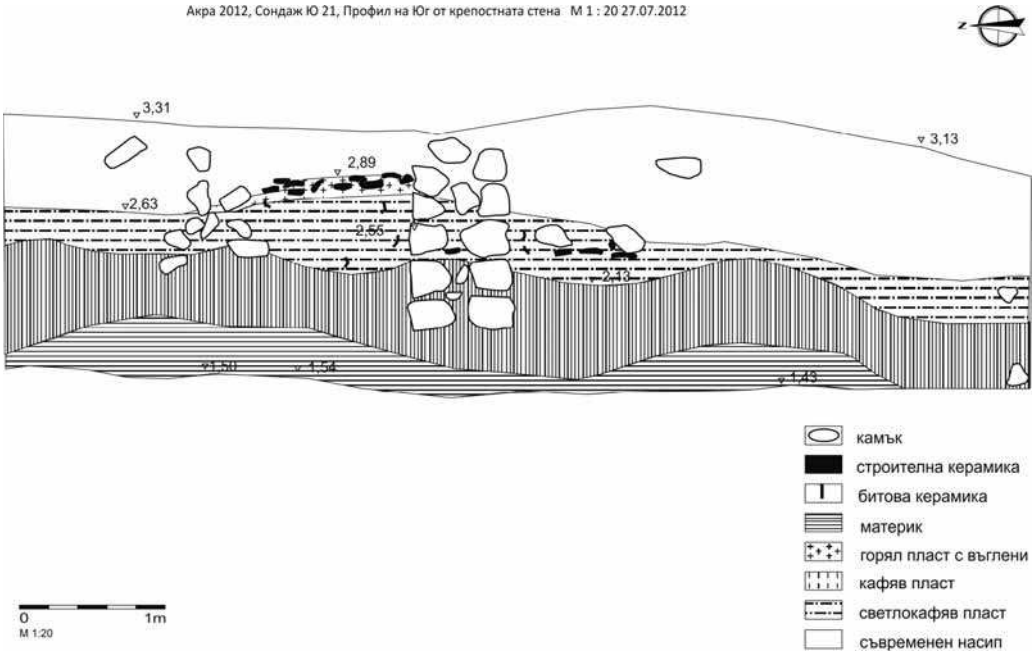

Сондаж № 21. Профил на Основи на жилищна сграда по западния склон на полуостров Св. Никола в близост до залива Вромос и Акра.
Trench № 21. Profile of the foundations of a dwelling on the western slope of the peninsula of Sv. Nikola near the gulf of Vromos and Akra.

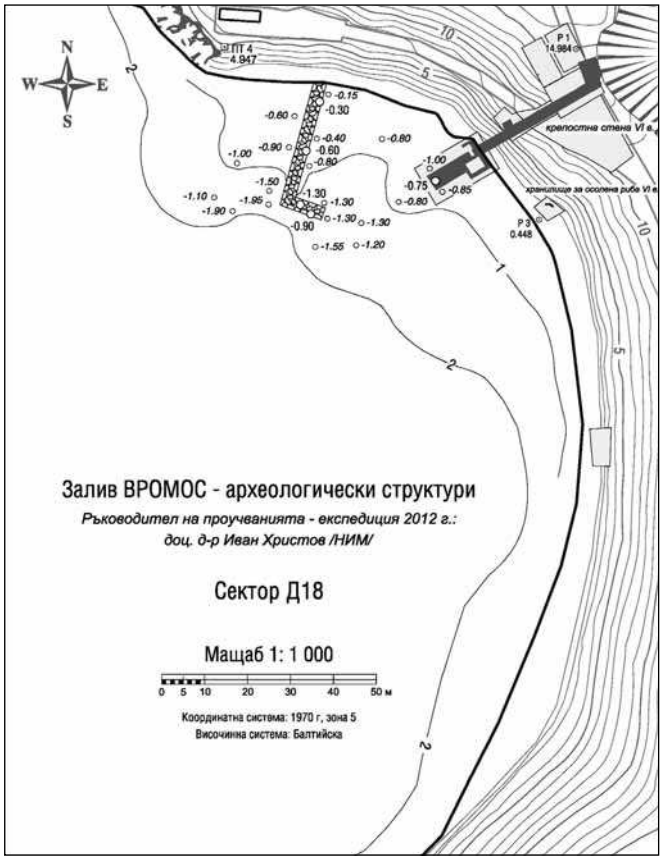

План на археологически структури на югозападния склон на Акра под вода.
Plan of archaeological structures on the southwestern slope of Akra under water.

Акра 2012, План на рибарско съоръжение южно от крепостната стена, 09.07.2012

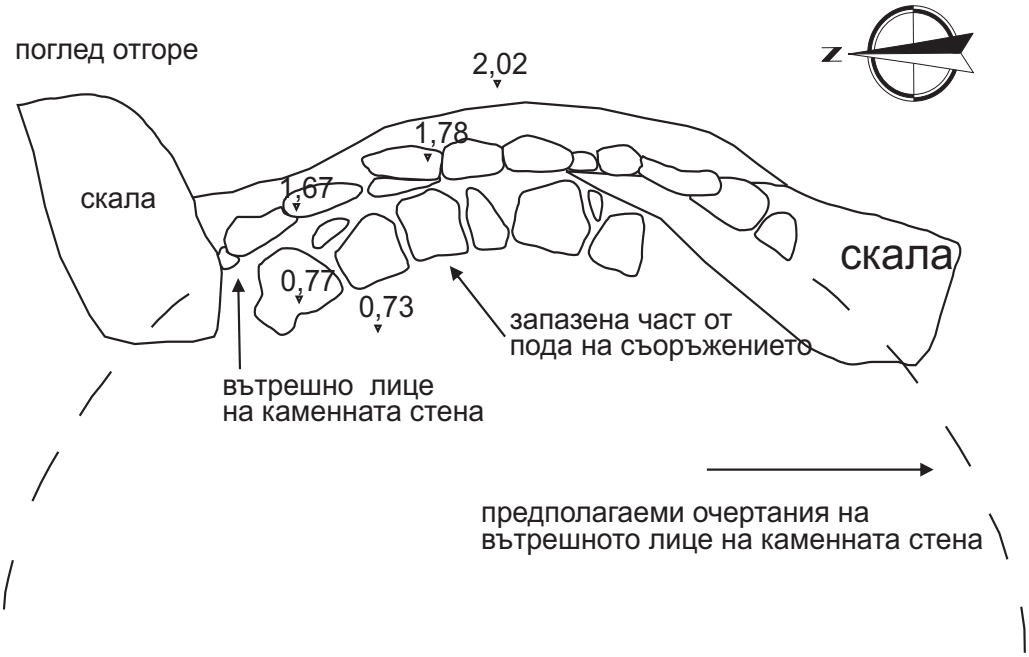

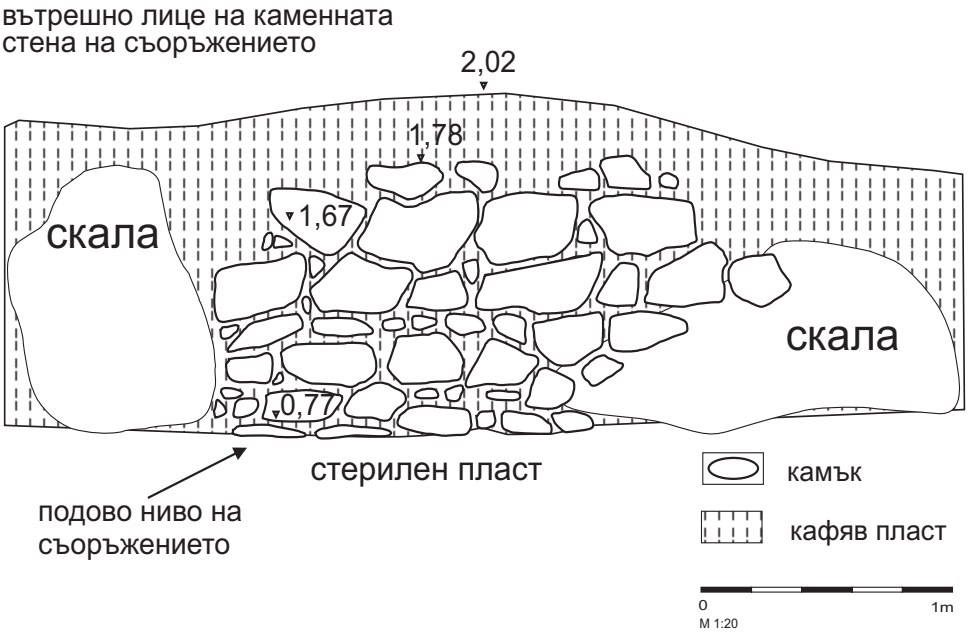

План на древно рибарско съоръжение (цистерна за риба).
Plan of an ancient fishing facility (a fish tank).

Рибарска цистерна от Акра.
Fish tank from Akra.

Въздушна снимка на древен кей под вода.
Aerial photo of an ancient quay under water.

Външно лице на стената на кея под вода.
External surface of the quay wall under water.

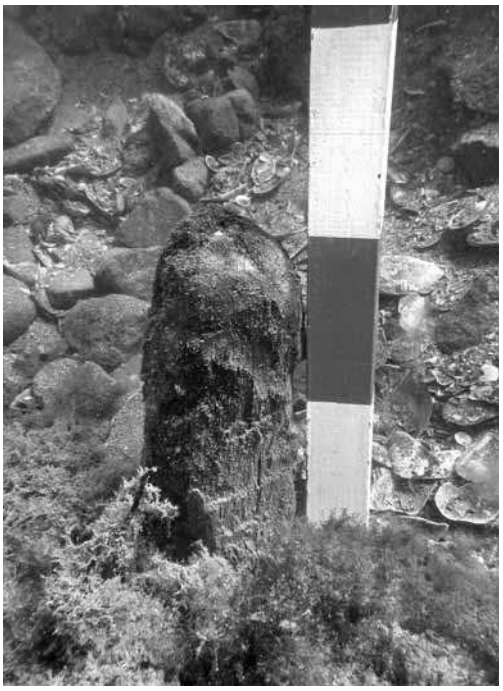

Греда от дървена конструкция до кея.
Beam from the wooden structure near the quay.

Външно лице на стената на кея под вода.
External surface of the quay wall under water.

IV

ХРИСТИЯНИТЕ МЕЖДУ МОРЕТО И ВАРВАРИТЕ
THE CHRISTIANS BETWEEN THE SEA AND THE BARBARIANS

IV.1

Бит Everyday life

Най-добра представа за бита на населението на крепостта през ранновизантийската епоха дават открити те разнообразни археологически предмети. Те включват накити, рибарски приспособления, цели и фрагментирани керамични съдове, останки от животинска храна и малък брой земеделски сечива.

Характерна част от облеклото на населението на Акра са специфични метални украси, свързани с колана, и части от военното снаряжение. Поточно това са токи, накрайници и апликации за украса за колана. При разкопките са открити 13 токи, 1 накрайник и 1 една апликация. Тук следва да добавим и един бронзов пръстен–печат. Токите спадат към

The various archaeological objects found in the fortress give the best idea of the everyday life of the population during the early Byzantine period. This group includes adornments, fishing facilities, intact or fragmented pottery, remains of animal food and a few agricultural tools.

Inherent feature of the clothing of the people in Akra are the specific metal decorations of the belt and the elements of military equipment. Particularly, these are buckles, decorative belt terminals and mounts. Thirteen buckles, one belt terminal and a mount were retrieved during the archeological excavations. A bronze signet ring should be added to this group. The buck-

тип T.A.I–II и T.B.V по класификацията на Методи Даскалов (Даскалов 2012, 42; 222). Представляват токи със заоблени краища във формата на буквата „D“ и с неподвижна щитовидна плочка с различна комбинация на отворите. Всички те са изработени от бронз и се датират най-общо от 70-те години на VI век до самия край на столетието. При обобщаващото изследване на М. Даскалов за коланите и коланните украси в ранновизантийската епоха находчиво се поставя въпроса дали подобни предмети като тези, открити в Акра, не са свързани с военно население (например наемници), и дали накитите не отразяват определено място именно във военната йерархия.

Към бита на населението на крепостта се отнасят каменни и оловни тежести за рибарски мрежи, рибарски бронзови игли за плетене на мрежи, прешлени за вретено и хромели.

Прави впечатление отсъствието на метални оръжия (върхове на стрели и копия), както и малобройния селскостопански инвентар (копачи, кирки, брадви и др.).

Множество са и откриваните фрагменти от цели и фрагментирани керамични съдове (Иванов 2013, 99–114). Представени са различни форми от т. нар. домашна керамика (кани, паници, чаши, гърнета и похлупаци).

Досега в крепостта са открити два фрагмента от ампули. Тези малки керамични съдове са известни в специализираната литература като ампули и вероятно са били предназначени за християнските религиозни обреди. Аналогични съдчета са известни от

les belong to the type T.A.I–II and T.B.V according to the classification of Metodi Daskalov (Даскалов 2012, 42; 222). They are D-shaped with rounded corners and fixed shield-like plate and different combinations of the openings. All they are made of bronze and date back, broadly speaking, between the 70s and the very end of the 6th century. In his summary work on the belts and belt decorations in the early Byzantine period, Daskalov cleverly raises the question whether such objects as those found in Akra, were connected with some military population (e.g. mercenaries) and whether the adornments may be a sign of a particular place in the military hierarchy.

Stone and lead weights attached to the fishing nets and bronze needles for knitting such nets, spindle whorls and millstones are also associated with the everyday life of the population in the fortress.

It is noteworthy to indicate the absence of metal weapons (arrow- and spearheads) as well as the small number of farm tools (hoes, mattocks, axes etc). Great is, however, the number of intact and fragmented ceramic vessels. The so called home pottery (jugs, bowls, cups, pots and lids) is represented by various forms of the vessels.

Until now, two ampulla fragments were found in the fortress. These small ceramic flasks are known in the specialized literature as ampullae and were probably intended for Christian religious practices. Similar vials are known from Capidava (Opaiţ 2004, 82–83).

Капидава (Opaiţ 2004, 82–83).

Многобройна е и т. нар. амбалажна керамика. Тази група обхваща едни от най-често срещаните съдове в Акра – амфорите и питосите. Те заемат приблизително 50% от цялото количество на документираната битова керамика. В древността амфорите са служели за транспортиране и запазване на течности, а питосите за съхранение на зърнени храни.

Според Ст. Иванов амфорите от Акра са представени със седем типа, които намират паралели по цялото Черноморие, вътрешността на Малка Скития, Долна Мизия, Мала Азия и Египет (Иванов 2013а,115–134).Това е още едно доказателство за увеличаване на амфорните типове в западнопонтийските пристанищни центрове през VI в. (Кузманов 1985, 56).

Според нумизматичния материал и извършения съпоставителен анализ с други керамични образци, открити на територията на империята, амфорите и питосите от крепостта Акра се датират в периода от втората половина на V до 80-те години на VI в. (Кузманов 1985, 9–25; Dark 2001, 37–38).

В почти всички жилища, разкрити досега, е документирано наличието на питоси, като в някои сгради техният брой достига до 4 съда. Вероятно тялото на питосите е яйцевидно. Устието е покривано с плосък керамичен похлупак с отвори (при съдържание зърнени храни) или без отвор (при съдържание вода за пиене). Някои похлупаци са богато украсени с врязани знаци. Открит е и похлупак за питос с врязан равнораменен кръст. Дъната на големите съдове са заоблени и завършват с мал-

Numerous is the so called pottery for storage and transportation of goods. This group includes some of the most frequently recovered vessels in Akra – the amphorae and dolia. They cover approximately 50% of the entire amount of the documented home pottery. In Antiquity, the amphorae were used to store and transport liquids and the dolia served for storage of cereals.

According to St. Ivanov, the amphorae from Akra are represented by seven types, which have parallels along the Black Sea coast, the interior of Scythia Minor, Asia Minor and Egypt (Иванов 2013, 115–134). This further evidences the increasing of the amphora types in the west-Pontic port centres in the 6th century (Кузманов 1985, 56).

According to the numismatic material and the comparative analysis with other ceramic samples, found on the territory of the Empire, the amphorae and pithoi from the fortress of Akra can be dated from the second half of the 5th century to the 80s of the 6th century (Кузманов 1985, 9–25; Dark 2001, 37–38).

In almost all houses uncovered until now we have documented the occurrence of pithoi, their number in some buildings reaching to 4 vessels. Probably the pithoi had egg-shaped bodies. Their mouths were covered by flat ceramic lids with holes when cereals were stored and without openings when the pithoi contained drinking water. Some lids are richly decorated with engraved signs. An equal-armed cross is cut on the lid of one of the pithoi. The bottoms of

ко биконично столче. Повърхността след изпичане е придобила червено-кафяв цвят.

В бита на населението при ранновизантийската крепост на нос Акра са използвани характерни за късноантичната епоха стъклени изделия.

За две години археологически разкопки са открити 346 фрагмента от стъкло. Фрагментите от стъклени предмети се намират във всички заложени сондажи на север от крепостната стена. Срещат се както в проучените сгради, така и в пространството между тях (Девлова 2013, 169–178).

Откритото стъкло е натурално оцветено (различни нюанси на синьо-зелено и безцветно) и в повечето случаи неукрасено. Материалът, формата на фрагментите и масовият им характер позволяват да се възстанови богатството от форми, използвани в крепостта.

Според предназначението и формата фрагментите от стъклени предмети са два вида. Първият и по-голям включва елементи от трапезни съдове – кани, по-плитки и по-дълбоки купи, чаши. Вторият вид включва по-рядко срещани съдове – лампи, бутилки.

Преобладават трапезни съдове с отворени форми (чаши, купи, купички), но се срещат и съдове за съхранение на течности със затворени форми (кани, бутилки), както и фрагменти от лампи. Най-популярният съклен съд е чашата с високо столче и съответно най-голям е броят на откритите дъна от чаши с високо столче.

Има открит изцяло запазен малък стъклен съд, вероятно за съхра-

the large vessels are rounded and end with a small biconical foot. The surface had become red-brown after the baking.

In their daily life, the population of the early Byzantine fortress on Cape Akra used also glassware, characteristic of the late Antiquity period.

During the two years of archaeological excavations, 346 glass fragments were found. Fragments of glassware were retrieved from all trenches to the north of the fortress wall. They occurred in the buildings as well as in the space between them (Девлова 2013, 169–178).

The glass is naturally coloured (in various shades of blue-green) or colorless and in most cases plain. The material and the shape of the glass fragments and their widespread allow the wealth of glassware forms used in the fortress to be reconstructed.

By their function and shape, the glassware fragments are of two types. The first and represented by more items includes elements of tableware (jugs, shallow or deeper bowls, drinking glasses). The second type includes rarer vessels (lamps, bottles)

Prevailing is the table ware with open bodies (glasses, bowls, small dishes), but there occur also storage vessels for liquids with closed bodies (jugs, bottles) as well as fragments of lamps. The most common of the glassware is the drinking glass on a high foot, therefore bottoms of such high-footed glasses were found in larger amounts.

A small, wholly preserved glass vessel was found possibly for storing

нение на благовония или лекарства.

Общата датировка на предметите е края на V–VI век. Масовостта на материала, неговите характеристики и качеството му дават възможност да се предполага според П. Девлова производството му в близка местна работилница.

За бита на населението на Акра сведения можем да черпим от множеството фрагменти от кости, открити при разкопките. От тях 349 са кости, принадлежащи на бозайници – говедо, овца, коза, свиня, магаре, куче, котка, елен, елен лопатар, дива свиня и делфин. Има единични фрагменти от птици и голямо количество раковини от морски обитатели – миди, морски охлюви и ракообразни. Доминират останките от бозайници. Находките в повечето случаи са фрагментирани и представляват остатъци от храната на хората и кланични отпадъци. Между материалите са намерени някои останки от морски обитатели, които са използвани вторично за други цели (Нинов, Узунова 2013, 179–198).

Анализът на остеологичния материал, извършен от Л. Нинов и С. Узунова, в светлината на комплексните археологически находки показват, че обитателите са заможни хора, които могат да позволят в менюто си дивеч и морски деликатеси. От друга страна, остеологическите и археологическите изследвания взаимно се допълват и дават по-пълна представа за хората, живели там. Те свидетелстват, според Л. Нинов, за социалния статус и възможности за добър жизнен стандарт. Част от този стандарт е начинът на хранене.

perfumes or medicines.

The objects are generally defined as belonging to the end of the 5th–6th century. Because of the widespread material, its characteristics and quality we could assume that the glassware was produced in a nearby local workshop.

Information on the lifestyle of the population in Akra we obtain from the animal bone fragments found in large numbers during the archaeological diggings. Of these, 349 fragments belong to mammals: cattle, sheep, goat, donkey, pig, dog, cat, deer, fallow deer, wild boar and dolphin. Separate fragments of birds also occur as well as a large amount of sea shellfish – clams, sea snails and crustaceans. The remains of mammals, however, prevail. In most cases the findings are fragmented, consisting of people's waste food and slaughterhouse waste. Some remains of sea creatures were evidently re-used for other purposes (Нинов, Узунова 2013, 179–198).

The analysis of the osteological material performed by L. Ninov and S. Uzunova in the light of the complex archaeological finds, suggests that the residents of Akra were wealthy people who could afford game and sea delicacies in their menu. On the other hand, the osteological and archaeological studies complement each other and thus provide a much complete picture of the people that lived there. According to L. Ninov, they serve as evidence to the social status and opportunities for a good quality of living. Their diet is a significant component of this standard.

Ранновизантийски колани елементи, открити в жилищни сгради на Акра.
Early Byzantine belt elements found in residential buildings in Akra.

1, 2, 3, 4. Колании токи и апликации.
1, 2, 3, 4. Belt buckles and mounts.

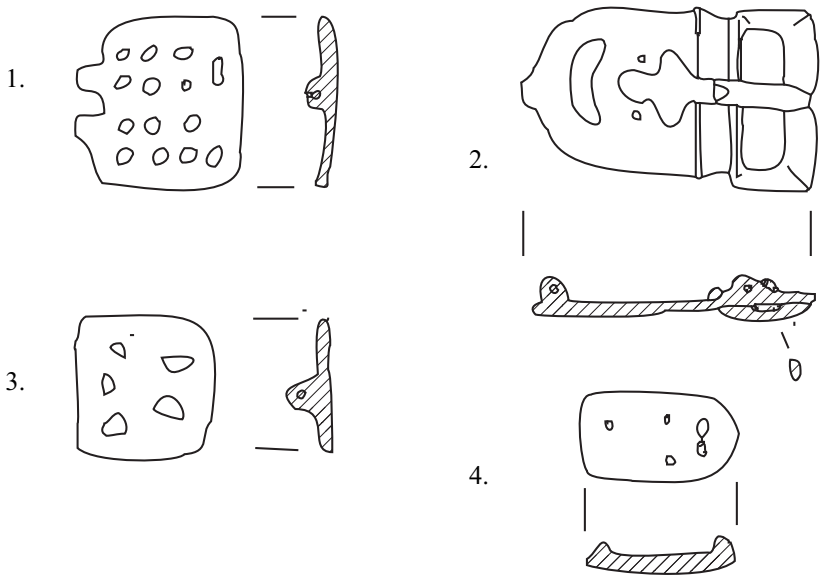

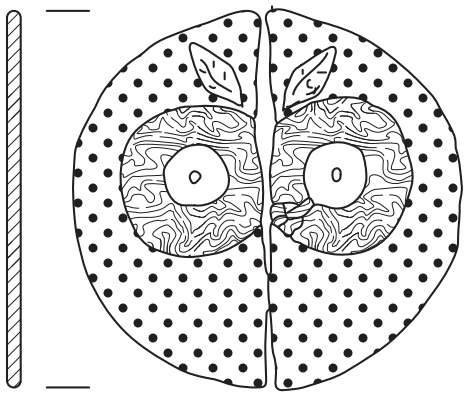

5. Билонова апликация за дреха с изображение на бухал, открита в сграда № 8.
5. Billon dress mount bearing the image of an owl found in building № 8.

0 5 см

1, 2. Рибарски куки от бронз.
1, 2. Bronze fish hooks.

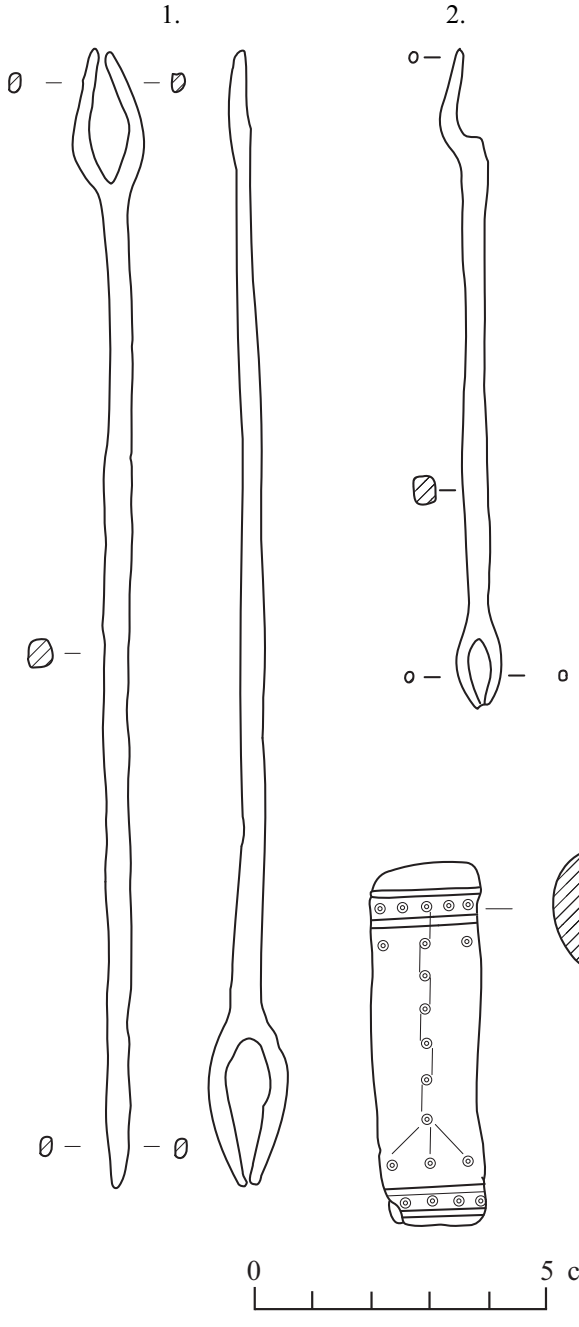

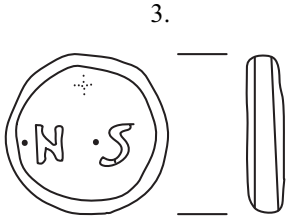

3. Бронзова екзагия.
3. Bronze exagia.

4. Костен предмет с врязана украса.
4. Bone object with incised decoration.

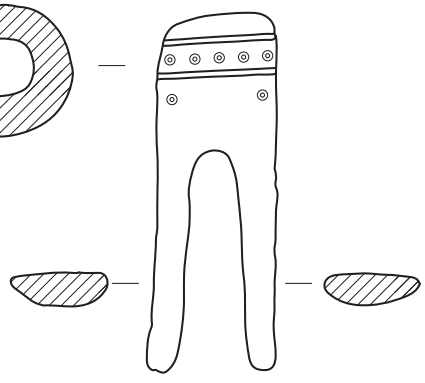

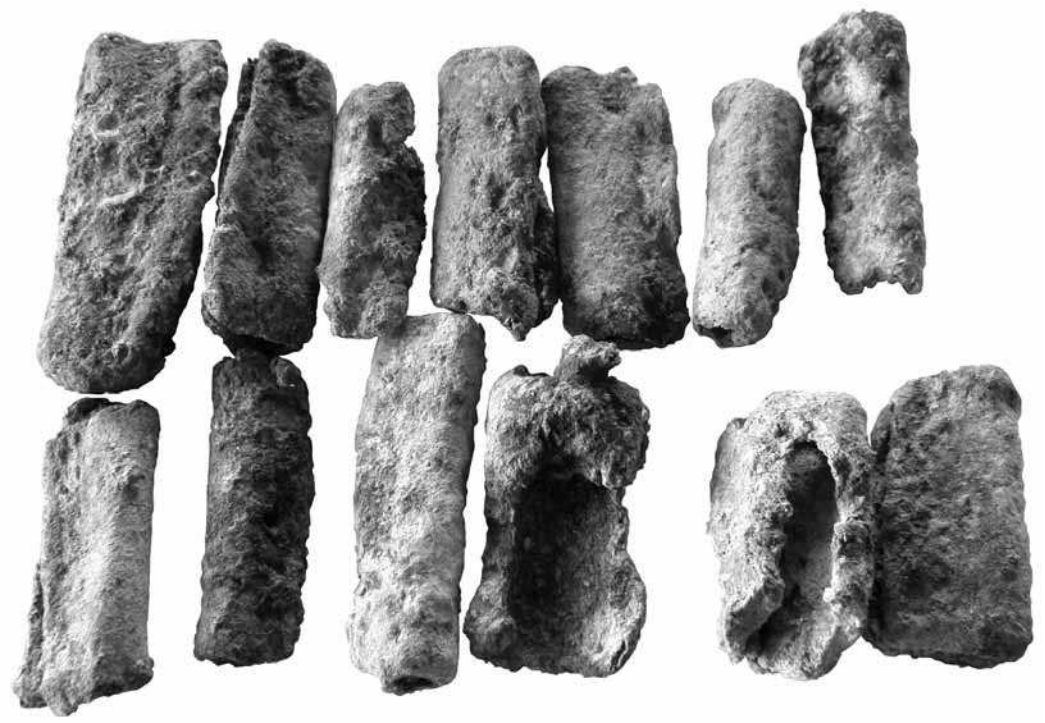

Оловни тежести за мрежа (сграда № 10).
Lead net weights, building № 10.

Каменни рибарски тежести.
Fish net stone weights.

Каменни тежести за прашка (сграда № 12).
Sling stone bullets (building № 12).

Железни земеделски инструменти (сграда № 12).
Iron farming tools (building № 12).

Каменен разлат съд (сграда № 10).
Stone shallow vessel (building № 10).

Дребни керамични съдове.
Small ceramic vessels.

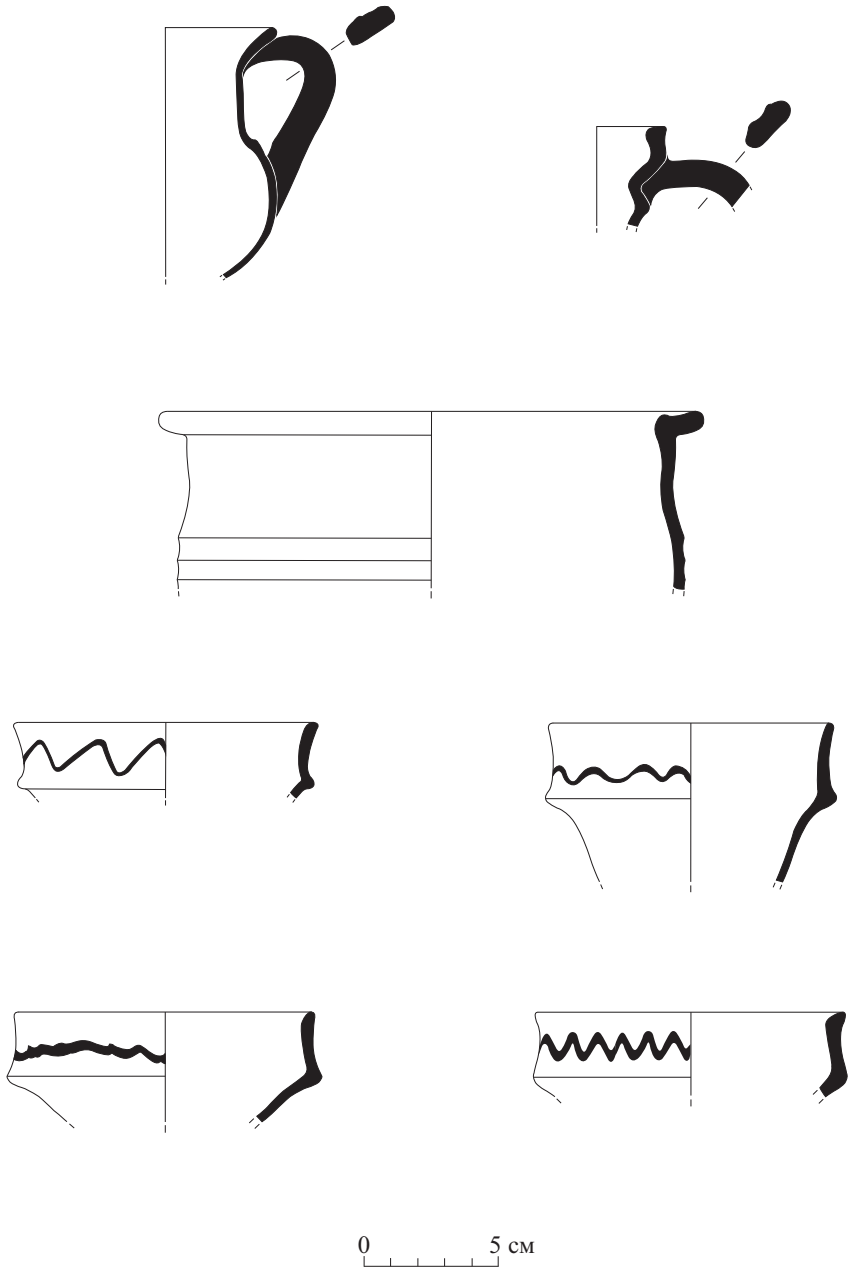

Различни форми на кухненска керамика.
Kitchen pottery, various shapes.

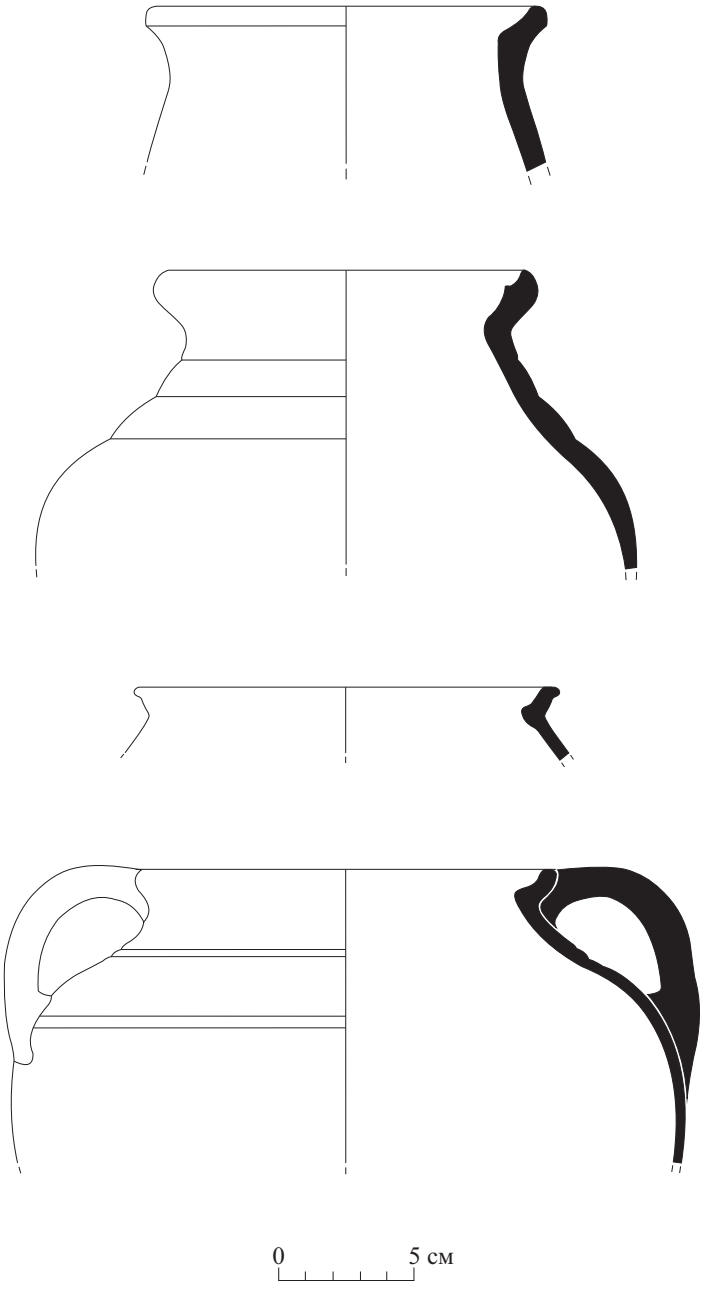

Различни форми на кухненска керамика.
Kitchen pottery, various shapes.

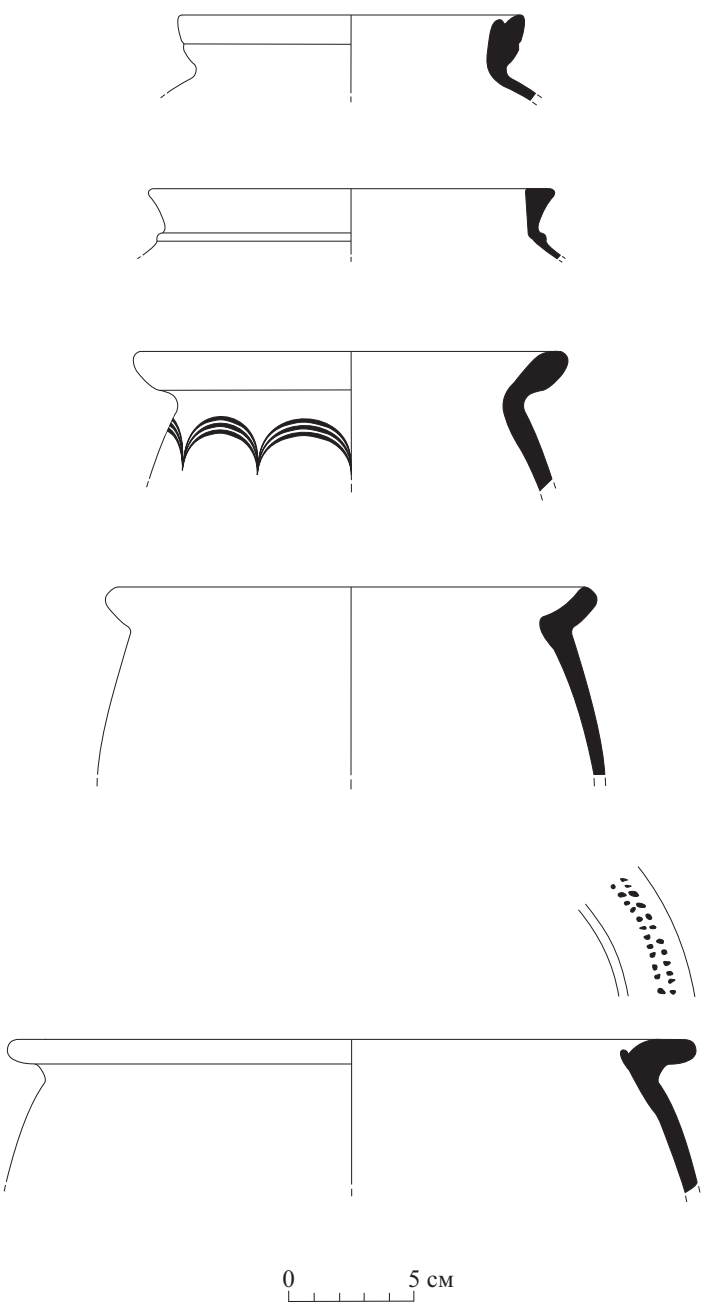

Различни форми на кухненска керамика.
Kitchen pottery, various shapes.

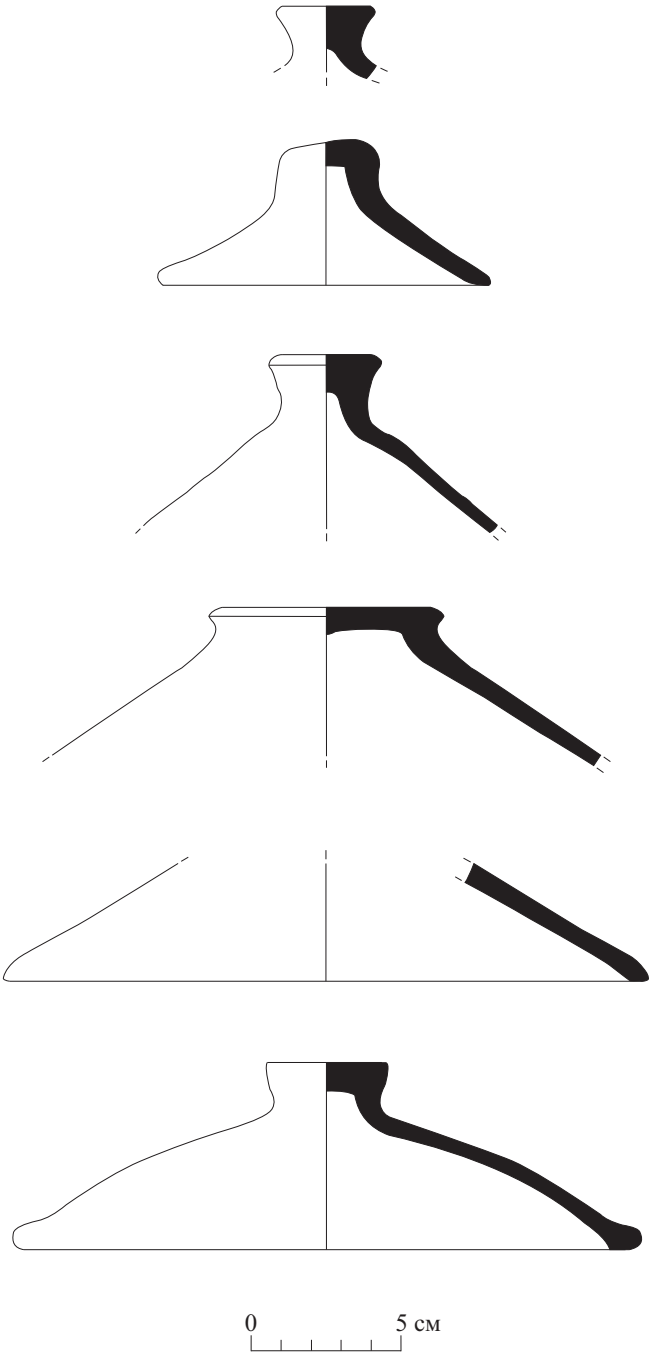

Различни форми на кухненска керамика.
Kitchen pottery, various shapes.

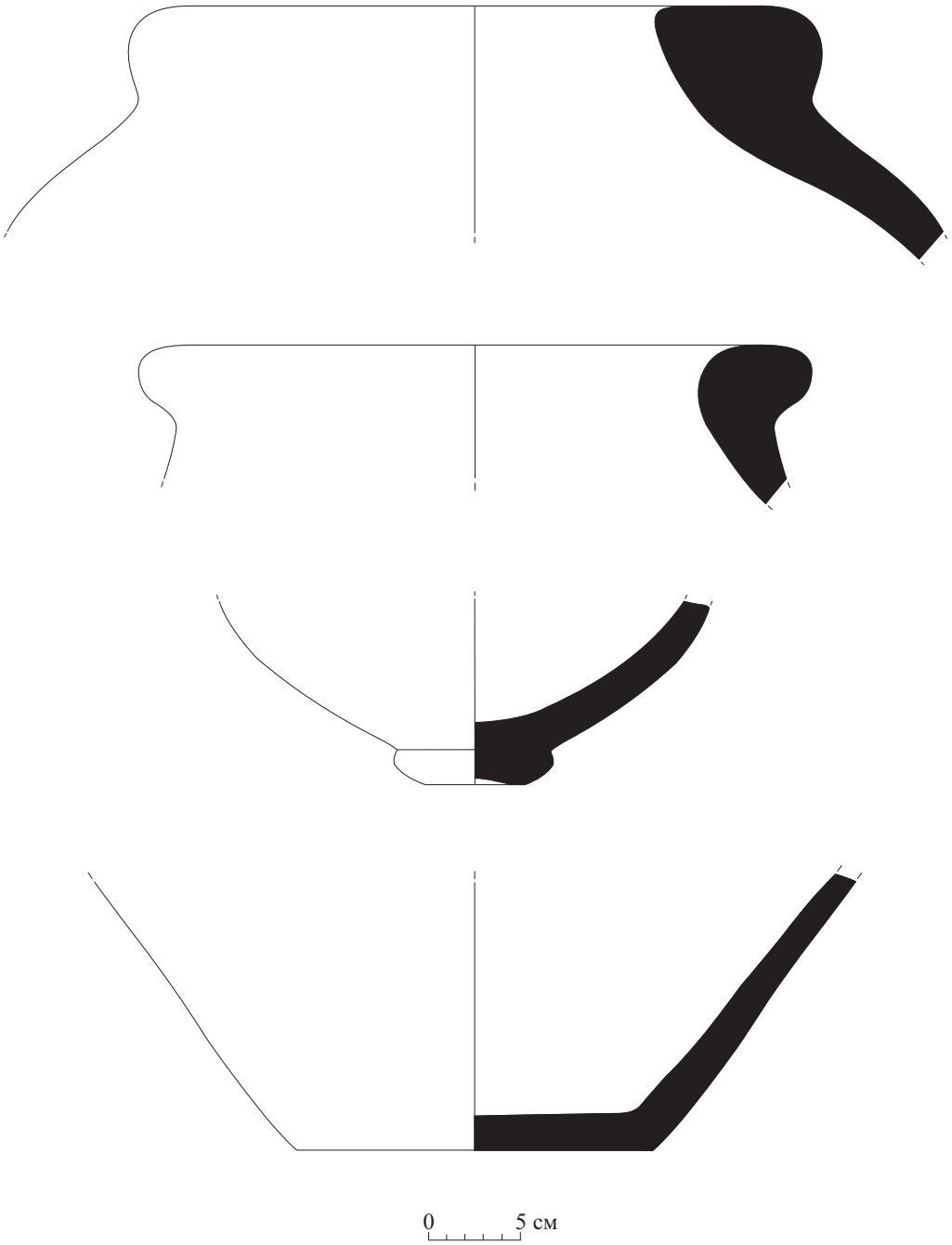

Различни форми на кухненска керамика.
Kitchen pottery, various shapes.

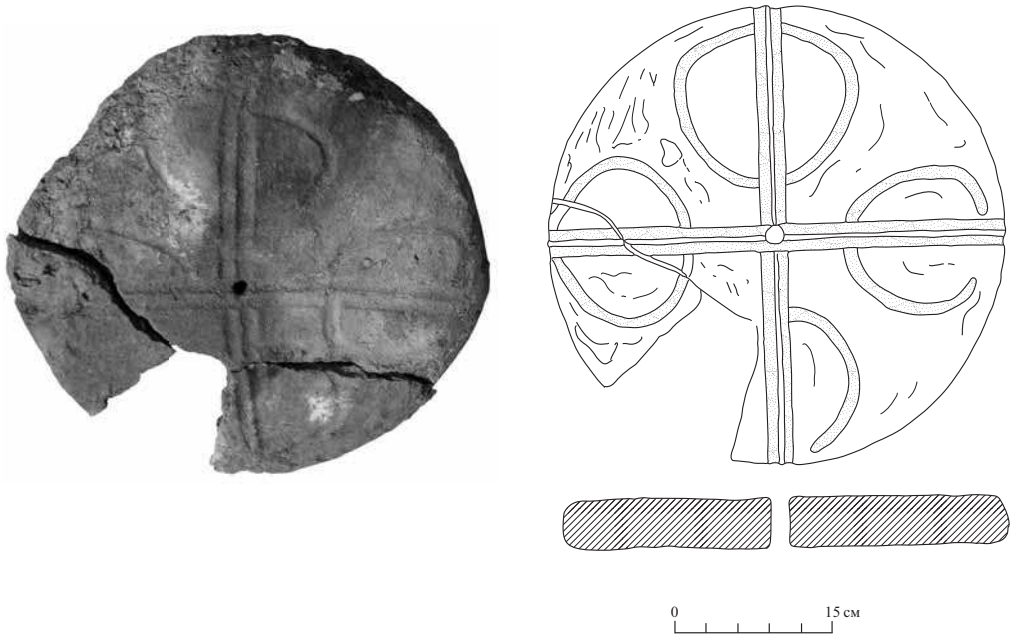

Похлупак на питос от сграда № 9.
Lid of a pithos, building № 9.

Калъп за отливане на керамични лампи (сграда № 9).
Casting mould for ceramic lamps (building № 9).

Керамични прешлени за вретено.
Ceramic spindle whorls.

Открити цели ранновизантийски амфори в Акра.
Intact early Byzantine amphorae in Akra.

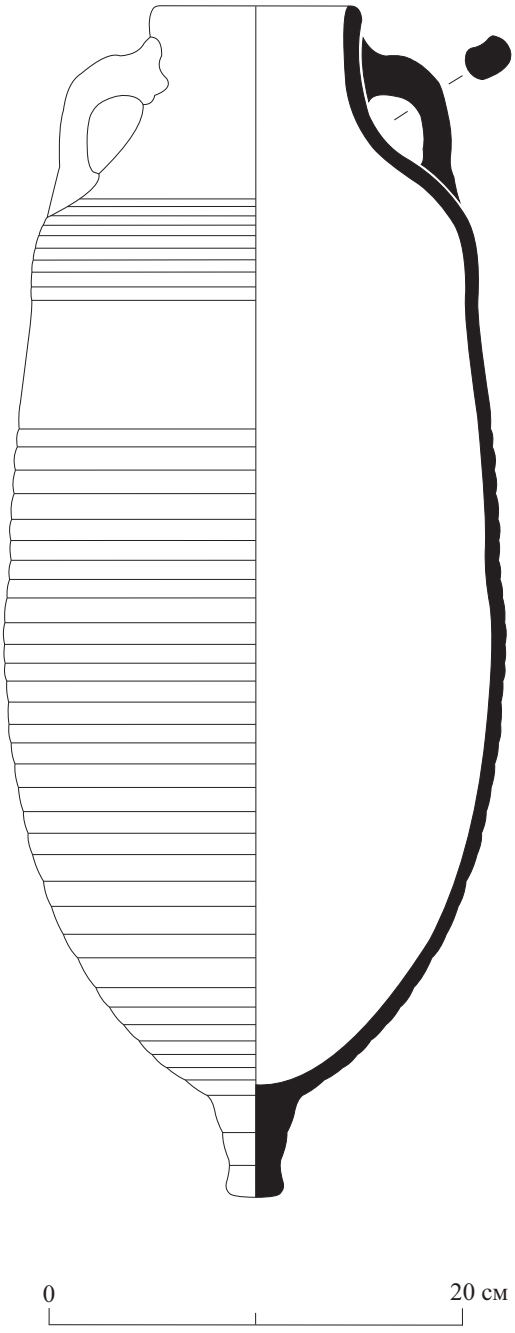

Амфори от Акра.
Amphorae in Akra.

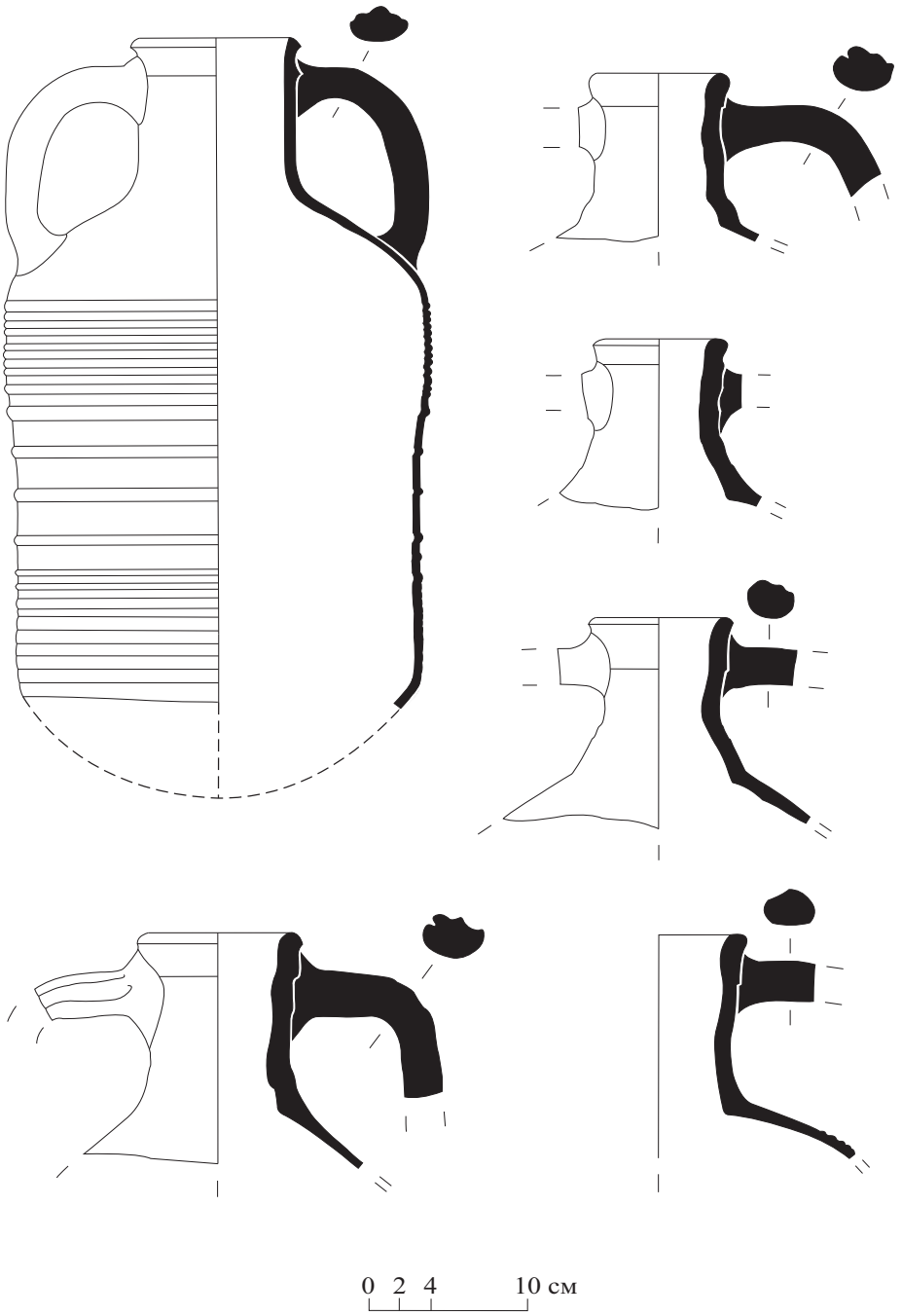

Амфори от Акра.
Amphorae in Akra.

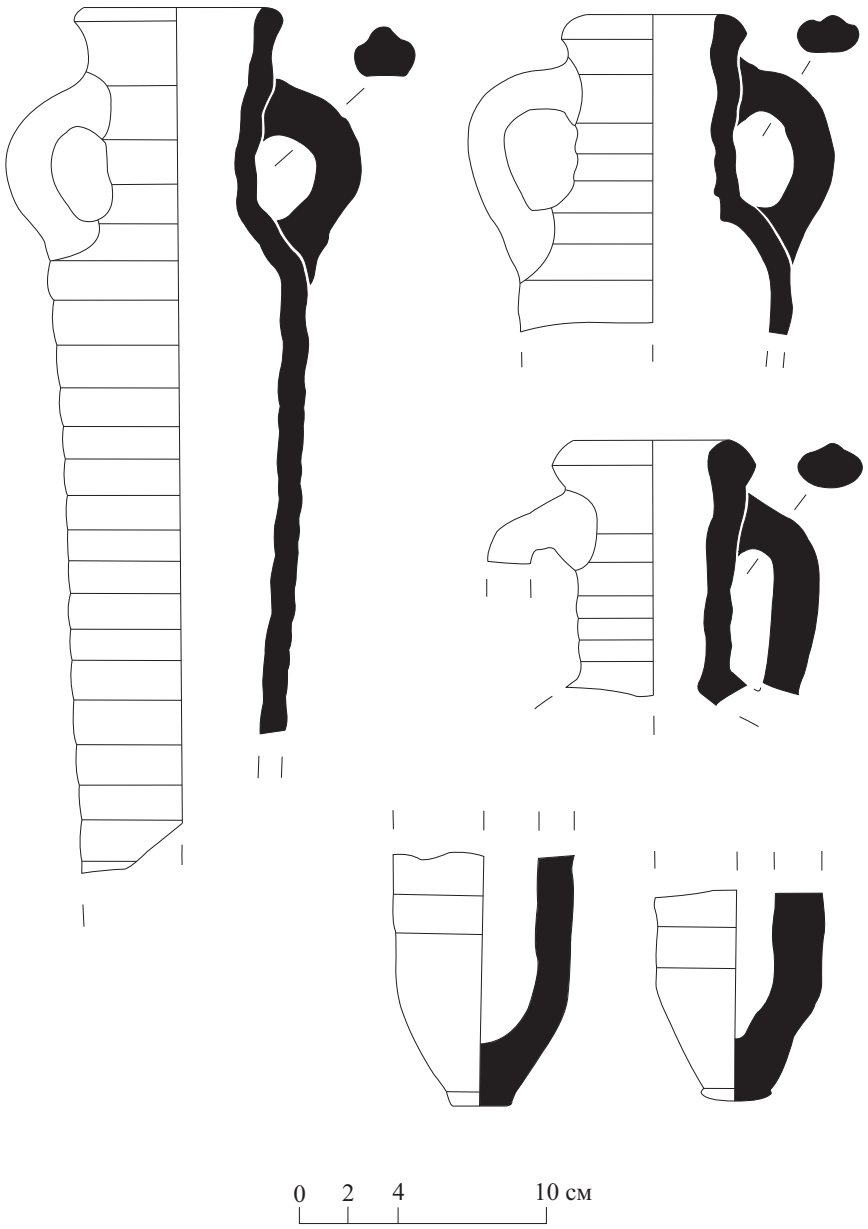

Амфори от Акра.
Amphorae in Akra.

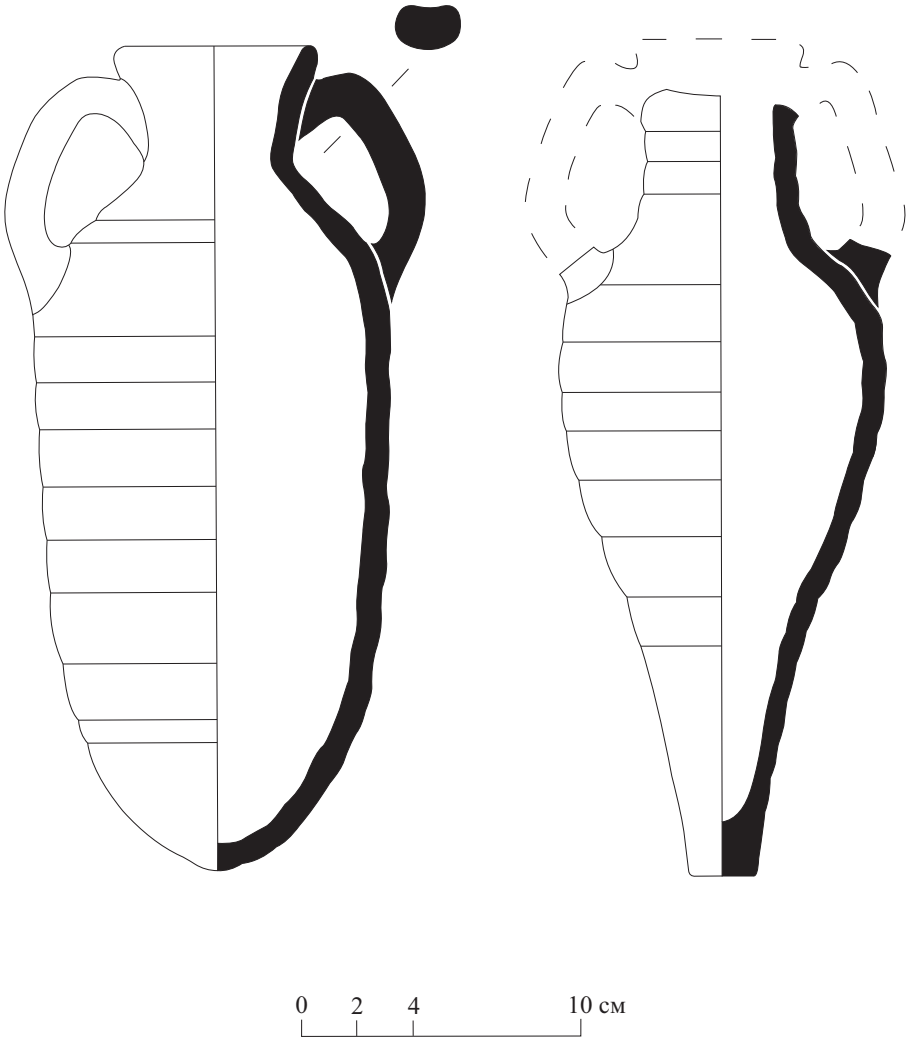

Амфори от Акра.
Amphorae in Akra.

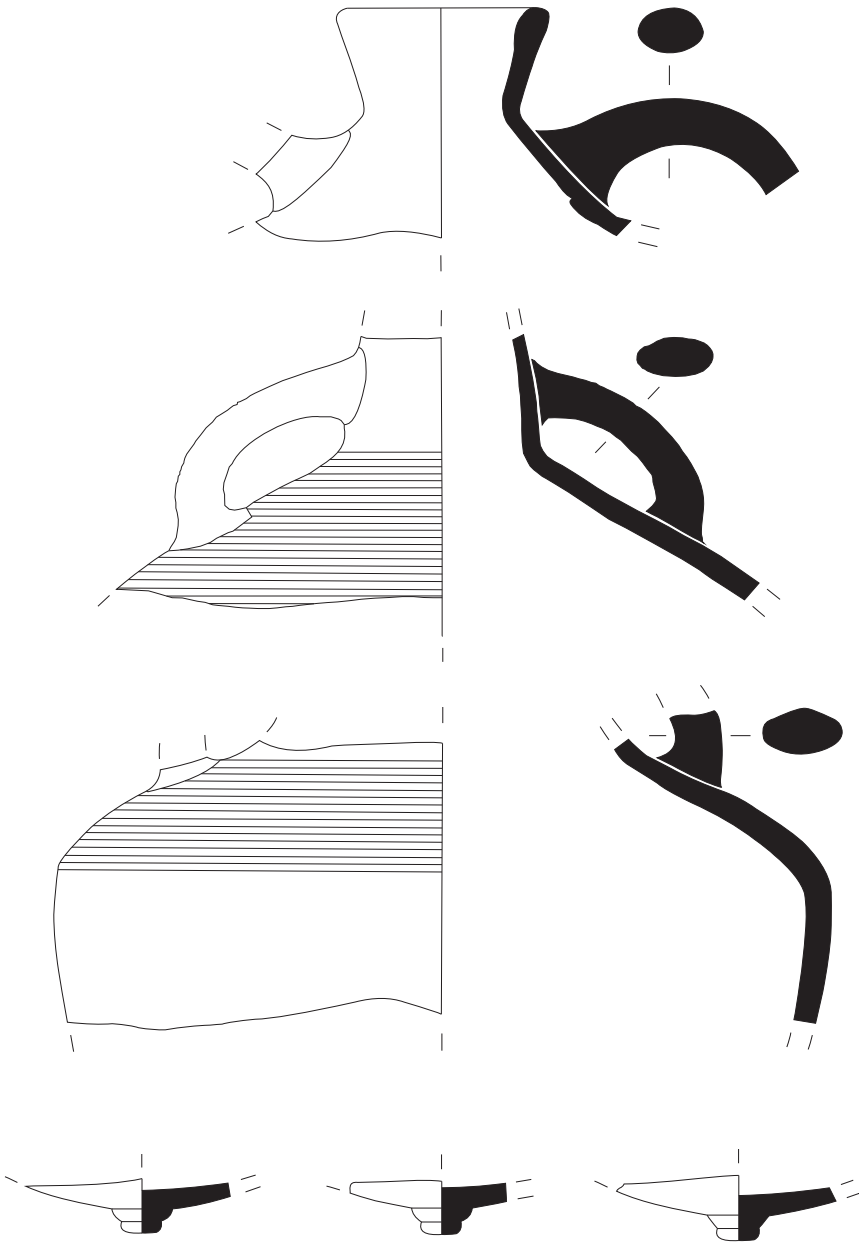

Амфори от Акра.
Amphorae in Akra.

Цял стъклен съд от сграда № 8.
Intact glass vessel, building № 8.

Фрагменти от стъклени съдове, открити в Акра.
Fragments of glassware from Akra.

IV.2
ТЪРГОВИЯ TRADE

След проведените през 2012 и 2013 г. археологически проучвания е събрано и обработено голямо количество импортна червенолакова керамика. Като съотношение тя заема приблизително 20% от цялото количество битова керамика, открито по време на разкопките. Технологичната характеристика на импортната червенолакова керамика се отличава значително от тази, принадлежаща към местното керамично производство. За нея са характерни следните технологични белези – глина без примеси, разнообразни форми, изработени на крачен грънчарски кръг, червенолаково покритие, щемпелувана украса и висока температура на изпичане достигаща до 1000°C (Минчев 1982, 17). Сред десетките фрагменти са представени няколко типа купи и блюда, принадлежащи най-вече към две основни групи късноантична червенолакова керамика – Африканска червенолакова керамика, произвеждана в Северна Африка, и т.н. късноримска „С“ керамика (известна още като Фокейска червенолакова керамика (Hayes 1980, 525–526), произвеждана в

During the archaeological researches carried out in 2012 and 2013, a huge amount of import red-lacquered ware was collected and documented. It occupies approximately 20% of all the pottery found during the excavations. Technological features of the imported red-lacquered ceramics are significantly different from those of the local pottery production. The import red-lacquer ware is distinguished by the following technological characteristics: clay free of impurities, variously-shaped vessels made on a foot-controlled potter's wheel, red lacquer surface finishing, stamped decoration and high firing temperature reaching 1000° C (Минчев 1982, 17). Among the dozens of fragments of that ware, several types of bowls and dishes belong mostly to the two main groups of late antique red-lacquer ceramics – African red gloss pottery, made in North Africa and the so called late Roman "C" pottery (known also as Phocean red-lacquered ceramics (Hayes 1980, 525–526)), produced in Asia Minor (according to the classification of Hayes ((Hayes 1972, 2–12).

Мала Азия (според класификацията на Дж. Хейс (Hayes 1972, 2–12).

Вносът на червенолакова керамика от обекта на нос Акра са отнася в следните хронологически граници – от втората половина на V до 80-те години на VI в.

Наличието на значително количество импортни съдове свидетелства за активните търговски отношения на крепостта Акра с африканските и най-вече с малоазийските центрове за производство на червенолакова керамика (Иванов 2013б, 83–92).

Като вносни стоки трябва да се разглеждат и някои типове лампи, открити при разкопките. Това са лампи с гранули, разположени по плещите, „сиро-палестински“ тип лампа, лампи с „юдейска символика“ и т. нар. „Северноафрикански тип“ лампа (Мутафчиева 2013, 135–152).

Откритите около двадесет цели и фрагментирани лампи с подчертан импортен характер също трябва да бъдат датирани към периода на съществуване на крепостта, а именно в V–VI в. Търговските контакти по море, както и близостта с един от предполагаемите производствени центове – Халмирис, допуска тяхното разпространение в териториите на целия Западнопонтийски бряг.

От къде достига импортът до Акра? Пътищата са по сушата и най-вече по море. „Морският транспорт е евтин“ – тази максима важи с пълна сила за разглеждания период и разглеждания обект. Но това не е единствената причина, която го прави предпочитан, особено при по-дългите разстояния. Търговията по море често е по-бърза в сравнение със су-

The import of red-lacquered ware into Akra refers to the following chronological boundaries – from the second half of the 5th to 80s of the 6th century.

The occurrence of a significant amount of imports indicates the active trade relations of Akra with the African and particularly with the Asia Minor production centers of red lacquer ceramics (Иванов 2013a, 83–92).

Some types of lamps recovered from the site during the excavations should also be interpreted as imports. These are lamps of “Syro-Palestinian” type with beads decorating the shoulders, lamps with “Jewish symbols” and the so called “North-African type” oil lamps (Мутафчиева 2012, 135–152).

The about 20 intact and fragmented lamps of marked import character that were recovered from the site, must also be defined as belonging to the period of the fortress, more precisely to the 5th–6th century. The sea trade contacts and the proximity with one of the supposed production centers – Halmyris – admit of their widespread throughout the entire West-Pontic coast.

From where did the imported goods come into Akra? The routes crossed both by land and sea. “Shipping is cheap” – this maxim holds true both to the period and the site. This is not, however, the only reason that makes it the preferred transportation, particularly when it concerns the long sea routs. Trade by sea is often faster than that by land, also relatively safe, despite the threat of

хопътната, относително по-сигурна, въпреки заплахата от голямо вълнение и лоша видимост, характерна за Понта. Като допълнение към тази констатация може да се каже, че преходът от Акра до Константинопол по море е един ден, а по суша е поне четири. По принцип търговията по море е по-лесна за организация и икономически по-ефективна, особено когато тези, които търгуват с крайбрежните крепости по Западния Понт, са в свои „византийски“ води.

Тук трябва да бъде направено още едно допълнение, което е важно за разглежданата тема. Цялата акватория на дн. гр. Созопол до Маслен нос на изток, Бургаския залив на запад и Поморие на север в дълбочина до 20 м е наситена с керамични фрагменти от съдове, характерни за производство през V и VI век. Нещо повече – керамичните форми не се отличават от тези, намирани на Акра, а процентът на ранновизантийската керамика под вода е близо 40 спрямо останалите керамични форми от античността и средновековието. Това означава, че в разглеждания период Византия има развито корабоплаване в региона между Анхиало и Созопол. Известен е фактът, че по време на бунта на Виталиан през VI век срещу централната власт в Константинопол са организирани цели три похода срещу столицата. Активна роля в тях играе и черноморския флот на узурпатора, който в даден момент достига 200 кораба от пристанищата при Одесос, Анхиало и Созопол (Лазаров 2000, 39).

a high sea and poor visibility characteristic of the Pont. In addition to this conclusion, it can be said that the voyage by sea from Akra to Constantinople lasts just one day and that by land – four days. In general, maritime trade is easier to organize and more cost-effective, especially when those who trade in the coastal forts in the West Pont are in their own Byzantine waters.

Here one more addition important to the theme should be made. The entire aquatory of the present town of Sozopol that spreads to the Maslen nos cape in the east, the Burgas bay in the west and Pomorie in the north is saturated up to 20 m depth with fragments of ceramic ware, typical of the 5th and 6th century production. Moreover, the ceramic forms do not differ from those in Akra and the percentage of the early Byzantine ceramics found under water is close to 40% in relation to the other ceramic forms from Antiquity and the Middle Ages. This means that in the period under consideration, Byzantium has a well-developed navigation in the region between Anchialo and Sozopol. It is known that during the rebellion of Vitalianus in the 6th century against the central government in Constantinople, three campaigns were organized against the capital. Active role in them played the usurper's Black Sea fleet, which at one time reached 200 vessels from the ports of Odessos, Anchialo and Sozopol (Лазаров 2000, 39).

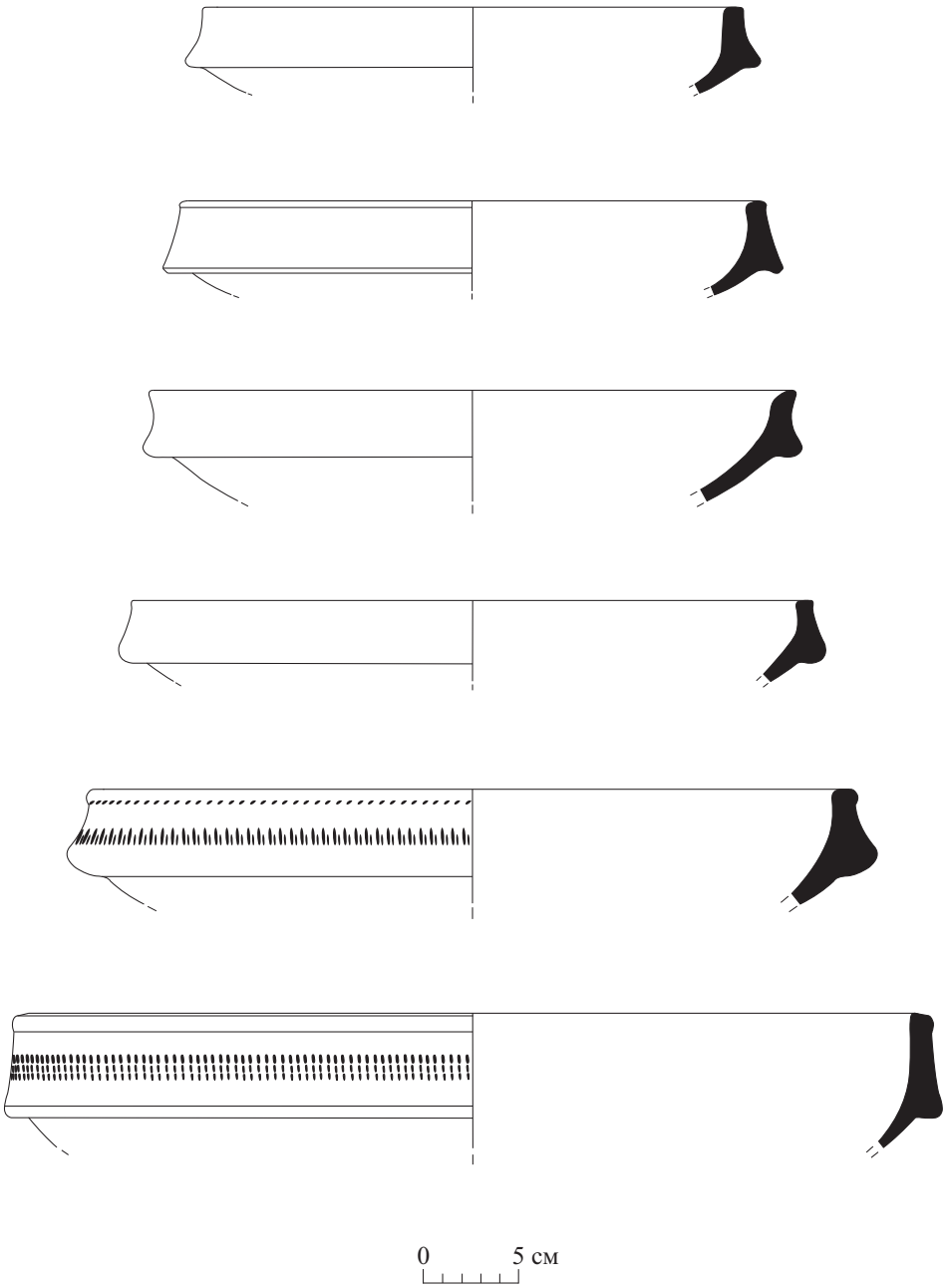

Графична възстановка на вносни съдове, открити във вътрешността на Акра.
Graphic reconstruction of import vessels, internal area of Akra.

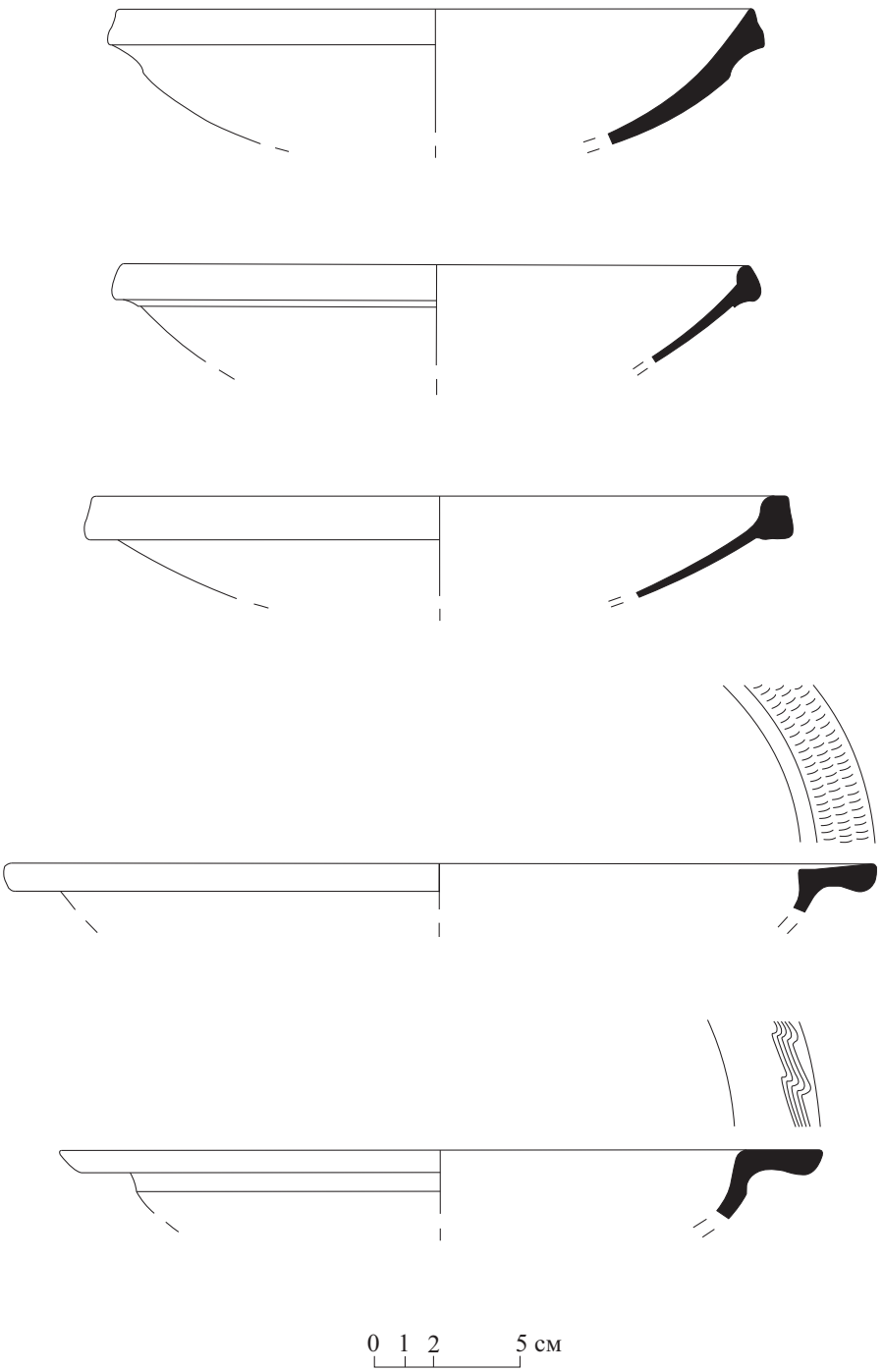

Графична възстановка на вносни съдове, открити във вътрешността на Акра.
Graphic reconstruction of import vessels, internal area of Akra.

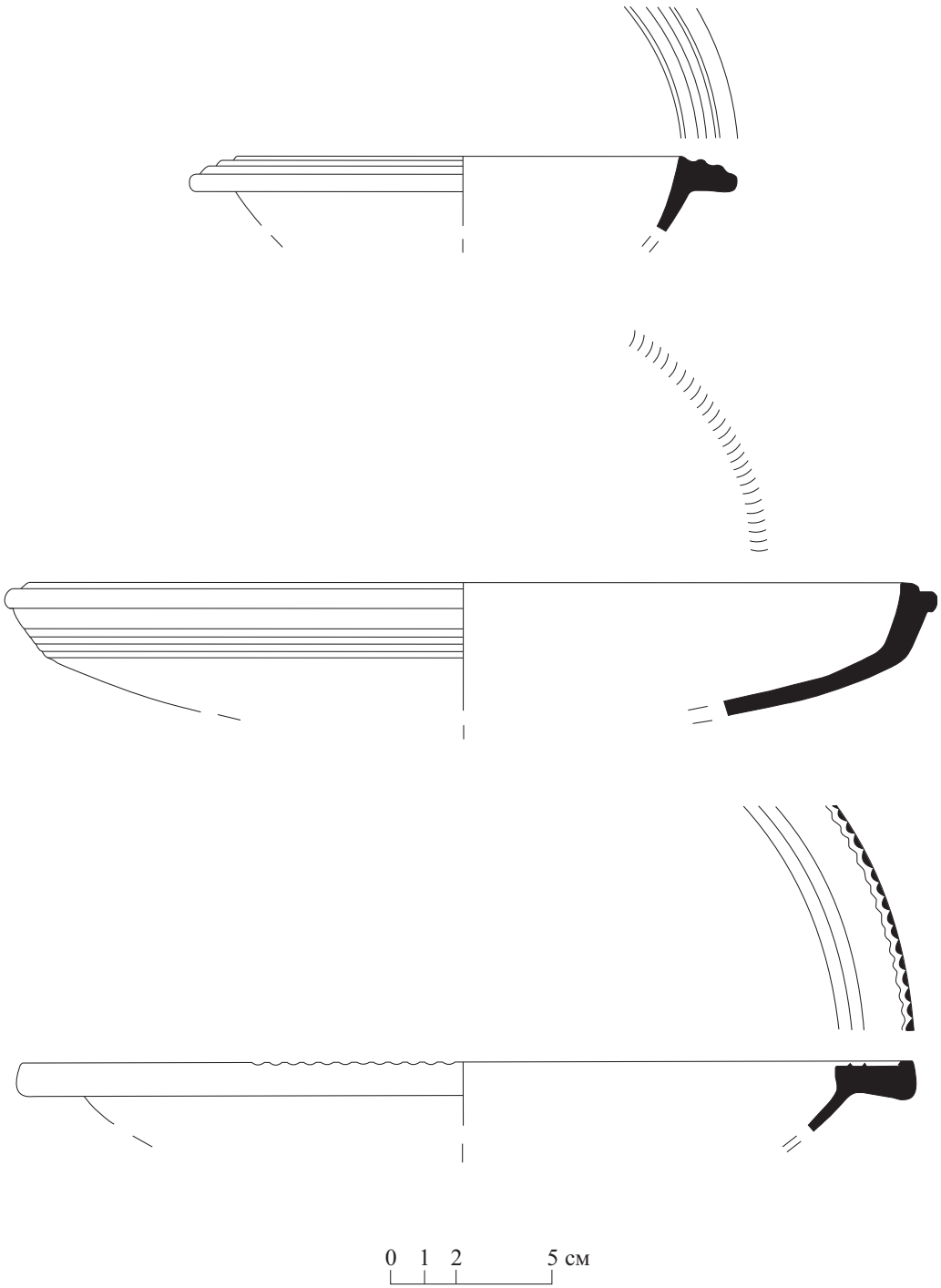

Графична възстановка на вносни съдове, открити във вътрешността на Акра.
Graphic reconstruction of import vessels, internal area of Akra.

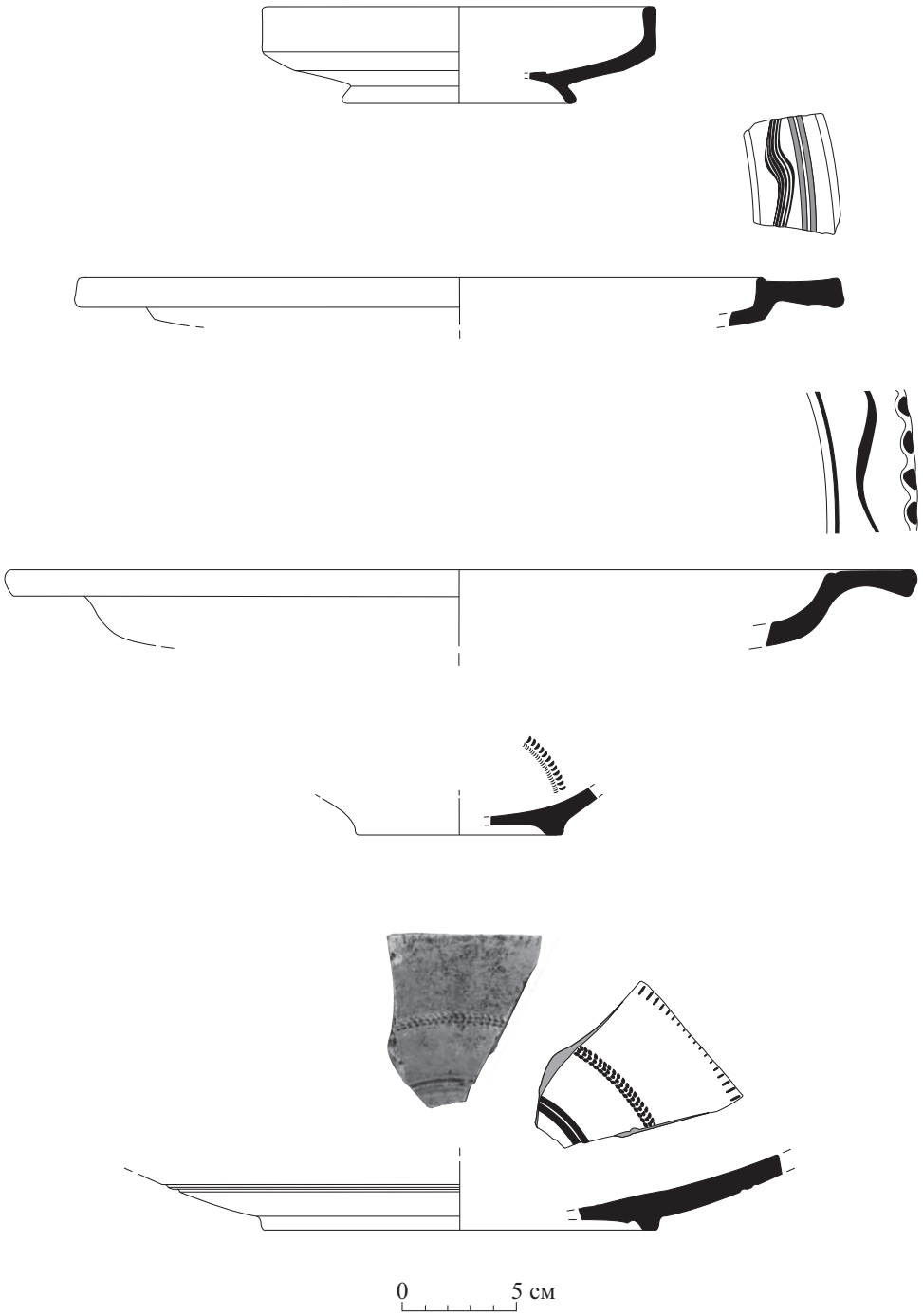

Графична възстановка на вносни съдове, открити във вътрешността на Акра.
Graphic reconstruction of import vessels, internal area of Akra.

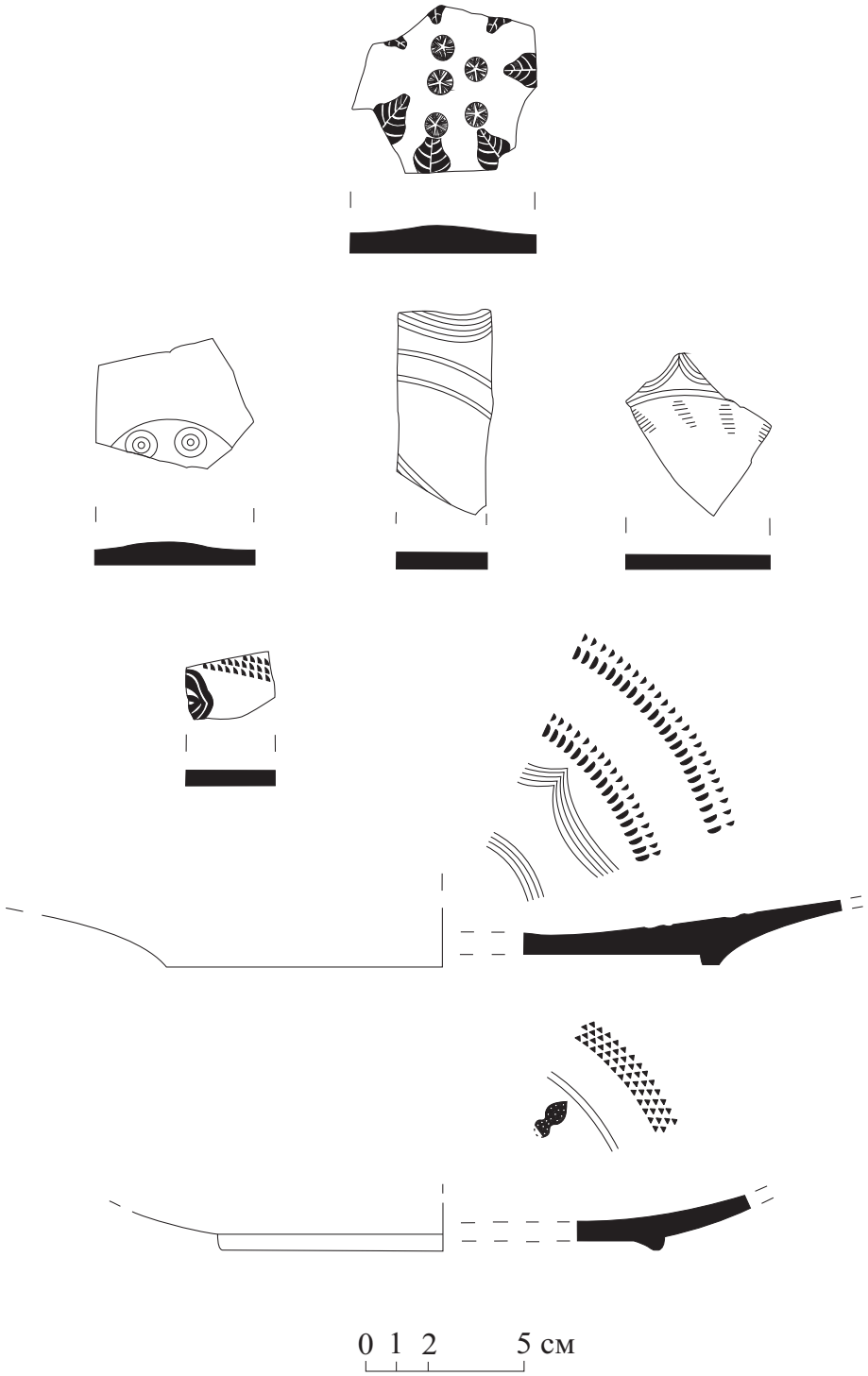

Графична възстановка на вносни съдове, открити във вътрешността на Акра.
Graphic reconstruction of import vessels, internal area of Akra.

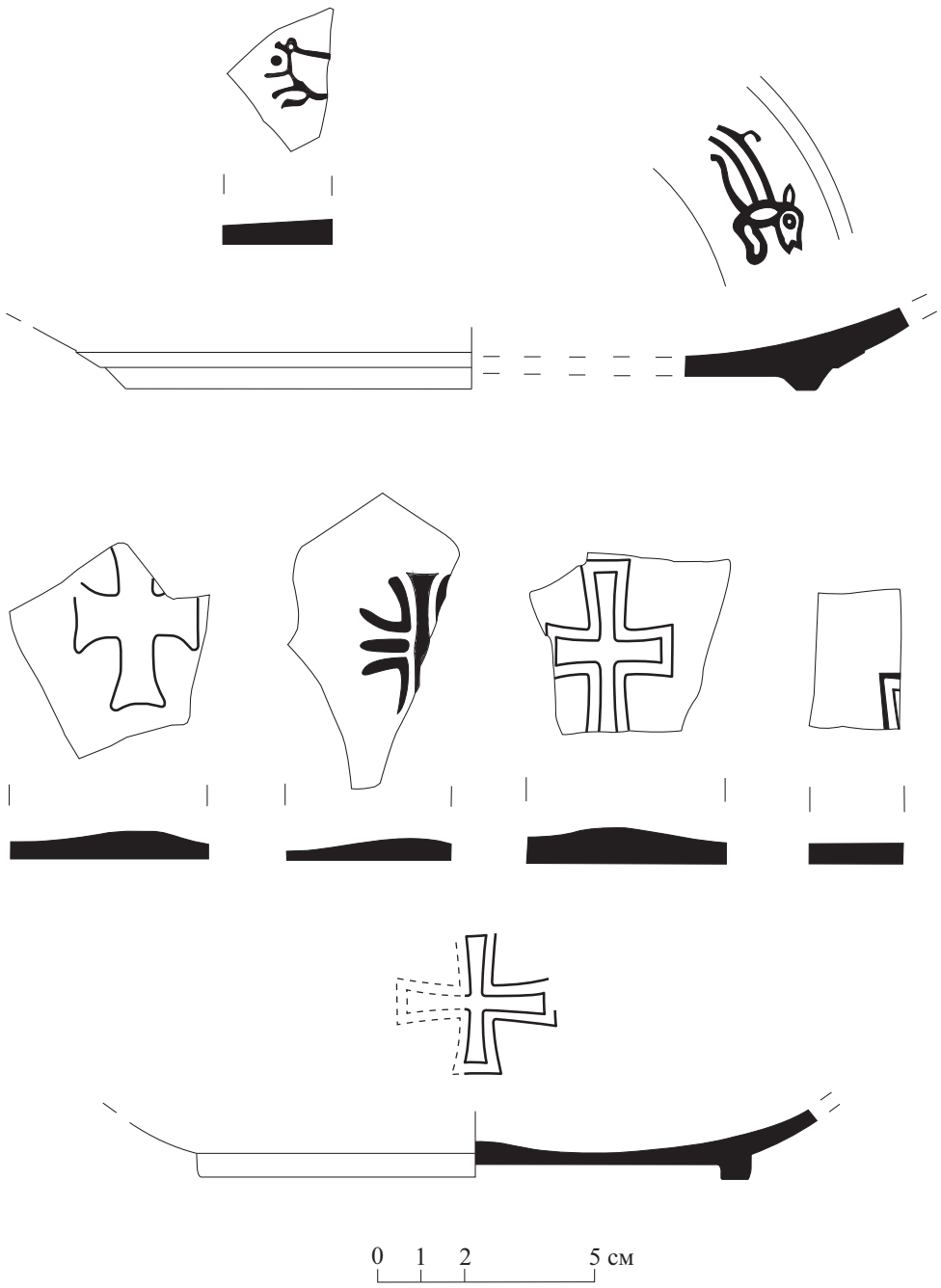

Графична възстановка на вносни съдове, открити във вътрешността на Акра.
Graphic reconstruction of import vessels, internal area of Akra.

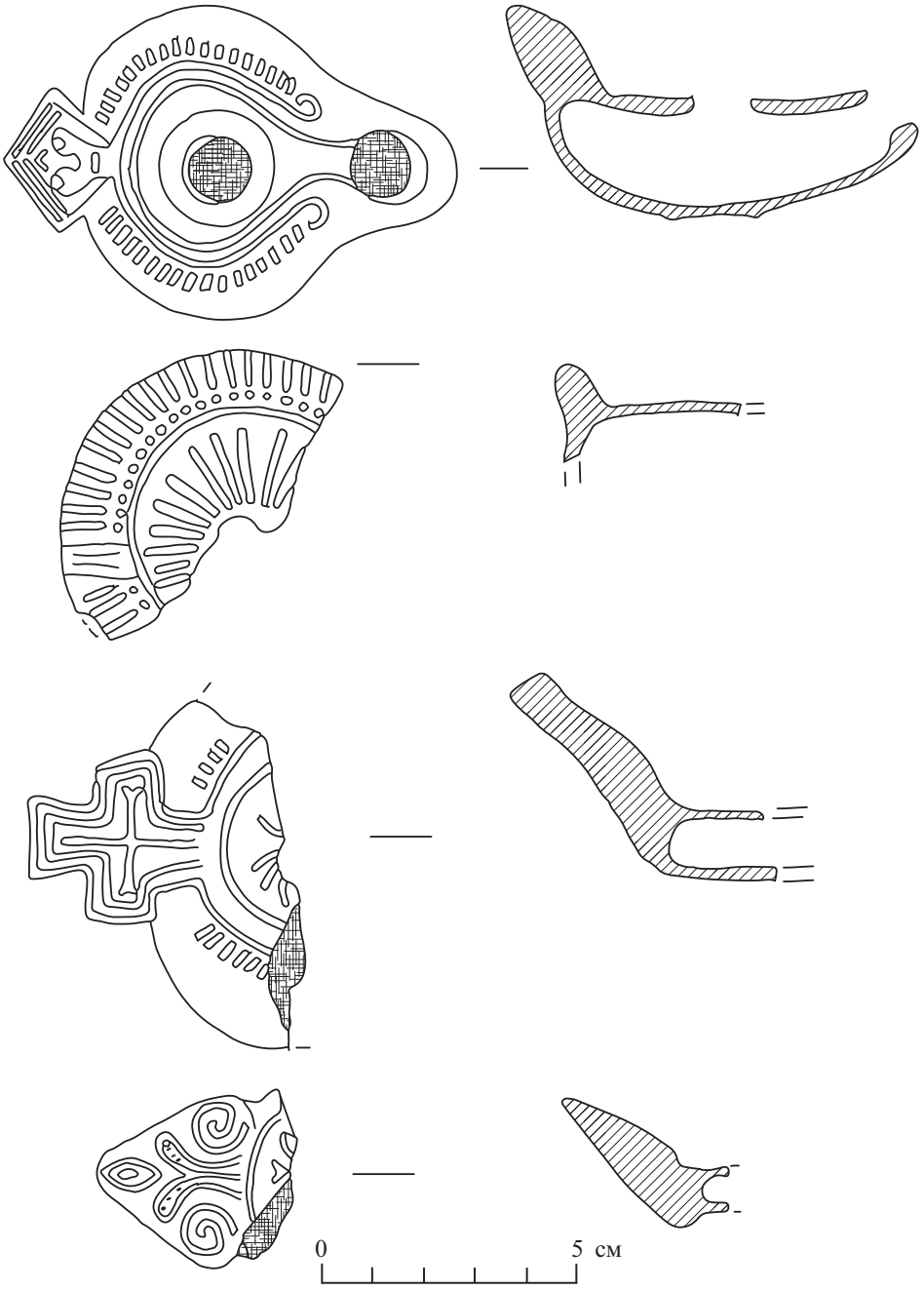

Лампи от Акра.
Lamps from Akra.

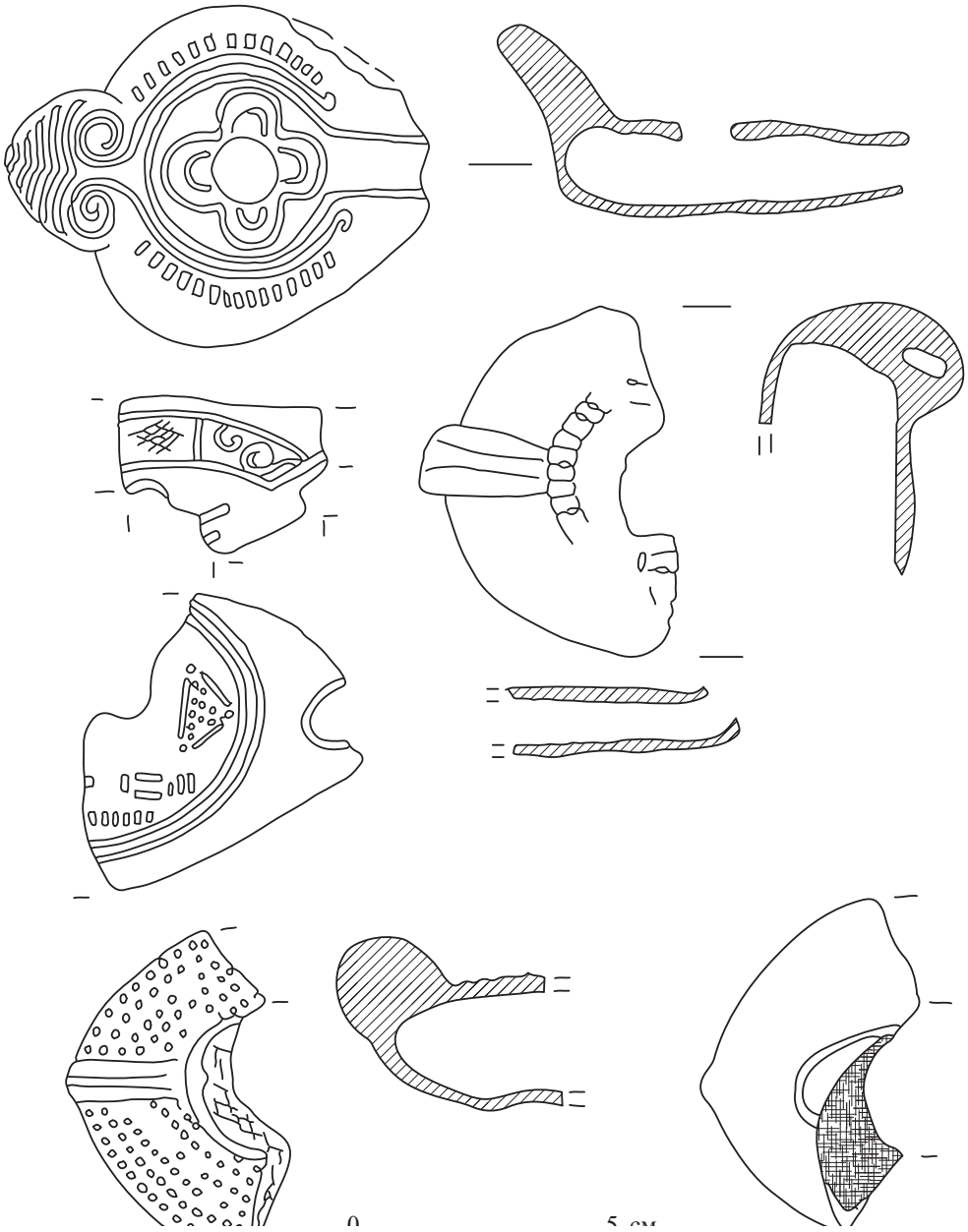

Лампи от Акра.
Lamps from Akra.

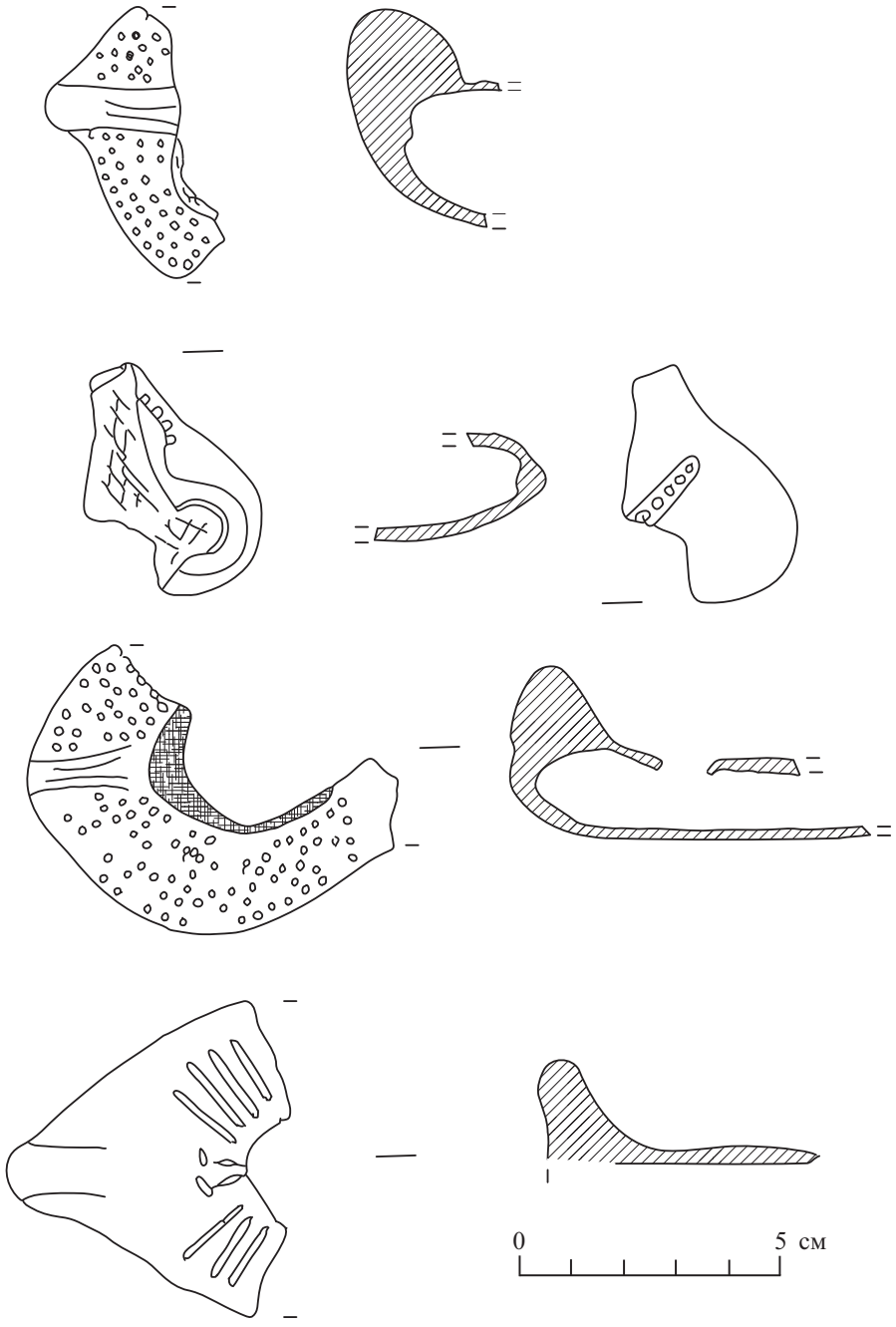

Лампи от Акра.
Lamps from Akra.

IV.3

МОНЕТИ И МЕТРОЛОГИЧНИ ПАМЕТНИЦИ

COINS AND METROLOGICAL ITEMS

При проучванията са открити 81 медни и бронзови монети, както и един златен солид и оловен печат. Всички находки са с ясен контекст на намиране и дават добра представа както за датирането на обекта, така и за монетната циркулация в Акра (Христов 2013г, 71–82).

Най-ранните монети са силно износени бронзов ас с изображение на лицевата страна бюст надясно на императрица от II век и бронзова провинциална монета от първата половина на III век. Монетите са пример на циркулиране на износени раннoримски монети, наподобяваща по диаметър фолисите от ранновизантийския период. Четири дребни медни монети от началото на V век, носещи лика на император Аркадий и неговата жена Елия Евдоксия, открити в пластове от следващото столетие, илюстрират продължителната циркулация на късноримски монети в Акра. Следват хронологически дребни номинали (AE4) от втората половина на V век, откривани около

During the excavations 81 copper and bronze coins were found as well as one gold solidus and a lead seal. All findings were uncovered in clear context and contribute to the dating of the site and to our knowledge of the coin circulation in Akra.

The earliest coins are badly worn bronze as, with the obverse bearing a bust to the right of an Empress from the 2nd century and a bronze provincial coin from the first half of the 3rd century. The coins are examples of the circulation of early Roman worn coins resembling in diameter the folles of the early Byzantine period. Four copper coins of low denomination from the beginning of the 5th century bearing the image of Emperor Arcadius and the Empress consort Aelia Eudoxia on the obverse, retrieved from layers of the next century illustrate the continued circulation of late Roman currency in Akra. Chronologically following are coins of low denomination (AE4) from the second half of the 5th century found around the fortress

крепостната стена. Те са приблизителен ориентир за времето на изграждането на стената – първите години на управлението на Анастасий.

По-голямата част от находките са бронзови фолиси и техните подразделения, циркулиращи в провинциите на Византия след реформата на император Анастасий от 491 г. Всъщност това е добра представа за ежедневната монетна циркулация във Византийската империя през VI век (Laiou, Morrison 2007, 23–42).

Сред монетите се откриват цели фолиси (40 нумии), половин фолиси (20 нумии), 10 нумии и 5 нумии. От нивото на запазеност на монетите зависи и разпознаването на различните монетарници (респективно официни), които със сигурност може да определим Кизик, Константинопол, Антиохия/Теуполис и Никомидия.

Намерените монети в повечето случаи са единични находки. Изключение прави малка колективна находка от 4 фолиси, открита в сграда в сондаж № 10. Монетите са укрити под подовото ниво на сградата. Находката може да бъде интерпретирана като съкровище, по необходимост укрито при опасност, и съгласно състоянието на човека не е било нужно те да бъдат с особено голяма стойност (Тенчова 2011). Подобна е ситуацията с петте фолиси, сечени в монетарници на Константинопол, Кизик, Антиохия, намерени укрити в долиум през 1973 г (Карайотов 1974). За сравнение трябва да спомена, че според Metlich през ранновизантийската епоха 5 фолиса са били ежедневната издръжка на един човек (Metlich 2010, 139).

wall. They are an approximate guide to the time of the wall construction, i.e. the early years of the reign of Anastasius.

The greater part of the finds consists of bronze folles and their subdivisions circulating in the provinces of Byzantium after the coinage reform of Emperor Anastasius in 491. Actually, they form a good picture of the daily circulation currency in the Byzantine Empire in the 6th century (Laiou, Morrison 2007, 23–42).

Among the recovered coins there were full folles (40 nummi), half folles (20 nummi), 10 nummi and 5 nummi. The identification of the different mints (respectively officine) depends on the level of preservation of the coins. The mints that we could with certainty identify are Kyzikos, Constantinople, Antioch/Theupolis and Nicomedia.

In most cases, the coins are single finds. The exception is a small hoard of 4 folles, found in a building, uncovered in trench № 10. The coins were hidden under the floor level of the building. The hoard can be interpreted as treasure necessarily concealed in the time of danger, therefore under the circumstances and depending on the man's state, the value of the hidden coins could not by all means be particularly high (Тенчова 2011). Similar is the case with the 5 folles issued by the mints of Constantinople, Kyzikos and Antioch, found in 1973 in a dolium (Карайотов 1974). For comparison I should mention that according to Metlich in the early Byzantine period the daily maintenance of one person

Находката с монети на император Юстиниан Велики се явява 7 случай според Бистра Божкова на колективна находка от българското Черноморие. Освен описаните монети от Иван Карайотов следва да добавим находките от гр. Варна, с. Бенковски, с. Аспарухово, централната част на комплекса Хемски порти в Източна Стара планина и гр. Поморие (Божкова 2007, 62–63, обр. 53).

Като средство за спестени парични средства можем да разглеждаме и златния фолис на император Аркадий, функционирал доста покъсно от датата на отсичане.

Най-късните монети, открити във вътрешността на Акра, са цели и половин фолис на император Маврикий Тиберий. Хронологически *terminus pos qvem* е половин фолис с отбелазана 8 година от управлението на императора, която всъщност е 589/590 г. Тук обаче трябва да бъде направена уговорката, че при бъдещи разкопки може да се очакват изненади и е напълно вероятно да се открият по-късни монети, които да се датират в самия края на VI или дори в началото на VII век. Общият брой ранновизантийски монети от Акра приблизително отговарят на откритите монети от този период от други проучени укрепени археологически обекти. Така например общият брой късноримски монети, открити в градището при с. Одърци е 149; при Аксиополис 24; при Трезмис – 107; при Диногеция – 75; при Новиодунум – 137; при Халмирис – 98; при Акре – 98; при Бизоне – 25; при Дионисополис – 106 (виж Торбатов 2002а, 187–219 и приложена литература).

was 5 folles (Metlich 2010, 139).

The find of coins issued by Emperor Justinian the Great is actually the seventh hoard from the Bulgarian Black Sea coast, according to Bistra Bozhkova. Apart from the coins described by Ivan Karayotov, we should add here the finds from Varna, the Benkovski and Asparuhovo villages, the central part of the complex Hemski porti in the Eastern Balkan Mountains and the town of Pomorie (Божкова 2007, 62–63, обр. 53).

The gold follis of Emperor Arcadius, which had circulated much later than the date of minting, could be considered a means of saving money.

The latest coins found in the inner area of Akra are both full and half folles of Emperor Mauricius Tiberius. Chronologically, a half follis marks the *terminus pos quem* – the eighth year of the Emperor's reign which is actually 589/590. Here, however, we should be cautious as we can most probably find during the future archaeological excavations later coins, dating back to the very end of the 6th or even to the early 7th century. The total number of early Byzantine coins found in Akra roughly corresponds to the number of the coins from the same period, found in other fortified archaeological sites. For example, the total number late Roman coins found in the stronghold at the Odartsi village is 149, at Axiopolis they are 24, Trezmis – 107, Dinogetia – 75, Noviodunum – 137, Halmyris – 98, Acre – 98, Byzone – 25, Dionysopolis – 106 (see Торбатов 2002a, 187–219 and the cited literature).

Без ясен контекст е открит анонимен фолис от края на X век във вътрешно пространство на приводнената правоъгълна кула в залива Вромос. Фолисът е подклас A1 на Клас А анонимни фолиси, малък модул. Най-общо монетата е отнасяна към времето на царуването на Йоан I Цимисхи (969–976 г.) (Grierson 1999, 21, fig. 39).

Тук ще представя описанието на един-единствен сфрагистичен паметник, открит във вътрешността на правоъгълна кула в най-крайния югозападен край на крепостната стена. Става дума за оловен печат. Поради продължителното пребиваване в морето той е силно износен. Като иконография той се приближава до подобни паметници, датирани за XI век, с изображение на лицевата страна на Богородица с медалион на Младенеца. В конкретния случай Богородица е седнала на трон (виж Йорданов 1993, 132–133; Jordanov 2003, 74, 72, 124, 163).

При археологическите проучвания са открити няколко интересни предмета, свързани с ранновизантийската метрология. Това са теглилки за монети и тежести от везни. Първата открита теглилка е бронзова, със сферовидна форма (диаметър 2,5 см; височина 1,7 см.) Предметът тежи 52,18 г. Върху едната страна е врязан кръст и гръцката буква „B“. Теглото, формата и знаците отговарят на екзагия с еквивалент, близък до теглото на 2 унции (Чуистова 1962, 88, табл. XIII). Нормално 2 унции тежат 54,58 г. Но при случая с екзагията от Акра трябва да се отчете факта, че предметът е горял и част от повърхностния

In unclear context, a late 10th century anonymous follis was found in the inner area of the flooded rectangular tower in the gulf of Vromos. The follis is of Class A anonymous folles, subclass A1, small module. Generally, the coin is attributed to the time of Emperor Joan I Tzimisces (969–976 г. - Grierson 1999, 21, fig. 39).

I will present here the description of a single sphragistic object, found inside the rectangular tower at the extreme southwest corner of the fortress wall. It refers to a lead seal, badly worn by prolonged stay in the sea. Iconographically, the seal resembles similar objects from the 11th century with the image of the Virgin and Child on the obverse. In this case, the Holy Mother of God is seated on a throne (See Йорданов 1993, 132–133; Jordanov 2003, 74,72, 124, 163).

Several interesting objects associated with the early Byzantine metrology were found during the excavations. These are coin and scales weights.

The first coin weight found in the site is bronze and of spheroidal shape (diameter 2.5 cm, height 1.7 cm). It weighs 52.18 g. A cross and the Greek letter “B” are engraved on one side. The weight, shape and signs correspond exactly to the exagium close to the equivalent of 2 ounces (Чуистова 1962, 88, табл. XIII). Normally, 2 ounces weigh 54.58 g. In this case, however, concerning the exagium from Akra we should consider the fact that the artefact was spoiled by fire and part of its surface corroded and therefore it lost weight. As to its

слой е корозирал, а оттам се получила загуба на тегло. Като грамаж може да се търси паралел също така и с нормалното тегло на 12 нумизми-солида. Прието е да се изчислява теглото на 12 солида на 54,57 г.

Втората теглилка също е бронзова. Притежава кръгла форма. Повърхността е вдълбана равномерно с кант по края. Върху едната страна са врязани буквите S N. Диаметър е 2,8 см, а теглото 26 г., което е тегловен еквивалент на 6 номизми. Кръглата форма на предмета кореспондира с промяната на облика на теглилките, настъпил именно в ранновизанитйския период, когато масово се използвала т. нар. Милетска цифрова азбука с буквено-цифрови обозначения върху теглилките.

Предметът е открит под рухналите керемиди в горял пласт на помещение № 8 в северния сектор.

Останалите метрологични паметници са изработени от олово и вероятно са изпълнявали функцията на контратовар при везни с неравномерен лост. Те са четири на брой и имат конусовидна форма.

weight, a parallel can be sought also with the standard weight of 12 nummi-solidi. The weight of 12 solidi is generally taken by the numismatists to be equal to 54.57 g.

The second coin weight is round-shaped and also made of bronze. An edge encircles evenly the surface. The letters S N are marked on one side. The diameter is 2.8 cm, and the weight 26 g, which is the equivalent weight of 6 nummi. The round shape of the object corresponds to the change in the appearance of the weights that occurred precisely in the early Byzantine period when the use of the so called “Miletus numeric alphabet” for alpha-numeric marking on the weights became widespread. The artefact was found under the collapsed roof tiles in the burnt layer of a room № 8 in the northern sector.

The other metrological objects are made of lead and very likely functioned as balance (contra) weight with scales of unsteady beam. They are four in number and have conical shape.

Аркадий (395–401 г.) AD, Солид, диаметър 1.8 см; Константинопол – 397–402 г., 4.30 г. offi cina H., А: Бюст на император в анфас. DN ARCADIUS PF AVG, R: CONCORDIA AVGG. Под отреза CONOB.
Obverse and reverse side of a solid of Emperor Arcadius (395–401 г.). Constantinople– 397–402, 4.30 g. officina H; A. Full-face bust of an emperor, DN ARCADIUS PF AVG; R: CONCORDIA AVGG. Beneath notch CONOB.

Аверс и реверс на бронзова монетана император Анастасий (реф. след 512 – 1.09.517 г.) 40 нумии; А: Бюст надясно. DN ANASTASIVS PP AVG; R: М кръст отляво, off B дясно.
Obverse and reverse side of a bronze coin of Emperor Anastasius (ref. after 512 – 1.09.517), 40 nummi; A. Bust to the right, DN ANASTASIVS PP AVG; R. M cross to left, off B to right.

Аверс и реверс на бронзова монета (половин фолис) на император Маврикий Тиберий. (13 август 582 г. – 22 ноември 602 г.) А: Бюст на император в анфас. Нечетлив надпис; R: К между ANNO годината на царуване.
Obverse and reverse side of a bronze coin (half follis) of Emperor Mauricius Tiberius (August 13, 582 – November 22, 602); A. Bust of an emperor, in full-face. Illegible writing; R. K between ANNO, the year of reign.

Аверс и реверс на бронзова монета на Юстиниан Велики (1 август 527 – 14 ноември 565 г.) – 10 нумии; А: Бюст надясно с диадема, облечен в броня; Нечетлив надпис PP AVG; R: I с кръст отгоре между неясни букви и две звезди.
Obverse and reverse side of a bronze coin of Justinian the Great (August 1, 527 – November 14, 565), 10 nummi; A. Bust to right with diadem, clad in armour. Illegible writing PP AVG; R. I with a cross on top between ambiguous characters and two stars.

Аверс и реверс на бронзова монета на Юстиниан Велики (1 август 527 – 14 ноември 565 г.) – 10 нумии; А: Бюст в анфас с диадема, облечен в броня; Нечетлив надпис PP AVG; R: I с кръст отгоре между неясни букви и две звезди.
Obverse and reverse of a bronze coin of Justinian the Great ((August 1, 527 – November 14, 565), 10 nummi; A. Bust to right with diadem, clad in armour. Illegible writing PP AVG; R. I with a cross on top between ambiguous characters and two stars.

Аверс и реверс на монета от IV век, открита в Акра.
Obverse and reverse side of a coin from the 4th c. found in Akra.

Аверс и реверс на бронзова монета (фолис) на император Маврикий Тиберий. (13 август 582 г. – 22 ноември 602 г.) А: Бюст на император в анфас. Нечетлив надпис; R: М между ANNO годината на царуване.
Obverse and reverse side of a bronze coin (follis) of Emperor Mauricius Tiberius (August 13, 582 – November 22, 602); A. Bust of an emperor, in full-face. Illegible writing; R. K between ANNO, year of reign.

Аверс и реверс на бронзова монета (фолис) на император Юстин II (15.11.569 г. – 15.11.570 г.) AE – 40 нумии; А: Императорска двойка на трон; DN IVSTI/ NVS PP AVG; R: М горе кръст; ANNO ляво; Година Ч вдясно; служебна буква B; под отреза NIKO.
Obverse and reverse side of a bronze coin (follis) of Emperor Justin II (15.11.569 – 15.11.570) AE – 40 nummi; A. Imperial couple on a throne; DN IVSTI/ NVS PP AVG; R. M a cross on top; ANNO left; year Ч right; official character, bellow notch NIKO.

Колективна монетна находка на фолиси, открити в южния сектор на Акра с лика на император Юстиниан Велики.
Hoard of folles discovered in the southern sector of Akra with the image of Emperor Justinian the Great.

Аверс и реверс на оловен печат от XI век, открит в пръвогълна кула в залива Вромос.
Obverse and reverse side of a lead seal, 9th c., found in the rectangular tower in the gulf of Vromos.

Екзагии от Акра.
Exagia from Akra.

Оловни тежести.
Lead weights.

IV.4

СОЗОПОЛ И НЕГОВИТЕ ОКОЛНОСТИ ПРЕЗ VI ВЕК. КРАЯТ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА АКРА

SOZOPOL AND THE SURROUNDINGS IN THE 4TH CENTURY. THE END OF EARLY BYZANTINE AKRA

Крепостта при нос Акра е построена през втората половина на V век и по-вероятно през първите години на управление на император Анастасий. За датировка е послужил контекста на намиране на дребни бронзови номинали (AE4), отсечени преди реформата на Анастасий. Монетите бележат специфична зона около крепостната стена, подови нива на стопански помещения от вътрешна страна на стената, в насипи, в яма пред самата стена.

Построяването на стената е под влияние на т.нар стимул на натиска от варварите, които през първата четвърт на V век сериозно опустошават околностите на Созопол.

Акра е просъществувала до аварските нашествия през 80-те години на века. Крепостната стена е защитавала реално използвана площ от близо 12 дка от общо 36 дка максимално

The fortress on Cape Akra was constructed in the second half of the 5th century and more probably in the early years of the reign of Emperor Anastasius. The dating is based on the context of small bronze coins of low denomination (AE4), issued before the coinage reform of Anastasius. The coins mark the specific area around the fortress wall, floor levels of farm premises inside the wall, an embankment and pit in front of the wall.

The wall was constructed on the spur of the moment, i.e. the so called impulse of pressure, when in the first quarter of the 5th century the barbarians badly devastated the surroundings of Sozopol.

Akra existed until the Avar incursions in the 480s. The fortress wall could protect the actually used area of nearly 12 daa of the 36 daa maximum

разгърната част на носа в основата си до морското равнище.

Относно нейното предназначение е още рано да се правят крайни заключения, но като работна хипотеза предполагам, че тя се числи към т. нар. укрепени полуградски селища (Динчев 2006, 9–10). Селището е възникнало чрез целенасочено създаване върху неусвоен терен, а не чрез структурна трансформация от по-ранна селищна единица. Тази констатация важи за всички сектори на нос Акра. То е притежавало две (засега!) обществени сгради, за чието съществуване имаме бегли податки. Първата сграда е църква, за чието съществуване свидетелстват множеството мраморни фрагменти. Тук трябва де се има предвид, че към края на V–VI в. християнските култови сгради задължително присъстват и почти винаги доминират в структурата на всяко по-значително укрепено селище (Динчев 2006, 16).

Другата сграда е разположена на най-високата проучена част на носа – сграда № 8. Тя видимо се откроява от другите сгради на Акра поради масивния си градеж и издължени пропорции, външен ограден зид, обособяващ голямо открито пространство, интегрирано към основната сграда. Вероятно постройката е имала обществени функции – седалище на управителя на крепостта или висш духовник.

Като обществени би следвало да определим вкопаните питоси между крепостната стена и първата група (редица) от жилищни сгради във вътрешността на крепостта.

По традиция развитието на укре-

total area of the cape in its base at the sea level.

Concerning its purpose, it is too early to draw final conclusions, but as a working hypothesis, I suggest that it belonged to the settlements referred to as "fortified semi-urban settlements" (Динчев 2006, 9–10). Akra emerged through deliberate creation on an unsettled area rather than through a structural transformation of an earlier populated neighbourhood. This applies to all sectors on Cape Akra. It had (for now) two public buildings, for the existence of which we have vague clues. The first building was a church, a reality evidenced by lots of marble fragments. We should, however, bear in mind that at the end of the 5th–6th century the Christian religious buildings were a must and almost always dominated in the structure of every more significant fortified settlement (Динчев 2006, 16).

The other building is located on the highest researched part of the cape; it is registered as № 8. It clearly stands out against the other buildings in Akra with its massive construction and extended proportions, external fencing wall separating a large open space integrated into the main building. Perhaps the structure had some public function – the seat of the governor of the fortress or maybe of a senior priest.

The pithoi, inserted into the ground between the fortress wall and the first row of dwelling-houses inside the fortress, should also be defined as public, i.e. used by the community.

Traditionally, the development of the fortified settlements in the con-

пените селища в разглеждана епоха е съпроводено с увеличаване на обитаващото ги население, което нерядко води до пренаселеност на защитените им площи към края на V–VI в (Динчев 2006). В сравнение с Акра може да се посочи, че в изследваните сектори на Шуменския хисарлък са открити останки на „над 60 сгради“ от IV – първата половина на V в., и на „над 200... сгради“ от края на V–VI в (Антонова, 1975, 23–24; Антонова, 1981, 18).

Близък паралел на гъстозастроена вътрешна площ от крепости в епохата са укрепените селища: Големаново кале при Садовец (Bersu 1938, 32, fig. 1); Хисарлъка при гр. Шумен (Антонова 1981, 22); Укрепеното селище при Соколарци (Микулчик 1999, 271); Градището при Габрово (Койчева 1992, обр. 5).

Вътрешността на крепостта Акра се отличава с големия брой домакинства, представени с едноделни, едноетажни жилищни помещения. Общият брой на тези постройки вероятно ще надхвърли цифрата 150. Бележките върху демографския потенциал на Акра са твърде условни, но те се базират на предложението, че при 12 дка вътрешна площ поне 10 дка са били гъсто застроени с еднотипни жилища, за които вече споменах. При положение, че в 1 дка площ се побират около 15 постройки, то вероятно общият брой на домакинствата е бил поне 150. Това прави населението зад крепостните стени около 300 човека при положение, че броят на хората, обитаващи една сграда са били минимум 2 човека. Тук следва да добавим и известен

sidered period is accompanied by an increase in the population, occupying them, which at the end of the 5th–6th century, often led to overcrowding of their protected areas (Динчев 2006). To better understand the situation in Akra, we should say that in the researched sectors of the Shumen Hisarlak the archaeologists uncovered the remains of “over 60 buildings” from the 4th – first half of the 5th century and “over 200…buildings” from the end of the 5th–6th century (Антонова, 1975, 23–24; Антонова, 1981, 18).

Closer examples of densely build-up protected areas in fortresses from the period are the fortified settlements in Golemanovo kale near Sadovets (Bersu 1938, 32, fig.1), Hisarlaka at Shumen (Антонова 1981, 22), the fortified settlement at Sokolartsi (Микулчик 1999, 271), Gradishteto at Gabrovo (Койчева 1992, обр.5).

The internal terrain of Akra features a large number of households represented by one-room and one-storey dwellings. The total number of these buildings is likely to exceed 150. The considerations on the demographic potential of Akra are too conditional, but they are based on the opinion that of 12 daa of internal area at least 10 daa were densely built up with identical dwellings already mentioned above. Bearing in mind that in an area of 1 daa, approximately 15 houses could be built, the total number of the households with great probability would reach at least 150. This calculation indicates a population of about 300 people behind the walls, provided that the number of the people living in one building was

брой домакинства извън крепостните стени на Акра, а и вероятно постройки, разположени по целия полуостров Свети Никола, които са били интегрирани към крепостта, която през VI век е била главното селищно ядро в района между нос Атия и западната акватория на Созопол (виж методика за изчисления на демографския потенциал на древни градски селища и литература – Стоянов 2005, 203–227).

Какво е мястото на Акра в историята на Созопол и неговата територия?

В резултат на административно-териториалните реформи на императорите Диоклециан и Константин Велики западнопонтийските градове и техните прилежащи територии, включени в диоцеза Тракия от префектура Илирик, се оказват в подстъпите от североизток към новата столица Константинопол – по протежение на един традиционно предпочитан от номадските племена сухопътен маршрут от източноевропейската степ през Дунавската делта и Западното Черноморско крайбрежие към Източното Средиземноморие (Велков 1959, 55–56; Велков 1963, 25 сл.). Близкото разположение до Аполония, Анхиало и Деултум превръщат Акра в стратегически пункт по западното черноморие на провинция Хемимонт през ранновизантийската епоха. Тук трябва да се подчертае, че в условията на почти непрекъснат и нарастващ в натиск от варварските племена по суша, морето се оказва единствено възможната комуникационна среда в империята. Големите крайбрежни градове на Скития (Дионисополис, Акре), Втора Ми-

minimum 2 men. Here we should add a number of households outside the walls of Akra and possibly buildings located throughout the peninsula of Sveti Nikola that were integrated into the fortress, which in the 6th century was the main urban nucleus in the area between Cape Atia and the western aquatory of Sozopol (See the methodology on calculation of the demographic potential in the ancient urban settlements and the literature: in Стоянов 2005, 203–227).

What is the place of Akra in the history of Sozopol and its surroundings?

As a result of the administrative and territorial reforms of the emperors Diocletian and Constantine the Great, the West-Pontic cities and their surroundings, included into the diocese of Thrace, Praefectura Illyricum, found themselves in the north-eastern approaches to the new capital Constantinople – along one traditionally favoured by the nomadic tribes land route from the East-European steppes through the Danube Delta and the western Black Sea coast to the Eastern Mediterranean (Велков 1959, 55–56; Велков 1963, 25 сл.) Due to the proximity of Akra to Apollonia, Anchialo and Deultum turned the fortified settlement into a strategic point on the western Black Sea coast of the province of Haemimont in the early Byzantine period. It should be emphasized here that under the almost continuous and increasing pressure of the barbaric tribes on land, the sea proved to be the only possible communication environment in the empire. The large coastal cities of Scythia (Dio-

зия (Одесос) и Хемимонт (Анхиало, Месемврия, Созопол, Деултум) се оказват естествен притегателен център за населението от крайградския хинтерланд и вътрешността. Все по-често флотата осигурява единствено надеждна връзка между тях и столицата. Акра всъщност е пример за междинно укрепено звено между споменатите големи селища по крайбрежието.

Акра просъществува едно столетие, изпълнено с големи исторически превратности както за Източната римска империя изобщо, така и за района на Созопол. Всъщност времето на възникване на селището на Акра съвпада с промяната на името на древния град Аполония на Созопол.

През VI век християнски Созопол притежава епископия, която е самостоятелна в рамките на Адрианополската архиепископия на провинция Хемимонт (Панайотова, Дражева 2003, 218). Както в Созопол, така и на Акра се изграждат големи християнски базилики. Тук трябва да се спомене, че освен пристанището на Созопол, условия за акостиране на по-големи кораби са налице и в залива Вромос до Акра. На практика след Константинопол и Созопол на север Вромос е първото удобно място за акостиране на кораби и доказателство за това са откритите керамични съдове в залива при подводни проучвания през 2012 г. (Христов 2013, 611–613).

През шести век в околностите на Созопол и в самия него се случват няколко известни исторически събития, които вероятно са се отразили и на живота на местното население на

nysopolis, Acre), Moesia Secunda, Odessos) and Haemimont (Anchialo, Mesemvria, Sozopol, Deultum) became a natural appealing center for the population both from the suburban hinterland and the interior region. Increasingly, the fleet provided the only reliable connection between them and the capital. Akra is actually an example of a midway fortified link between these large settlements on the seaside.

Akra experienced a century marked by historic vicissitudes of both the Eastern Roman Empire in general and the region of Sozopol in particular. Actually, the time when the settlement emerged on the cape coincides with the replacement of the name of the ancient Apollonia with that of Sozopolis.

In the 6th century, the Christian Sozopolis had an independent diocese within the Adrianople Archdiocese of the Haemimont Province (Панайотова, Дражева 2003, 218). Both in Sozopol and Akra, large Christian basilicas appeared. It should be mentioned here that apart from the harbour of Sozopol favourable conditions for convenient berthing of large vessels existed also at Akra, in the gulf of Vromos. Practically, after Constantinople and Sozopol to the north, Vromos is the first convenient place for the vessels to swing at anchor. Evidence of that is the ceramic ware uncovered in the gulf during the underwater surveys in 2012 (Христов 2013).

In the 6th century, in Sozopol and its surroundings, several well-known historical events occurred that might have affected the life of the local

полуостров Св. Никола.

На първо място трябва да спомена бунтът на Виталиан. Виталиан останал в историята със своя бунт срещу император Анастасий I през 513–515 г. Като началник (комес) на федератите той оглавил техния бунт срещу Константинопол. Федератите били огромни маси от хора с неримски произход, които доброволно или насила били заселвани в обезлюдени територии на късноримската империя срещу задължението да пазят крепостите и обработват земята. Естествено, отношенията с римската власт били регламентирани. Така например те получавали парично обезщетение срещу своите повинности, но много често били мамени от провинциалната власт и се стигнало до въпросния бунт, който в известна степен засегнал и района между Анхиало и Созопол. И двата града били временни бази за Виталиан, а техните околности контролирани при няколкото неуспешни похода срещу Константинопол (Христов 2009, 227–236; виж извори: Анастасий Библиотекар 1960, 222–777; Комес Марцелин. 1958, 308–318; Виктор Тунунски 1958, 368–371; Йоан Антиохийски 1960, 26–40; Теофан Изповедник 1960, 226–289).

Както пише Йоан от Антиохия „след като бил лишен от държавна издръжка на така наречената заплата на федератите, той насъскал войсковите части на Скития и Тракия, които освен това били недоволни от безчинствата на тамошния стратег Ипатий, и без мъка ги обедил първи да започнат военни действия и всякакви беззакония". Ипатий бил син на

population on the peninsula of Sveti Nikola.

In the first place, it is the rebellion led by Vitalian. Vitalian remained in history because of his revolt against Emperor Anastasius I in 513–515. As a head/general (comes) of the foederati he headed their rebellion against Constantinople. The foederati were huge masses of people of non-Roman origin, who voluntarily or forcibly were settled in the depopulated territories of the late Roman Empire in return for the obligation to keep the fortresses and cultivate the land. Naturally, their relationship with the Roman authorities was regulated. For example, they received financial compensation for their service, but they were very often deceived by the provincial authorities. This caused their grievances and led to the rebellion, which to some extent affected the area between Anchialo and Sozopol. Both cities served as temporary bases for Vitalian, and their surroundings were controlled over in the several unsuccessful expeditions against Constantinople (Христов 2009, 227–236).

As John of Antioch writes "after… he was deprived of the so-called foederati's "annonae" i.e. provisions, he provoked the troops in Scythia and Thrace, who were anyway dissatisfied by the outrages of the local strategos Hypatius, and easily persuaded them to open hostilities and all sorts of wrong". Hypatius was the son of the Patricius Secundine and a nephew of Emperor Anastasius. In 513, he was the commander (magister militum) of the Roman troops in Thrace. The

патриция Секундин и сестреник на император Анастасий. Той бил военачалник на римските войски в Тракия през 513 г. Именно него сочили федератите като главният виновник за неизплатените заплати.

Със своите първи действия Виталиан показал, че е добър стратег и политик. Той погубил заместниците на Ипатий, подкупил дукса (началник на провинциалните войски) на Мизия Максенций и още един знатен офицер. Йоан Антиохиски пише, че Виталиан събрал армия от 50 000 души, напълно реално число за онази епоха, и ги повел срещу Константинопол. Според Комес Марцелин армията, която той събрал за три дни, се състояла от повече от 60 000 конници и пехотинци. Виталиан бързо достигнал предградията на столицата, където се установил на лагер. Анастасий Библиотекар отбелязва, че всъшност народът бил пожелал Виталиан за император.

Докато претендентът за властта застрашавал Константинопол, Анастасий не губел време и използвал стари похвати на римската дипломация. Провел преговори с първите офицери на Виталиан в негово отсъствие, изпратил стратега Патрикий да склони бунтовника да спре обсадата на столицата. Очевидно първия поход срещу Анастасий бил преустановен чрез щедри обещания на императора. Когато Виталиан оттеглил войските си от проливите (514 г.), властта назначила някой си Кирил за началник на войските в Тракия. Йоан Антиохийски, който е сравнително най-подробен за събитията, които описвам, пише, че Кифоederati blamed him as the major culprit for the unpaid provisions.

With his first actions Vitalian showed that he was a good strategist and politic. He punished Hypatius's subordinate commanders, bribed Dux Maxentius, head of the provincial troops in Moesia and another officer of noble rank. John of Antioch writes that Vitalian assembled an army of 50000 men, a completely realistic number in that time and led them against Constantinople. According to Comes Marcellinus the army that Vitalian had gathered in three days, consisted of over 60000 cavalry and infantry. Vitalian quickly reached the outlying residential districts of the capital, where they camped and blockaded the landward side of the city. Anastasius the Librarian notes that people were actually willing Vitalian for an emperor.

While the pretender to the throne threatened Constantinople, the emperor Anastasius did not waste time and applied some old techniques of the Roman diplomacy. In the absence of Vitalian, he negotiated with the first-rank officers and sent the strategos Patricius to persuade the militants to stop the siege of the capital. Obviously, the first campaign against Anastasius was interrupted by the generous promises of the emperor. When Vitalian withdrew his troops from the straits (514), a Cyril was appointed commander of the army in Thrace (magister militum per Thracias). John of Antioch, relatively the most detailed writer on these events says that Cyril was "a man, smart and experienced in warfare".

рил бил „умен и опитен във военното дело мъж".

По друг начин описва новоназначения началник на тракийските войски Комес Марцелин. Той пише, че след като превзел нощем Одесос, Виталиан намерил Кирил „който бил по-скоро женкар, отколкото предприемчив военачалник, като спял между две наложници. Той го измъкнал, веднага го заклал с гетския си меч и се обявил явно и открито за враг на император Анастасий". Сведенията на Марцелин са важни, защото намекват, че едва след тези действия Виталиан претендирал за императорска власт.

Контрамерките на Анастасий не закъснели. Императорът събрал 80 000 войници. Назначил племеника си Ипатий за върховен военачалник на похода и изпратил заедно с него офицера Алатар (скит по произход), който заместил обезглавения Кирил като стратег на тракийските войски. За важността, която императорът отдал на този поход срещу Виталиан говори фактът, че в него се включил и ковчежника на императорското съкровище Теодор.

След няколко незначителни сражения императорската армия понесла първата си сериозна загуба. Бил убит придворният аристократ Юлиан. Както разказва Йоан Антиохийски, голямо сражение между Виталиан и Ипатий се състояло при Акрида (дн. Калиакра). Хуните на узурпатора унищожили по-голямата част от войската на Ипатий. По повод описваните събития Йоан Антиохийски пише нещо важно: „След това Виталиан завзел всички крепости и

Quite differently the newly-appointed commander of the Thracian army is described by Comes Marcellinus. He writes that after Vitalian captured Odessos in the night, he found Cyril "who was more of a womanizer rather than enterprising military leader, sleeping between two concubines. He pulled him out and immediately slaughtered him with his Getic sword and openly declared himself an enemy of Emperor Anastasius". The particulars chronicled by Marcellinus are important as they suggest that Vitalian had not claimed the emperor's throne before these events.

The countermeasures of Anastasius followed immediately. The emperor gathered 80000 soldiers. He appointed his nephew Hypatius the supreme commander of the expedition and sent with him the officer Alathar (a Scythian by origin) to replace the decapitated Cyril as a strategos of the Thracian army. The fact that Emperor Anastasius included the imperial treasurer Theodore in the campaign against Vitalian indicates the great importance he attached to it.

After several minor skirmishes the imperial army suffered its first serious loss. The court aristocrat Julian was killed. According to John of Antioch, a significant battle between Vitalian and Hypatius took place at Akrida on the Black Sea (today Kaliakra). The Huns of the usurper destroyed the greater part of the army of Hypatius. In connection with the described events, John of Antioch wrote something very important: "Then Vitalian captured all the fortresses and cities in Scythia and Moesia, and all

градове в Скития и Мизия; всички се страхували от него и го признали за император.”

Късметът на узурпатора проработил и след като овладял със сила днешна Добруджа и Северна България. Император Анастасий изпратил висши придворни с хиляда златни литри (либри) при хуните с цел да ги подкупят. Златото, с което императоръ се надявал да всее разкол между съюзниците на Виталиан, всъщност било 72 000 златни римски номизми – цяло съкровище за времето си. Това съкровище попаднало с хитрост при Виталиан след като заловил пратениците в Созопол и превзел самия град. Историците твърдят, че всъщност Созопол бил опасан за пореден път с крепостна стена преди времето, когато траял бунта на Виталиан (Димитров 2012, 188).

Бунтът на новия претендент за властта придобил застрашителни за столицата размери. В Константинопол започнали размирици и бил убит началника на нощната стража, някой си Гета. Скоро Виталиан се озовал пред столицата с флот от 200 кораба, а по суша атакувал с пехотни части и конница.

Отново проработил стария римски закон на подкупите. Този път бил подкупен самия Виталиан, на който му бил обещан поста стратег на Тракия и сумата от 5000 златни литри. Малко след като била вдигната обсадата на Константинопол, Виталиан отново се разбунтувал. Това станало в края на 514 г. На следващата година той отново се появил с войските си пред столицата. В решително сражение той загубил и избягал в про-

were afraid of him and recognized him as emperor”.

The luck was once again on the side of the usurper after he conquered present Dobrudzha and North Bulgaria. Emperor Anastasius sent senior courtiers with a thousand litrai (libra) of gold to the Huns to bribe them. The gold, which the Emperor hoped to sow dissent among Vitalian’s allies, was actually 72000 gold Roman nomismata, a true treasure of coins at the time. Vitalian, however, laid hands on this treasure after he captured the envoys in Sozopol and then conquered the city itself. The historians argue that actually Sozopol was surrounded with the consecutive wall sometime during Vitalian’s revolt.

The revolt of the new contender for power acquired alarming proportions to the capital. The situation in Constantinople worsened due to the violent outbursts of lawlessness and one Getha, head of the night watch was killed. Soon Vitalian found himself in front of the capital with a fleet of 200 sea vessels and attacked by land with infantry and cavalry.

Again the old Roman practice of bribing came to help. This time Vitalian himself was bribed – he was given the promise of promoting to the position of strategos of Thrace and the amount of 5000 gold litrai.

Shortly after the siege of Constantinople was raised, Vitalian rebelled again. This happened at the end of 514. Next year he re-appeared with his troops at the capital. In the decisive battle he was defeated and fled in the Province of Scythia Minor. Thus the revolt was terminated.

винция Малка Скития, с което бунтът бил прекратен.

Хронистът Виктор Тунунски разказва, че Виталиан бил приет от император Юстин I, който го назначил за магистър на войската. За съжаление авантюристичния живот на Виталиан завършил в императорския дворец на Константинопол с убийство, организирано от бъдещия владетел Юстиниан.

През 590 г. император Флавий Маврикий Тиберий Август, известен повече като Маврикий, посетил Анхиало и някои съседни крепости, за да контролира тяхното възстановяване. За пребиваването на император Маврикий в Тракия сведения са ни оставили Теофан Изповедник и Анастасий Библиотекар.

През 592 г. императорът превел през проливите войските си от малоазийските теми на империята в Тракия. Това станало през пролетта и Маврикий заедно с предните войскови части отишъл да разгледа опустошенията, които аварите причинили в тракийските земи. През това време, както пише Теофан, станало слънчево затъмнение. Същият хронист много лаконично споменава, че императорът посетил Анхиало (дн. Поморие), но бързо се върнал в столицата, където го очаквали пратеници на персите и франките.

Краят на ранновизантийска Акра може да се свърже със събития, станали около самия края на VI век. Ако приемем, че най-късната монета, открита в Акра, бележи този процес (фолис на Маврикий Тиберй от 590 г.). През 591 г. император Маврикий Тиберий подготвя поход в

The chronicler Victor of Tununa says that Vitalian had been received by Emperor Justin I, who appointed him magister militum of the army. Unfortunately, the adventurous life of Vitalian ended in the imperial palace in Constantinople – he was murdered and the plot against him was organized by the future ruler Justinian.

In 590 Emperor Flavius Mauricius Tiberius, better known as Maurice, visited Anchialo and some neighbouring fortresses to supervise their rebuilding. The stay of Emperor Mauricius in Thrace is chronicled by both Theophanes the Confessor and Anastasius the Librarian.

In 592 the emperor shipped through the straits his troops from Asia Minor to Thrace. This took place in the spring and Mauricius together with the front military units went to examine the devastations in the Thracian lands caused by the Avars. As Theophanes writes a sun eclipse occurred during that time. He also mentions in a few words that the emperor visited Anchialo (present-day Pomorie), but quickly returned to the capital where messengers of the Persians and the Franks were waiting for him.

The end of the early Byzantine Akra can be connected to events that had occurred about the very end of the 6th century, if we assume that the latest coin found in Akra marked this process (follis of Mauricius Tiberius from 590). In 591 Emperor Mauricius Tiberius arranged a campaign towards Anchialo because of the impending doom that the Avars and

посока Анхиало поради надвиснала заплаха на града и околностите от авари и славяни. След дълъг преход императорът се разполага на стан около града, където остава в лагера около 15 дни. Много скоро е принуден да се завърне в Константинопол. Именно тогава аварският хаган се придвижва към Анхиало, откъдето извършва опустошителния си поход към крепостта Чорлу в Източна Тракия (ГИБИ 1958, 294).

Вероятно по това време населението на Акра напуска организирано крепостта и с помощта на византийския флот се скрива зад стените на по-големи крепости или отплава в посока към столицата. Липсата на дадено сражение пред крепостните стени на Акра, както и воденето на сражения във вътрешността на носа, е доказано по археологически път.

Slavs were preparing for the city and the surroundings. After a long and hard march the emperor encamped close to the city. He remained in the camp about 15 days. Very soon, however, he was forced to leave for Constantinople. It was then that the Hagan of the Avars moved to Anchialo, from where he carried out a devastating campaign to the fortress of Tzurulon (now Çorlu, Turkey) in Eastern Thrace (ИБИ 1958, 294).

Perhaps at that time in a controlled manner the population of Akra left the fortress and helped by the Byzantine fleet either found shelter behind the walls of the larger forts or sailed toward the capital. The absence of traces from a battle at the fortress walls of Akra, as well as from clashes inside the cape has been evidenced by the archaeological excavations.

Източната крепостна стена на Созопол след реставрация.
The eastern fortress wall of Sozopol after restoration.

Южна крепостна стена на Созопол. На преден план църква Св. Николай Чудотворец.
The southern wall of Sozopol. In the foreground, the church St. Nikolas, the Miracle-worker.

Източната крепостна стена на Созопол след реставрация.
The eastern fortress wall of Sozopol after restoration.

Епископска резиденция пред крепостните стени на Созопол.
The Episcopal residence in front of the wall in Sozopol.

V

АКРА И НЕЙНИТЕ ОКОЛНОСТИ ПРЕЗ СРЕДНИТЕ ВЕКОВЕ (X–XVII ВЕК)

AKRA AND ITS SURROUNDINGS IN THE MIDDLE AGES (10TH–17TH C.)

Както бе споменато, при проучванията на западния склон на носа и по-конкретно приводнения участък на крепостната стена, бяха открити материали, които се отнасят към периода X–XI век. Това са керамични фрагменти от амфори, бронзов анонимен фолис и оловен печат. Забелязано е и известно преустройство на вътрешни по отношение на провоъгълната кула зидове, които формално могат да бъдат отнесени за столетия след VI век. Тези факти подсказват преизползването поне на части от крепостните съоръжения през Средните векове, когато околностите на Созопол са преобладаващо под византийска власт или влияние.

Наличието на корабоплаване през посочените столетия се доказва и от откритата на 11 м дълбочина амфора в залива Вромос, западно от нос Акра. Амфората според Евелина Тодорова попада в тип VIII, вариант 2, и се датира от края на X – началото на XI в. до края на XI в. (Тодорова

As I have already mentioned, during the research of the western slope of the cape and in particular of the flooded part of the fortress wall, we uncovered materials that relate to the 10th–11th century. These are ceramic fragments of amphorae, a bronze anonymous follis and a lead seal. Some reorganization of the internal walls of the rectangular tower was observed that may formally be defined as belonging to centuries after the 6th c. These facts suggest re-use at least of parts of the fortification structures in the Middle Ages, when the surroundings of Sozopol were predominantly under Byzantine rule or influence.

The navigation during these centuries is testified by an amphora, found at a depth of 11 m in the gulf of Vromos, west of Cape Akra. According to Evelina Todorova, the amphora falls into type VIII, variant 2 and dates from the end of the 10th and the beginning of the 11th century to the end of the 11th century (Тодорова 2012). These ampho-

2012). Тези амфори са много широко разпространени из цялото Средиземноморие и Черно море, срещат се дори в Швеция и са известни в литературата като амфори Günsenin type I, според класификацията на турската изследователка Н. Гюнсенин (Günsenin, 1989, 267–276). Подобни са намерени и при разкопките на Сарачхане в Истанбул и Дж. Хейс ги поставя в тип 54A (Hayes 1992). Доказано е, че типът се произвежда на северния бряг на Мраморно море, край античния Ганос. В България това е най-често срещаният тип транспортни съдове, но все още не са правени изследвания, за да се потвърди дали всички амфори са произвеждани край Ганос.

Тук веднага трябва да бъде подчертано, че при масираните археологически разкопки на нос Акра през 2012–2013 г. средновековни материали не са открити. Липсват и на пръв поглед незначителните керамични фрагменти, които биха могли да бъдат отнесени за епоха след VI век. Изключение прави фрагмент от епиграфски паметник, открит в северния сектор на Акра при рушевините на бетонните военни съоръжения. Той представлява синкав на цвят изгладен блок с дължина 0,65 м и дебелина 0,15 м.

Запазен е един ред от букви. Датировката на паметника е твърде спорна, но палеографските особености по-скоро подсказват време за направа през късното средновековие.

Божидар Димитров споменава Акра и нейния район обстойно три пъти. Според него село Свети Никола (гр. Черноморец) и едноимен-

rae are very widespread throughout the Mediterranean and the Black Sea; they are even found in Sweden and in the literature are known as the "amphorae Günsenin type I", according to the classification of the Turkish researcher N. Günsenin (Günsenin, 1989, 267–276.) Similar amphorae were found during the excavations in the Saraçhane in Istanbul and J. Hayes defines them as type 54A (Hayes 1992).

It is an established fact that the amphorae of that type were manufactured on the northern coast of the Marmara Sea, near the ancient Ganos. In Bulgaria this is the most common type of transport vessels, but yet no studies have been carried out to confirm whether all the amphorae were produced at Ganos.

It should be immediately emphasized that during the large-scale excavations on Cape Akra in 2012–2013, no medieval materials were found. Absent were the seemingly insignificant ceramic fragments that could be attributed to the period after the 6th century. An exception is a fragment of an epigraphic monument, found in the northern sector of Akra at the ruins of the concrete military installations. It is a bluish in colour polished block 0.65 m long and 0.15 m thick.

A single row of letters has survived. The dating of the epigraphic monument is controversial, but the paleographic characteristics suggest that it was made in the Late Middle Ages.

Bozhidar Dimitrov speaks in details of Akra and its area three times. In his opinion, the village of Sveti Nikola (the town of Chernomorets)

ния манастир са упоменати в една византийска императорска грамота от 1437 г. (Димитров 1981, 433; Димитров 1980, 80). В историята на Созопол историкът свързва Акра (Акин) с развалините на византийска крепостна стена (Димитров 2012, 99). Що се отнася до село Св. Никола, според Димитров то е съществувало още през XII–XV век (Странджа 1990, 426).

Макар и необнародвана, напоследък Б. Димитров предложи хипотезата, че околностите на гр. Черноморец (преди с. Свети Никола) трябва да се свържат с топонима Кримни. Селището е споменато в средновековните извори по повод срещата между българския владетел Михаил Шишман и византийския император Андроник III Палеолог през 1328 г.

Йоан Кантакузин разказва че двамата владетели „направиха срещата между Созопол и Анхиало в така наречената Кримни и сключиха здрав мир и вечен съюз....“ (Ioannes Cantacuzenus, IV, 340; Гюзелев 1981, 372).

Крепостта Кримни все още не е локализарана, но според реда на изброяване на градовете би трябвало да е разположена най-общо на север от Созопол.

Относно средновековната история на село Свети Никола и конкретно нос Акра подробни бележки се съдържат в книгата на Иван Карайотов за нос Света Анастасия, разположен в Бургаския залив северозападно от Акра.

Карайотов припомня, че между Созополските островни манастири и

and the monastery under the same name were mentioned in an imperial charter from 1437 (Димитров 1981, 433; Димитров 1980, 80). In his work on the history of Sozopol, he associates Akra (Akin) with the ruins of a Byzantine fortress wall (Димитров 2012, 99). As to the village of Sv. Nikola according to Dimitrov it existed as early as the 12th–15th century (Странджа 1990, 426). Recently B. Dimitrov proposed a hypothesis yet unpublished, that the surroundings of Chernomorets (previously Sv. Nikola) should be associated with the toponym of Krimni. The settlement is mentioned in the medieval sources in connection with the meeting between the Bulgarian ruler Mihail Shishman and the Byzantine emperor Andronicus III Palaeologus in 1328.

John Cantacuzenus says that the two rulers “met between Anchialos and Sozopolis in the so-called Krimni and concluded a treaty of reliable peace and eternal union…” (Ioannes Cantacuzenus, IV, 340; Гюзелев 1981, 372).

The fortress of Krimni has not yet been localized, but having in mind the order of listing the cities, it should be broadly localized to the north of Sozopol.

Concerning the medieval history of the village Sveti Nikola and particularly that of Cape Akra detailed information is included in the book of Karayotov about Cape Anastasia situated in the Burgas bay to the northwest of Akra.

Karayotov reminds that between the island monasteries of Sozopol and that on the small island of Sv. Anasta-

този на „Св. Анастасия“ се намирал полуостровния манастир „Ай Никола – Свети Никола“ Според патриаршески документи от XVI век и преди това се споменава като „метох на Свети Йоан Предтеча“ на едноименния остров от 1580 г., в които манастирите „Св. Никола“ и „Св. Анастасия“ са неразривно свързани обители.

През 1626 г. село Свети Никола и вероятно близко разположения манастир са опожарени от казаците. Сведение за това черпим от една приписка върху богослужебна книга от манастира Св. Анастасия, по-късно пренесена в Цариград (Джемеренов, Димитров 1994, 114; Карайотов 2004, 60–61).

„През 1623 г. казаци със 17 саики (големи лодки) ограбиха Агатопол (дн. Ахтопол) през месец юни и след това Созопол и манастира „Продромос“ на големия остров (дн. остров Св. Иван). Оковавайки монасите, те дебаркираха с тях в Созопол и пленявайки още много, отидоха с тях в околностите, които ограбиха до село Свети Никола, намиращо се върху сушата отсреща при Таласакра. „Нос Таласкра всъщност е вторият среден нос на поустров Св. Никола (Папайоанидис 2004, 186). Очевидно е, че не бива да се свързва нос Акра с късносредновековното селище Св. Никола.

Единственото сигурно споменаване на християнски храм на нос Акра се съдържа в писмо на константинополския партриарх Неофит Втори до братството на манастира Св. Йоан Кръстител до Созопол от септември 1606 г. (Kamberidis 1993,

sia there was “a monastery Ay Nikola – Sveti Nikola” located on the peninsula. According to the patriarchal documents from the 16th century and earlier, a “metochion of St. John the Baptist” is mentioned in 1580 on the island of the same name; in the documents the two monasteries – Sv. Nikola and Sv. Anastasia are inextricably bound up.

In 1626, the village of Sveti Nikola and probably the nearest monastery were burned down by the Cossacks. Information about the event we draw on a marginal note on a liturgical book of the Sv. Anastasia monastery later carried to Tsarigrad (for the Turks Istanbul) (Джемеренов, Димитров 1994, 114 ; Карайотов 2004, 60–61).

“In 1623 the Cossacks in 17 “chaika”s (large boats) sacked Agathopolis (today Ahtopol) in June and then Sozopolis and the monastery of Podromos on the large island (today the island of Sv. Ivan). They chained the monks and landing with them in Sozopolis, captured still many and went with them in the neighbourhood and plundered the village of Sv. Nikola, situated on the opposite shore at Talasakra”. Cape Talasakra is actually the second middle-sized cape on the peninsula of Sv. Nikola” (Папайоанидис 2004, 186). Thus Cape Akra should not be obviously associated with the late medieval settlement of Sv. Nikola.

The only reliable reference to a Christian church on Cape Akra is found in a letter of the Constantinople Patriarch Neophyte II to the brotherhood of the monastery of John the Baptist at Sozopol dating September 1606 (Kam-

162). В това писмо патриархът потвърждава автономията на созополския островен манастир и изрежда придадените от късните византийски императори метоси. Сред много местности и метоси се споменават манастира Св. Никола и манастира „Св. Параскева, разположена на носа Накра (Акра) заедно с местността и пасището“.

Неколкократното споменаване на манастир около село Св. Никола намира връзка в по-ново време с легенда за чудотворна икона на Св. Св. Константин и Елена, която двама братя от селото намерили в развалините на стара църква на нос Акра. Както разказва Георги Герджиков в своето краеведско изследване за историята на село Св. Никола, двамата братя, за да избягат съпротивата на турската власт и главно на гръцкия свещеник в селото, измислили историята, че иконата „хвръкнала“ от Ахелое през морето и им се присънило да направят църква (Герджиков 1992, 53).

Всъщност трябва да разграничаваме манастира Св. Никола, наречен в някои документи „Помощник на бедните“, и нос Акра. Доказателство за това са отново партриаршески и императорски писма. Най-ранният документ, в който се споменава манастир с името Св. Никола, е аргировула на император Йоан VIII Палеолог от август 1437 г. В него изрично е казано, че манастирът е разположен „на брега близо до носа“. Той следва да бъде метох на островния манастир Св. Йоан. Според Ламброс Камберидис метохът „Св. Никола помощник на бедните“ трябва да се

beridis 1993, 162). In that letter the Patriarch confirmed the autonomy of the monastery located on the island at Sozopol and enumerated the metochia, attached it by the late Byzantine emperors. Among the many sites and metochia two familiar monasteries are listed too, those of Sv. Nikola and “Sv. Paraskeva, situated on Cape Nakra, (Akra), together with the land and the pasture”.

The repeated reference to a monastery near the village of Sv. Nikola is associated in more recent time with the legend of the miraculous icon of Sts. Constantine and Helena, discovered by two brothers from the village in the ruins of an old church on Cape Akra. According to the story told by Georgi Gerdzhikov in his regional study on the history of the village of Sv. Nikola, the two brothers, in order to escape the resistance of the Turkish authorities and particularly that of the Greek priest to raise a church, invented the story about the icon that had “flown away” from Acheloe across the sea and then they had a dream to build a church (Герджиков 1992, 53).

Actually we should distinguish the monastery of Sv. Nikola, in some documents referred to as Sv. Nikola, Helper of the Poor) monastery and Cape Akra. Evidence of this are again the patriarchal and imperial letters. The earliest document, which mentions a monastery named Sv. Nikola, is the argyrobullon of Emperor John VIII Palaeologus from August 1437. The letter explicitly states that the monastery was situated “on the coast near the cape”. It should be, therefore, a metochion of St. John monastery on the island. According to Lambros

локализира в малкото пристанище на дн. гр. Черноморец, което между впрочем и до днес носи името на светеца (Kamberidis 1993, 63). Манастирът Св. Никола се споменава и в други документи от XVI век, в които става ясно, че между 1550–1555 г. той е възстановен от партриарх Нифон, който след оттеглянето си от патриаршеската катедра в Цариград живее последователно на остров Св. Йоан и манастира Св. Никола (Kamberidis).

В едно писмо на Йеремия II, патриарх на Константинопол, от 1579 г. в което се припомня зависимостта на метоха Св. Николай от манастира Св. Йоан Предтеча, се споменава, че въпросният метох е разположен „в близост до на Св. Йоан".

Разграничаването на метоха Св. Николай от Акра е извършено в писмо на патриарх Митрофан III от септември 1569 г. В него се припомня за аргировул на византийски император (вероятно на Йоан VIII Палеолог) и изрично се посочва че „църквата Св. Никола – помощник на бедните" е разположена на морския бряг близо до нос Акра".

В този смисъл локализирането на търсения манастир в непосредствена близост до сегашното пристанище на гр. Черноморец е напълно логично. Тук трябва да спомена, че при ремонтни дейности в двора на едноименната църква на гр. Черноморец са открити по-ранни строителни материали и архитектурни детайли от XIX век.

Засега други податки за съществуването на манастир в околностите на дн. гр. Черноморец могат да се

Kamberidis the metochion of "Sv. Nikola, Helper of the poor" should be localized at the small harbour of the present town of Chernomorets, which in fact to this day bears the name of the saint (Kamberidis 1993, 63). The monastery of Sv. Nikola is mentioned also in some other 16th century documents, which clearly assert that between 1550 and 1555, it was rebuilt by Patriarch Nyphon, who, after his retirement from the Patriarchal Cathedral in Constantinople, went to live in the monastery on the island of St. John and then in that of Sv. Nikola (Kamberidis).

In his letter from 1579, Jeremiah II of Constantinople reminds the dependence of the metochion St. Nicholas upon the monastery of St. John the Baptist and mentions that the metochion is situated "near St. John (monastery)".

The differentiation of the metochion St. Nicholas from Akra is made in a letter of Patriarch Metrophanes III from September 1569, in which he reminds the argyrobullon of the Byzantine Emperor (probably John VIII Palaeologus) and explicitly says that "the church St. Nicholas, Helper of the poor is situated on the sea shore near Cape Akra".

In this sense, the localization of the monastery in the immediate vicinity of the present port of Chernomorets is quite logical indeed. I should mention here that earlier building materials and architectural details from the 19th century were found in the yard of the church with the same name during the repair works.

For now, the other clues to the existence of a monastery in the sur-

отнесат за полуостров Хрисосотира. Местната топонимия е показателна, и както показва практиката, тя рядко подвежда изследователите при комплексен анализ на изворите. Другото наименование на полуострова е „Манастира“, а малкият кладенец югозападно от Хрисосотира е наречен „манастирски кладенец“ (Герджиков 1992, 14, 20–21).

Обитаването на носа през средновековния период е засвидетелствано само от керамични фрагменти от XIII–XIV век, и както пишат първите проучватели на Хрисосотира „основната задача е локализирането на структури от този период и на самия манастир „Св. Никола“.

Тук ще спомена, че Камберидис предполага, че името на манастира на полуострова е Христос Спасител.(Kamberidis 1993, 166). Братя Шкорпил споменават манастира Св. Сотир (Спасител) в близост до нос Акра. Те смятат, че е бил изгорен от руските войски през 1829 г. (Шкорпил 1891, 145).

В началото на XVIII век първият граф Толстой (П.А.Толстой) в описание на Черно море, егейския архипелаг и османския флот, споменава манастира Св. Николай и категорично го свързва с малко пристанище за малки лодки (Толстой 2006, 90). Това кратко описание съответства точно на днешното пристанище на гр. Черноморец, където е разположена съвременната църква на селището, наследник на стария манастир.

Противоречиви са и сведенията от Годишен статистически справочник на царство България от 1898 – Алманах на Княжество България

roundings of Chernomorets could be associated with the situation on the peninsula of Hrisosotira. The local place names are indicative and as the practice shows they rarely mislead the researchers in their comprehensive analysis of the sources. The other name of the peninsula is the “Monastery” and the small water well southeast of Hrisosotira is called “monastic well” (Герджиков 1992, 14, 20–21).

The occupation of the cape in the medieval period is attested only by potshards from the 13th–14th century and as the first researchers of Hrisosotira write the “main task is the localization of structures from that period and of the monastery Sv. Nichols itself.”

I should mention again Kamberidis’s suggestion that the name of the monastery on the peninsula means Christ the Saviour (Kamberidis 1993,166). The brothers Karel and Hermann Škorpil mention the monastery Sv. Sotir (the Saviour) near Cape Akra. They say that the monastery was burned down by the Russian troops in 1829 (Шкорпил 1891, 145).

At the beginning of the 18th century the first Count Tolstoy (P. A. Tolstoy) in his description of the Black Sea, the Aegean archipelago and the Ottoman fleet mentioned the monastery of St. Nicholas and definitely associated it with a small wharf for small boats (Толстой 2006, 90). His brief description corresponds exactly to the present port of Chernomorets, where the modern church of the village, the successor of the old monastery is situated.

Controversial is also the information in the Annual Statistical Hand-

(Алманах 1898, 26–27). В него за района на гр. Созопол се изброяват управители на „риболовни места (Даляни) за Скабрица (есенна скумрия – б.И.Х.). Първият управител в списъка е Х.К.Теофаниди на Св. Никола. Назован е като игумен на Акра. В спъсъка следват: Транулис на „Ативулос“; П. Иконому на „Талас Акра“; Н. Дука на „Св. Иван“.; Хр. Адрияди на „Милос“; Челебоглу на „Гата“; П. Христодуло на „Каламица“; Я. Кардомати на „Колокита“; Л. Челебоглу на „Скоболитра“; Андрияди на „Кандинари“ и „Ватирухи“.

Списъкът дава представа за разположението на традиционните места за улов на риба. Повечето места са със запазени имена и ясна локализация и днес. Прави впечатление, че и през XX век даляните са в по-голямата си част собственост на църквата – респективно на манастирите. Дали Теофаниди е бил действащ игумен на Акра, или това е потомствена титла, която по-скоро означава символичното управление на далян в околностите на нос Акра, означава да разберем при едно по-задълбочено изследване.

book of the Kingdom of Bulgaria from 1898 (Алманах 1898, 26–27). In the region of Sozopol, the names of “managers of fishing locations (pound-nets) for Skabritza (autumn mackerel) were listed – I.H.). The first of them is H. K. Teofanidi of Sv. Nikola. He is registered as “the abbot of Akra”. Next in the list are Tranulis of “Ativulos”, P. Ikonomu of “Talas Akra”, N. Duka of “Sv. Ivan”, Hr. Adriadi of “Milos”, Cheleboglu of “Gata”, P. Hristodulo of “Kalamitza”, Y. Kordomati of “Kolokita”, L. Cheleboglu of “Skobolitra”, Adriadi of “Kandinari” and “Vatiruhi”.

The list gives an idea of where the traditional fishing places were located. The names of most of them are still preserved and their location is clear and well-known. It is worth noting that even in the 20th century, the enclosed areas for fishing (pound-nets) were for the greater part owned by the church and respectively by the monasteries. Whether Teoharidis was the acting abbot of Akra or it was a hereditary title implying symbolically the control of the pond-net in the area of Cape Akra is a question, the answer of which may be given after an extensive research.

Средновековна амфора на дъното на залива Вромос. Изваждане на амфората от дъното.
Medieval amphora on the bottom of the Vromos gulf. Removing the amphora from the bottom.

Късносредновековна кана от залива Вромос.
Late medieval jug from the gulf of Vromos.

Късносредновековна турска лула, открита в залива Вромос.
Late medieval Turkish pipe found in the gulf of Vromos.

Амфората след реставрация.
The amphora after restoration.

Фрагмент от късносредновековен (?) епиграфски паметник от северния сектор на Акра.
Fragment of a late medieval (?) epigraphic monument, northern sector of Akra.

Остров Св. Иван.
The island of Sv. Ivan.

Църквата Св. Никола в Черноморец.
The church of Sv. Nikola in Chernomorets.

ИЗВОРИ SOURCES

Анастасий Библиотекар. Хронография триперита. Латински извори за българската история, том II, София 1960, 222–777.

Комес Марцелин. Хроника. Латински извори за българската история, том I, София 1958, 308–318.

Виктор Тунунски. Хроника. Латински извори за българската история, том I, София 1958 , 368–371

Йоан Антиохийски. Извадки от „De insidiis". Гръцки извори за българската история, том III, София 1960, 26–40.

Теофан Изповедник. Хронография. Гръцки извори за българската история, том III, София 1960, 226–289.

Ioannes Cantacuzenus, IV, 340.

ЛИТЕРАТУРА LITERATURE

Агре., Дичев 2009: Д. Агре, Д. Дичев. Археологически разкопки на укрепен дом в м. „Голата нива" край с. Синеморец, Община Царево. Археологически открития и разкопки през 2008, София, 2009, 212–213.

Акра 2013: Акра. Проучване на ранновизантиска крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец, Том 1, София 2013,1–256.

Алманах 1898: Алманах. Княжество България. София, 1898.

Антонова, 1975: В. Антонова. Град Шумен до XV век. В светлината на археологическите проучвания. Векове, 6,1975, 22–30.

Антонова 1981: В. Антонова. Шуменската крепост. Твърдина през вековете. София, 1981.

Божкова, Ников 2010: А. Божкова, Кр. Ников. Археологическо проучване на комплекс от ями в землището на с. Малко Търново, Община Чирпан –

Югозападен сектор. Предварителни бележки. Югоизточна България през II–I хилядолетие пр. Хр. Варна, 2010, 213–220

Божкова 2007: Б. Божкова. Монетите. Археологическо проучване на хемските порти в м. Гермето при с. Голица, Варненска област през 2005 г. Разкопки и проучвания, кн. XXXVII, 2007.

Божкова, Кияшкина 2013: А. Божкова, П. Кияшкина. Разкопките на обект в УПИ 4–319, кв.52, Сградата на ОБНС в гр. Несебър през 2012, Археологически открития и разкопки през 2012,София 2013, 217–219.

Братя Шкорпил 1891: Братя Шкорпил. Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България. Археологическо изследване. Сб. НУ, кн. 4, 1891, 102–142.

Вахонеев 2012: В. Вахонеев. Топография и планировка античного городища Акра Боспорские чтения. Вып. XIII. Керчь, 2012. С. 75–79.

Велков 1959: В. Велков. Градът в Тракия и Дакия през късната античност (IV–VI в.). Проучвания и материали. София, 1959

Велков 1963: В. Велков. Пътища по Западното Черноморие в предримската епоха (VI–I в.). Известия на Варненското Археологическо дружество, 14, 1963, 25–33.

Венедиков, Димитров, Домардски, Карайотов, Цанева 1976: Ив. Венедиков, Б. Димитров, М. Домарадски, Ив. Карайотов, М. Цанева. Тракийски крепости и селища в Странджа. Мегалитите в Тракия, том 1, София 1976, 128–156

Георгиева 1991: Р. Георгиева. Обредни ями в Тракия (края на II–I хил. пр. н. е.). Археология, 1991, 1, 1–11.

Георгиева 1991А: Р. Георгиева. Проучвания на желязната епоха в района на „Марица–Изток". „Марица–Изток". Археологически проучвания, Т.1, София 1991, 91–104.

Георгиева 1999: Р. Георгиева. Обредни ями (края на II–I хилядолетие пр. н. е.). В: Етнология на траките, София, 1999, 165–183.

Герджиков 1992: Г. Герджиков. И го наименували село Свети Никола. София 1992.

Гоцев, Божинова 2000: Ал. Гоцев, Е. Божинова. Керамика от ранножелязната епоха от тракийското светилище при с. Бабяк. Тракийското светилище при Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2000, 73–94.

Гюзелев 1981: В. Гюзелев. Анхиало. Български средновековни крепости и градове. Том 1, София, 1981, 325–382.

Гюзелев 2009: М. Гюзелев. Западният Понт между Емине и Босфора през първо хилядолетие пр. Хр. Бургас, 2009.

Даскалов 2012: М. Даскалов. Колани и колании украси от VI–VII век от днешна България и съседните земи, София, 2012.

Девлова 2012: П. Девлова. Стъкло. Акра. Проучване на ранновизантийска крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец, Том 1, София 2013,169–178

Динчев 2006: В. Динчев. Ранновизантийските крепости в България и съседните земи (в диоцезите Thracia и Dacia). Разкопки и проучвания, книга XXXV, София, 2006.

Динчев 2007: В. Динчев. Интерпретация на резултатите от проучването. Археологическо проучване на хемските порти в м. Гермето при с. Голица, Варненска област през 2005 г. Разкопки и проучвания., кн. XXXVII, 2007, 111–123.

Димитров 1980: Б. Димитров. Созополски средновековни манастири. Векове, 9, 1, 1980, 80.

Димитров 2012: Б. Димитров. Созопол. София, 2012.

Джингов 1998: Г. Джингов. Тиризис – Акре – Калиакра. Калиакра. Том 1. Крепостно строителство.София, 1998.

Джингов 1998а: Г. Джингов. Поява, развитие и характер на укрепителните системи „Тиризис“, „Акре“, „Калиакра“. Калиакра. Том 1. Крепостно строителство. София, 1998.

Джемеренов, Димитров 1994: Н. Джемеренов, Б. Димитров. Документи за манастира „Свети Йоан Предтеча“ край Созопол. Известия на Националния исторически музей, Т. X., 1994, 107–116.

Домарадски, Карайотов, Гоцев 1992: М. Домарадски, Ив. Карайотов, Ал. Гочев. Керамика от ранножелязната епоха от крепостта Малкото кале при с. Равадиново, Община Созопол. Археология, кн.4, 1992, 29–42

Иванов 2013: Ст. Иванов. Домашни съдове и други керамични изделия. Акра. Проучване на ранновизантиска крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец, Том 1, София 2013, 99–114

Иванов 2013а: Ст. Иванов. Амфори и долиуми. Акра. Проучване на ранновизантиска крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец, Том 1, София 2013, 115–134.

Иванов 2013б: Ст. Иванов. Импортна червенолакова керамика. Акра. Проучване на ранновизантиска крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец, Том 1, София 2013, 83–98.

Йорданов 1993: Ив. Йорданов. Печатите на стратегията в Преслав. София, 1993.

Карайотов 1974: Ив. Карайотов. Две интересни находки от Бургаско. Нумизматика, кн. 4, 1974, 13–22.

Карайотов 2004: Ив. Карайотов. Остров Света Анастасия. Бургас, 2004.

Киров 2012: Ил. Киров. Строителна керамика. Акра. Проучване на ранновизантиска крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец, Том 1, София 2013, 153–168.

Койчева 1992: К. Койчева. Жилища от IV–VI в. на м. Градище край Габрово. Годишник на музеите от Северна България, XVIII, 1999, 41–54.

Кузманов 1985: Г. Кузманов. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV – нач. на VII в.) (Разкопки и проучвания, 13), София, 1985.

Лазаров 2000: М. Лазаров. Античният Анхиало. История на Поморие.

Част 1. Анхиало от древността до освобождението. Поморие 2000.

Микулчик 1999: И. Микулчик. Антички градови во Македонија. Скопје.

Минчев 1982: Ал. Минчев. Вносът на късноантична червенолакова керамика по западния бряг на Черно море. Известия на народния музей Варна, 18, 1982, 17–30.

Мутафчиева 2013: Я. Мутафчиева. Глинени лампи. Акра. Проучване на ранновизантиска крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец, Том 1, София 2013, 135–152

Ненова–Мерджанова 2008: Р. Ненова–Мерджанова. Римски бронзови осветителни тела от Мизия и Тракия. Археология на българските земи. София 2008, 22–27.

Нехризов под печат: Г. Нехризов. Анализ по функционален признак на керамиката от ямния комплекс при Свиленград. Дискусионен форум „Ями и ямни комплекси в Древна Тракия (под печат)

Нинов, Узунова 2013: Л. Нинов, С. Узунова. Археозоологически анализи на материали от ранновизантийска крепост на нос Акра, Бургаски залив. Акра. Проучване на ранновизантиска крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец, Том 1, София 2013,179–198

Папайоанидис 2004: История на Аполония Понтийска. Созопол. В. Търново, 2004.

Панайотова, Дражева 2003: Кр. Панайотова, Ц. Дражева. Аполония Понтика – Созополис. Римски и ранновизантийски селища в България., том II, София, 2003, 215–234.

Попконстантинов, Дражева, Костова 2010: К. Попконстантинов, Ц. Дражева, Р. Костова. Средновековен манастир „Св. Никола“, м. „Червенка“, с. Черноморец, Община Созопол. Археологически открития и разкопки през 2009,София 2010, 593–595.

Порожанов 2000: К. Порожанов. Пристанищата по Западното Черноморие през Античността по данни от оловните щокове от България. Археология, кн.1–2, 2000, 33–39.

Порожанов 2012: К. Порожанов. Тракийската цивилизация в началата на два континента и по крайбрежията на три морета. София, 2012.

Романчук 1977: Ал. Романчук. План рыбозасолочных цистерн Херсонеса. Античная древность и средние века, Свердловск, 1977, Вып.14, 18–26.

Ромачук 1955: Ал. Романчук. Ранновизантийские комплексы. Средневековый Херсон. История, стратиграфия, находки, част 2. Екатерининбург, 1995.

Старогръцко-български речник 1939: Старогръцко-български речник. София, 1939.

Стоянов 1993: Т. Стоянов. Археологически данни за неизвестно тракийско селище край Анхиало (Поморие). Археология, кн. 3, 1993, 17–25.

Стоянов 2005: Т. Стоянов. Гетската столица и ИАР „Сборяново“ – нови резултати. Тракия и околния свят. Научна конференция. Шумен, 2004.

София, 2005, 203–227

Странджа 1990: Странджа – древност и съвремие. София, 1981.

Тенчова 2011: Ал. Тенчова. Монетна циркулация през VI–VII век в земите на дн. Югоизточна България. Докторска дисертация. София, 2011.

Тодорова 2012: Ев. Тодорова. Амфорите от територията на България (VII–XIV век). Автореферат на дисертация. София, 2012.

Толстой 2006: П. А. Толстой. Описание Черного море, Егейского архипелага и османского флота, Москва, 2006.

Топалов 2007: Ст.Топалов. Аполония Понтика. Принос към проучване монетосеченето на града 6–1 в. пр.н.е. Част първа, София, 2007, 71–140. Торбатов 2002а: С. Торбатов. Монетната циркулация в градището край Одърци. В. Търново. 2002.

Традиционна морска култура по Българското Черноморие 2009: Традиционна морска култура по Българското Черноморие.Теренни изследвания, проведени от Иля Прокопов, Калин Порожанов и Щелиан Щерионов в периода 1979–2004. Studia Pontica 2. София, 2009.

Христов 2009: Ив. Христов. Римските императори в Тракия. Хроника на пътувания, битки и строителства. София, 2009.

Христов 2013: Ив. Христов. Подводни археологически проучвания в акваторията на нос Акра. Акра. Проучване на ранновизантиска крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец, Том 1, София 2013, 199–226.

Христов 2013а: Ив. Христов. Укрепителна система. Акра. Проучване на ранновизантиска крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец, Том 1, София 2013, 25–41

Христов 2013б: Ив. Христов. Вътрешна планировка. Акра. Проучване на ранновизантиска крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец, Том 1, София 2013, 42–57.

Христов 2013в: Ив.Христов. Предградие. Акра. Проучване на ранновизантиска крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец, Том 1, София 2013, 58–64.

Христов 2013г: Ив. Христов. Монетна циркулация. Акра. Проучване на ранновизантиска крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец, Том 1, София 2013, 71–82.

Христов 2013д: Ив. Христов. Проучвания на ранновизантийска крепост на нос Акин, землище на гр. Черноморец. Археологически открития и разкопки през 2012, София 2013, 222–225.

Христов 2013е: Ив. Христов. Подводни археологически издирвания в акваторията на нос Акра, землище на Черноморец. Археологически открития и разкопки през 2012, София 2013, 611–613.

Чуистова 1962: Л. Чуистова. Античные с средневековые весовые системы имевшие хождение в северном причерноморъе. Археология и история Боспора. II, Керч 1962.

Шилик 1984: К. Шилик. О локализации Акры. Проблемы истории и археологии Восточного Крыма. Керчь, 1984.

Bersu 1938: G. Bersu. A 6th centuty German settlement of foederati. Golemanovo kale near Sadovetz, Bulgaria. Antiquity, XII, 1938, 31–42.

Biernacki 2003: A. B. Biernacki. The ceramim bulding material of the 1st Itali legion in Novae XIV (Moesia inferior). The relationship between form and function, Archaeologia Bulgarica, VII, 2003, 3, 9–21.

Dark 2001: K. Dark. Byzantine Pottery. Stroud, 2001.

Dinchev 1997: V. Dinchev. Household Substructure of the Early-bisantine Fortified Setlemens on the Present Bulgarian territoty. Arhaelogia Bulgarica, I, 1997, 1, 47–63.

Dosseva 2012: I. Doseva. Early Byzantine and Medieval architectural sculpture in Sozopol, Sofia 2012.

Grierson 1999: Ph. Grierson. Bizantine coinage. Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington, D.C., 1999, 21, fig.39

Günsenin 1989: N. Günsenin. Recherches sur les amphores byzantines dans les musées turcs, in: Recherches sur la céramique byzantine, ed. V. Déroche, J.-M. Spieser, Bulletin de Correspondance Hellénique Supplément, XVIII, 1989, 267–276.).

Hayes 1972: J. Hayes. Late roman pottery. London, 1972.

Hayes 1980: J.Hayes. A supplement to late roman pottery. London, 1980.

Hayes 1992: J.W Hayes. The Pottery. Excavations at Saraçhane in Istanbul. Vol. 2, Princeton, 1992. p. 82

Kulikov 2007: A. V. Kulikov. Akra and its Chora. Ancient Greek Colonies in the Black Sea 2. Vol. 2. Oxford, 2007. P. 1023–1056.

Kamberidis 1993: L. Kamberidis, Alexandria, ON., The Greek Monasteries of Sozopolis. XIV–XVII centuries (Thessaloniki: Institute of Balkan Studies, 1993), 218 p.

Laiou, Morrison 2007: A. Laiou, C. Morrison. The Byzantine Economy. Cambridge 2007

Metlich 2010: H. Metlich. Byzantinishe Munzen. R. Fleck, F. Daim. Byzans Pracht und Alltag. Kunst– und Ausstellung shalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn 2010. Munchen, 2010.

Jordanov 2003: Iv. Jordanov. Corpus of Byzantine seals from Bulgaria.Vol. 1. Sofia 2003.

Xanthopoulou 2010: M. Xanthopoulou. Les lampes en bronze à l'époque paléochrétiene 2010, Brepols Publishers n.v., Turnhout, Belgium, 2010.

Opaiţ 2004: A. Opaiţ. Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th–6th centuries AD). BAR IS 1274. Oxford, 2004.